

SEZAI DEMİRTAŞ

ANADOLU
TÜRK EFSANELERİNDE
SAVAŞ VE FETİH

AYR
YAYINLARI

ANADOLU TÜRK EFSANELERİNDE
SAVAŞ VE FETİH

SEZAI DEMİRTAŞ

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
YAYINCI SERTİFİKASI NUMARASI
44040

ANADOLU TÜRK EFSANELERİNDE SAVAŞ VE FETİH
SEZÂİ DEMİRTAŞ

Editör: Prof. Dr. Sinan GÖNEN

Bu çalışma; Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2013 yılında tamamlanan Savaş ve Fetih Olguları
Bağlamında Anadolu Sahası Türk Efsaneleri Üzerine İncelemeler adlı yüksek lisans tezinin
kitaplaştırılmış hâlidir.

Bu kitabın bütün yayın hakları Palet Yayınlarına aittir.
Yayınevinin yazılı izni alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği tanıtımlar ve akademik çalışmaları
haricinde, kısmen veya tamamen kitaptan alıntı yapılamaz.
Eser, matbu yahut dijital ortamda kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ISBN: 978-625-6345-57-7

BASKI

SEBAT OFSET

Fevzi Çakmak Mah. Hacı Bayram Cad. No: 57 Karatay / Konya
MATBAA SERTİFİKASI NUMARASI: 74481

Konya, Aralık 2024

PALET YAYINLARI

Mimar Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı No: 42 Meram / Konya
Tel. 0332 353 62 27
www.paletyayinlari.com.tr

ANADOLU TÜRK EFSANELERİNDE
SAVAŞ VE FETİH

SEZAI DEMİRTAŞ

Sezai DEMİRTAŞ

1985 yılında Konya'da dünyaya geldi. İlk ve ortaöğrenimini Konya'da tamamladı. 2009 yılında Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda *Savaş ve Fetih Olguları Bağlamında Anadolu Sahası Türk Efsaneleri Üzerine İncelemeler* adlı teziyle 2013 yılında yüksek lisansını, *Türk Efsanelerinde Tayyimekân ve Tayyizaman Olgusu* adlı teziyle de 2022 yılında doktorasını tamamladı. 2020 yılında Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümü'nde Arş. Gör. olarak göreve başlayan Demirtaş, 2022 yılında Dr. Öğr. Üyesi kadrosuna atandı. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde müdür yardımcılığı, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde baş editörlük görevlerini yürüttü. Selçuk Üniversitesi Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi başkanlığı, Türk Dili ve Bölümü başkan yardımcılığı görevlerini yürütmekte olup evli ve bir çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
KISALTMALAR	9
GİRİŞ	11
Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı	11
Savaş ve Fetih Olgularına Kavramsal Açından Bakış	12
Türk Kültüründe Savaş ve Fetih Anlayışı.....	17
Savaş ve Fetih Olgularının Edebiyata Yansımaları	20
Savaş ve Fetih Olgularının Efsanelere Yansımaları	23
I. BÖLÜM İŞLEVLERİ AÇISINDAN SAVAŞ VE FETİHLERLE İLGİLİ EFSANELERİN İNCELENMESİ	25
Tarihsel Belleğin Oluşumuna Katkıda Bulunma İşlevi	27
Millî, Dinî ve Ahlakî Değerleri Ön Plana Çıkarma İşlevi.....	29
Kültürü Gelecek Nesillere Aktarma İşlevi	32
II. BÖLÜM KONU VE MOTİFLERİ AÇISINDAN SAVAŞ VE FETİHLERLE İLGİLİ EFSANELERİN İNCELENMESİ	35
A. DİNÎ BÜYÜKLÜĞÜNE İNANILAN KİMSELERİN HAYATLARI ETRAFINDA OLUŞAN EFSANELERDE SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ	35
Savaşların Etkisiyle Oluşan Efsaneler	36
Tayyimekân ve Tayyizaman Yoluyla Savaşlara Katılma	36
Savaşta Orduya Dolaylı Olarak Yardım Etme	42
Esir Düşen Askerlerin Memleketlerine Dönmelerini Sağlama.....	46
Türbe/Mezarların Bulunduğu Yerleri Düşmandan Koruma	48
Savaşın Akıbeti Hakkında Haber Verme	51
Türbe/Mezarlarda Olağanüstü Olayların Yaşanması.....	56
Az Miktardaki Yiyecekle Orduyu Doyma	65
Manevi Bedenle Savaşa Katılma	73
Savaşta Askerlerin Su İhtiyacını Karşılama	83
Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Efsaneler	87
B. KESİK BAŞ MOTİFLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ	96
Savaşların Etkisiyle Oluşan Kesik Baş Efsaneleri.....	99
Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Kesik Baş Efsaneleri	104
C. ŞEKİL DEĞİŞTİRME MOTİFLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ	107
Savaşların Etkisiyle Oluşan Şekil Değişirme Efsaneleri	110
Taş Kesilme Efsaneleri	110

Bitkiye Dönüşme Efsaneleri.....	122
Ç. YER ADI EFSANELERİNİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ	124
Savaşların Etkisiyle Oluşan Yer Adı Efsaneleri	125
Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Yer Adı Efsaneleri	134
D. ŞEHİTLERLE İLGİLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ	140
Savaşların Etkisiyle Oluşan Şehit Efsaneleri.....	142
Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Şehit Efsaneleri	145
E. GÖL, PINAR VE HAVUZLARDAKİ BALIKLARLA İLGİLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİHLERİN ROLÜ	149
Savaşların Etkisiyle Oluşan Efsaneler	150
III. BÖLÜM OLAY-ŞAHIS-MEKÂN KAVRAMLARI AÇISINDAN SAVAŞ VE FETİHLE İLGİLİ EFSANELERİN İNCELENMESİ	155
A. EFSANELERE YANSIYAN TARİHİ OLAYLAR	155
Miryokefalon Savaşı (17 Eylül 1176).....	155
Bursa'nın Fethi (6 Nisan 1326).....	156
Ankara Savaşı (28 Temmuz 1402).....	156
İstanbul'un Fethi (29 Mayıs 1453)	157
Otlukbeli Savaşı (11 Ağustos 1473).....	157
Çaldıran Savaşı (23 Ağustos 1514)	158
Mısır Seferi (1516-1517)	158
Rodos Seferi (1522-1523)	159
Revan ve Bağdat Seferleri (1635-1638)	159
1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)	160
Birinci Dünya Savaşı (1914-1918).....	160
Millî Mücadele (1918-1923)	161
Kore Savaşı (1950-1953)	162
Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz-16 Ağustos 1974)	163
B. EFSANELERE YANSIYAN TARİHİ ŞAHSİYETLER	164
Sultan/Padişah/Hükümdarlar	165
Dinî Şahsiyetler	168
C. EFSANELERİN COĞRAFYASI.....	170
SONUÇ.....	175
ARAŞTIRMADA KULLANILAN EFSANELERİN KAYNAKLARI.....	177
KAYNAKÇA	185

ÖN SÖZ

Dünya edebiyatını olduğu kadar Türk edebiyatını da derinden etkileyen savaş ve fetih olguları; romandan hikâyeye, şiirden tiyatroya, destandan türküye kadar farklı türden ürünlerin ortaya konulmasında önemli bir pay sahibidir. Engin bir halk düşüncesinin ürünü olan efsanelerin oluşumunda da bu olguların etki veya yansımalarını görülebilmek mümkündür.

Tarih öncesi çağlardan beri çok sayıda toplum ve medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu yarımadası, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla büyük istila, işgal, savaş, fetih ve göçlere sahne olmuş, yaşanan bu olaylar ise Anadolu insanının hem maddi hem de manevi dünyasını büyük ölçüde etkilemiştir.

Anadolu sahası Türk efsanelerinin teşekkülünde savaş ve fetih olgularının rolünü ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmamız; 1071 Malazgirt Savaşı ile 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı arasındaki (Kıbrıs Barış Harekâtı dâhil) zaman diliminde, Anadolu coğrafyasında yaşanan savaş ve fetihlerin şekillendirdiği efsaneleri, buldukları kaynaklardan (tez, kitap, dergi, vb.) bir araya toplayıp bilimsel bir bakış açısıyla inceleme düşüncesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Araştırmamız Giriş, üç Bölüm, Sonuç, Araştırmada Kullanılan Efsanelerin Kaynakları ve Kaynakça'dan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve kapsamı belirtildikten sonra, savaş ve fetih olguları kavramsal açıdan ele alınmış, Türklerin savaş ve fetih anlayışı kültürel ürünlerden hareketle ortaya konulmuş, son olarak da bu olguların edebiyat ve efsaneler üzerindeki yansımaları hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırmamızın "*İşlevleri Açısından Savaş ve Fetihlerle İlgili Efsanelerin İncelenmesi*" başlığını taşıyan birinci bölümünde, efsanelere işlevsel halkbilimi kuramı açısından yaklaşım ve efsanelerin üstlendikleri toplumsal işlevler üç başlıkta ele alınmıştır.

"*Konu ve Motifleri Açısından Savaş ve Fetihlerle İlgili Efsanelerin İncelenmesi*" başlığını taşıyan ikinci bölümde, konu ve motiflerine göre bir tasnife tabi tutulan efsaneler, şekil değiştirmeler; kesik başlar; yer adları; göl, pınar ve havuzlardaki balıklar; şe-

hitler ve dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin hayatları etrafında teşekkül edenler olmak üzere altı başlık altında incelenmiştir. Bu incelemede efsaneler “savaşların etkisiyle oluşanlar” ve “fetihlerin etkisiyle oluşanlar” olmak üzere iki alt başlığa da ayrılmıştır. Özellikle dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin hayatları etrafında teşekkül eden efsanelerin, barındırdığı motiflerin çokluğu bu bölümdeki başlıklara zenginlik kazandırmıştır.

Araştırmamızın “*Olay-Şahıs-Mekân Kavramları Açısından Savaş ve Fetihlerle İlgili Efsanelerin İncelenmesi*” başlığını taşıyan üçüncü bölümünde; olay-şahıs-mekân kavramları açısından efsaneler ele alınmış, efsanelerin oluşumunda rol oynayan tarihî olay ve şahsiyetler hakkında kısaca bilgi verilmiş ve bunlarla ilgili efsanelere göndermeler yapılmıştır. Bu bölümün sonunda ise efsanelerin teşekkül ettiği ve anlatıldığı mekânlara, “Efsanelerin Coğrafyası” başlığı altında yer verilmiştir.

“*Sonuç*” başlığında araştırmamız neticesinde ortaya konulan tespitlere yer verilirken, “*Araştırmada Kullanılan Efsanelerin Kaynakları*” başlığı altında araştırmamızın temelini oluşturan efsane metinlerinin yer aldığı kaynaklar sıralanmıştır. Araştırmamız sırasında kullanılan çalışmaların (tez, kitap, makale, bildiri, vb.) künyeleri ise *kaynakça* başlığı altında toplanmıştır.

Araştırmam sırasında başta hocalarım olmak üzere birçok kişinin destek ve yardımlarını gördüm. Hepsine canı gönülden teşekkür ediyorum. Burada ismini özellikle zikretmek istediklerime gelince; şahsi kütüphanesinden istifade etme imkânı sunarak araştırmama büyük katkı sağlayan hocam Prof. Dr. Saim Sakaoğlu’na, özellikle ulaşamadığım kaynakların temini noktasında yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Ali Berat Alptekin’e, görüş ve yönlendirmeleriyle araştırmama katkıda bulunan hocam Dr. Öğr. Üyesi Aziz Ayva’ya, her zaman yanımda olup beni yüreklendiren ve araştırmamın şekillenmesinde büyük emekleri olan danışman hocam Prof. Dr. Sinan Gönen’e son olarak da desteklerini daima yanımda hissettiğim aileme şükranlarımı sunarım.

KISALTMALAR

C	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
hızl.	: Hazırlayanlar
ET	: Erişim Tarihi
S	: Sayı
vb.	: Ve benzeri

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Amacı ve Kapsamı

Malazgirt Savaşı (1071), Anadolu Türk tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu savaştan sonra Anadolu'da yoğun ve planlı fetih hareketlerine başlayan Türkler, asırlar boyunca devam edecek olan Anadolu Türk hâkimiyetinin temellerini atarlar. Daha sonra bu coğrafyada kurulan Anadolu Beylikleri, Anadolu Selçuklu Devleti, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti ile Anadolu'daki Türk hâkimiyeti perçinlenir. Anadolu coğrafyası ve Anadolu insanı, önüne geleni yakıp yıkan Moğol istilasına ve Timur'un seferine maruz kalır. Bu topraklar bazen de Türk hükümdarlarının birbirine üstünlük kurma mücadelelerine sahne olur. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale ve Kafkasya başta olmak üzere çeşitli cephelerde düşmanlarıyla kahramanca mücadele ederken, içte de Ermeni çetelerinin yaptığı mezalimlerden kendini korumak zorunda kalan Anadolu insanı, yaşadığı toprakları paylaşmak isteyen İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan gibi devletlere karşı zor şartlarda verdiği üstün mücadelelerle Türk İstiklal Savaşı'nı kazanır. 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin, Güney Kore'ye saldırmasıyla başlayan Kore Savaşı'na Birleşmiş Milletler Barış Gücü olarak katılan ülkeler arasında yerini alan Türkiye Cumhuriyeti, Güney Kore'ye askerî birlikler göndererek bölgede barışın sağlanmasına katkıda bulunur. Kıbrıs adasındaki Rumların adadaki Türk nüfusu yok etmek ve adayı Yunanistan'a bağlamak için başlattıkları silahlı mücadeleler sebebiyle adada barışı sağlamak ve Türk nüfusu korumak isteyen Türkiye Cumhuriyeti, 20 Temmuz 1974'te Birinci, 14 Ağustos 1974'te ise İkinci Barış Harekâtı'nı gerçekleştirir.

Araştırmamızın konusu, yukarıda özetlemeye çalıştığımız tarihî olaylarda görülen savaş ve fetih olgularının, Anadolu insanının düşünce dünyasında meydana getirdiği olumlu ve

olumsuz etkileri, halk edebiyatı ürünlerinden efsanelere yansıyan yönleriyle incelemeye tabi tutmaktır.

Araştırmamızın amacı, efsane tasniflerinde tarihî efsaneler başlığı altında yer alan savaş ve fetihlerle ilgili efsanelerden Anadolu coğrafyasında anlatılanları bilimsel bir incelemeye tabi tutarak bu efsanelerin Anadolu Türk efsanelerindeki yerini ortaya koymaktır.

Ayrıca bu araştırmamızda:

1. Anadolu coğrafyasının Türk yurdu hâline gelmesini sağlayan fetihlerin halk düşüncesindeki yansımaları,
2. Yerleşim yeri, göl, pınar, dağ, tepe gibi yer adlarının belirlenmesinde savaş ve fetih olgularının etkisi,
3. Dinî büyüklüğüne inanılan şahsiyetlerin Anadolu insanın düşünce dünyasındaki koruyucu ve kurtarıcı yönüne savaş ve fetihlerin etkisi,
4. İnsanlık tarihinin önemli olgularından biri olan savaşların Anadolu coğrafyasına ve insanına tesirlerinin, efsaneler açısından ele alınarak farklı yönleriyle ortaya koyulması da amaçlanmaktadır.

Araştırmamızın kapsamı Türklere Anadolu topraklarının kapılarını açan 1071 Malazgirt Savaşı'ndan 1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar (Kıbrıs Barış Harekâtı dâhil) geçen zaman diliminde, Anadolu coğrafyasında yaşanan fetih hareketleri ve savaşların (sefer ve işgaller dâhil) etkisiyle teşekkül eden efsanelerle (yer adları; şekil değiştirmeler; kesik başlar; göl, pınar ve havuzlardaki balıklar; şehitler ve dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin hayatları etrafında teşekkül eden efsaneler olmak üzere) sınırlandırılmıştır.

Savaş ve Fetih Olgularına Kavramsal Açından Bakış

İnsanoğlunun yeryüzündeki varlığı kadar eski bir geçmişe dayanan savaş olgusu, tarihin her döneminde farklı amaç ve araçlarla insanların veya toplumların hayatını etkilemeyi başarmıştır. Bu etkileşimin bir sonucu olarak insanlar hem savaşın kötülüğünden şikâyet etmiş hem de ihtiyaç duyduklarında ona başvurmaktan bir türlü vazgeçememişlerdir.

Osmanlıca “*Harp*”, Fransızca “*Guerre*”, Almanca “*Krieg*” ve İngilizce “*War*” kelimeleriyle ifade edilen savaş, barış deyiminin karşıtı olarak siyasetin değişik araçlarla süregelişidir. Savaş, siyasal-ekonomik-tarihsel bir olgudur ve kendini doğuran siyasal sistemlerden ayrılması mümkün değildir (Hançerlioğlu 1996: 345).

İnsanlık tarihinin karmaşık ve değişken bir olgusu olan savaşın nedenleri, niteliği ve kapsamı konusunda tam bir görüş birliği sağlanamamıştır. Bu durum, alandaki çeşitli yaklaşımlar ideoloji ve bakış açılarındaki farklılıklar kadar konunun felsefi, siyasal, ekonomik, sosyolojik, psikolojik, hukuksal vb. boyutlarıyla da ilgilidir (AnaBritannica 2004b: 158-159).

Tarih boyunca insanoğlunun varlığı üzerinde derin etkiler meydana getiren savaş olgusu, bir terim veya kavram olarak farklı açılardan ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Savaş olgusu hakkında ansiklopedi ve sözlüklerde yer alan tanım veya açıklamalara göz atıldığında bakış açısındaki farklılıkları görebilmek mümkündür. Bunlardan bazılarını aşağıda yer verilecektir:

“Milletler (dış savaş) veya aynı ülkeden iki teşkilat [veya iki taraf (iç savaş)] arasında, başka bir yolla elde edemediği şeyi kuvvet zoruyla almak, istediklerini kabul ettirmek veya başkasının isteklerine boyun eğmemek amacıyla girişilen kuvvet denemesi” (Meydan Larousse 1981b: 36).

“Ülkeler arasında ekonomik nedenle yapılan silahlı kavga” (Hançerlioğlu 1996: 345).

“Devlet ya da ulus gibi siyasal birimler arasında ya da aynı devlet ya da ulus içindeki rakip siyasal güçler arasında genellikle açık ve ilan edilmiş olarak yürütülen silahlı çatışma” (AnaBritannica 2004b: 158).

“Devlet ya da ulus gibi siyasal birimler arasında genellikle açık ve ilan edilmiş olarak yürütülen ve devletler hukukunca düzenlenmiş kurallar uyarınca yapılan silahlı mücadele” (Arda 2003: 521).

“Modern devletler hukuku doktrinine göre tarafların çıkarları doğrultusunda birbirlerine isteklerini zorla kabul ettirmek

amacıyla ve devletler hukukunca öngörölmüş kurallar çerçevesinde iki veya daha fazla devlet arasında yapılan silahlı mücadele” (Yaman 2009: 189).

“İki ya da daha çok devletin isteklerini kabul ettirmek, ekonomik ya da siyasal anlaşmazlıklar gibi nedenlerle siyasal ilişkileri keserek ve uluslararası hukukça düzenlenmiş kurallara da uyararak birbirlerine karşı giriştikleri silahlı eylem” (Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü 2011: 1006).

Savaş kavramıyla ilgili olarak yapılan bu açıklamalara bakıldığında savaş, iki devlet veya ülke arasında çeşitli sebeplerden dolayı yaşanan sorunları çözmek amacıyla başvurulmuş bir mücadeleye şekli olarak görölmektedir. Geçmişte aynı ülke veya ulus içindeki karşıt tarafların mücadelesini de savaş kapsamında değerlendirenler olmakla birlikte günümüzde bundan vazgeçilmiş olduğu görölmektedir. Savaşın niteliği ile ilgili tanımlamalarda dikkat çeken noktalardan biri mücadelenin (savaş) uluslararası kurallar çerçevesinde yapılması gerekliliğidir. Ancak bu gerekliliğe ne kadar uyulduğu da farklı bir tartışma konusudur.

İlk insanların birbirleriyle değil hep birlikte doğaya karşı savaşmaları, mal edinme olgusunun ortaya çıkmasıyla birbirleri arasında bir mücadeleye dönüşmüş ve bu mücadele yayılcı ülkelerin dünyayı paylaşmalarında zirveye ulaşmıştır (Hançerlioğlu 1996: 345).

Tarih öncesi dönemlerde yaşanan savaşlar, madde gereksinimini sağlama ve dayanışmayı artırma amacına yönelik olduğu hâlde uygarlıkların gelişmesiyle birlikte profesyonel orduların kurulması ve savaş tekniklerinin kullanılmasından dolayı daha karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Daha geniş alana yayılmakla birlikte belirli bir süreyle sınırlanmaya başlayan savaşlar toprak kazanma, egemenlik ya da bağımsızlık kurma gibi amaçlarla yapılmaya başlanmıştır. 15. yüzyıldan itibaren hızla gelişmeye başlayan teknoloji hem savaş araçları ve tekniklerine hem de orduların sürekli ilerlemesi ve büyümesine katkı sağlarken savaşlar sırasında yaşanan can ve mal kaybının yoğunlu-

ğu tarih boyunca sürekli artmaya devam etmiştir (AnaBritannica 2004b: 159).

Kara, deniz ve hava savaşı, iç savaş, psikolojik savaş, soğuk savaş gibi birçok şekilde yaşanan ve ifade edilen savaş, insanlık tarihinin şekillenmesinde etkin rol oynayan bir olgudur. İnsanın nefret ettiği ancak bir türlü de vazgeçemediği ve açıklamadığı en eski bağımlılıklarından biri olan savaş (Türe 2008: 194) olgusu hakkında çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

1. Savaş, tanrısal bir kanundur. Eski Yunan'ın Ares, Roma'nın Mars, Galya'nın Tautates ve Germanya'nın Wotan adlı tanrıları çok eski olan bu inancı sembolleştirmektedir.

2. Savaş, insan tutkularından doğmuştur. Bu fikir öfke, ki-bir, gurur vb. duyguları savaşların kaynağı olarak kabul eder.

3. Savaş, biyolojik bir ihtiyaç, bir tabii ayıklanmadır. Bu teoriye göre savaş, ilerleme şartlarından biri ve bir milletin uyuymasına engel olan bir kamçılama. Ayrıca bu teoriyi savunanlar, bilimlerin savaşlar sayesinde ilerlediğini de söylerler.

4. Savaş, bir çeşit kan alma yoluyla işsizlik vb. ortadan kaldırarak demografik bir denge kurar.

5. Savaş, zalimlerin zorbalığından ve tutkularından doğar. Bu teori, savaşın sorumluluğunu liderlere ve hükûmetlere yükleyen bir anlayışın görüşüdür.

6. Savaş, milletlerin varoluşunun sonucudur. Bu görüşe göre sınırları kaldırırsanız savaşları da kaldırmış olursunuz.

7. Savaş, iktisadi olguların sonucudur. Bu teori savaşları kölecilik, derebeylik, sömürge, kurtuluş savaşları, ticari ve emperyalist savaşlar olarak sınıflandırır (Meydan Larousse 1981b: 41).

Görüldüğü üzere savaşlar, insanoğlunun geçmişten getirdiği ve geleceğe taşıyacağı, nefret edildiği hâlde vazgeçilemeyen bir olgu olarak varlığını sürdürmeye devam edecektir.

Bu başlıkta üzerinde durulacak diğer bir kavram da **fetih** olgusudur. Fransızca “*Conquete*”, Almanca “*Eroberung*”, İngilizce “*Conquest*” kelimeleri (Hançerlioğlu 1996: 146) ile ifade edilen

fetih olgusu için ansiklopedi ve sözlüklere bakıldığında aşağıdaki tanım veya açıklamalarla karşılaşılmaktadır:

“Geleneksel uluslararası hukukta, bir savaşta kazanan devletin, yenik devletin topraklarını ele geçirmesi” (AnaBritannica 2004a: 540).

“Bir kenti ya da bir ülkeyi silah zoruyla ele geçirme” (Büyük Larousse 1986: 4064).

“Bir yeri savaşla ele geçirme” (Meydan Larousse 1981a: 621).

“Bir kenti ya da ülkeyi savaşla alarak sömürme” (Hançerlioğlu 1996: 146).

Bu açıklamalara göre, silah gücüyle bir yerin ele geçirilmesi esasına dayanan fetihlerde sömürü amacı da güdülmektedir. Ancak Arapçada “açma, yol gösterme, hüküm verme, galibiyet ve zafere ulaştırma” anlamlarına gelen fetih, terim olarak İslam’da meşru görülen savaşlar hakkında *cihat* kelimesine benzer şekilde Müslümanların gayrimüslimlerden gerçekleştirdikleri toprak kazanımlarını tarihte ve günümüzde bilinen diğer savaşlardan (istila ve sömürü) ayırmak amacıyla kullanılmaktadır. Fetih olgusu, kaynağını Müslümanların geçmiş ve gelecekteki maddi ve manevi zaferlerinden bahseden *Fetih* suresinden alan, ülke veya şehirleri “*i’lâ-yi kelimetullah*” amacıyla İslamiyet’e açma ve İslam devleti idaresine alma hadisesidir. İslam sancağı altında Hz. Peygamber ile sahabeler tarafından gerçekleştirilen sefer ve savaşlar için kaynaklarda bu terime fazlaca yer verildiği görülmektedir (Fayda 1995: 467).

İslamiyet ile birlikte ortaya çıkan fetih olgusu Müslümanların, dinlerini daha geniş alanlara yayma amacıyla gerçekleştirecekleri askerî ve siyasi faaliyetlere nitelik kazandıran bir kavramdır. Cihat anlayışının da sonucu olarak, Müslümanlar tarafından ele geçirilen yeni topraklar, İslamiyet ile şereflenmiş olmaları sebebiyle işgal edilmiş değil fethedilmiş yerler olarak görülmüştür.

İslam fetihleri devlet sınırlarının genişlemesini sağlamakla birlikte gayrimüslimleri zorla Müslüman yapmayı hedef almamış, onları yalnızca İslam devletlerinin himaye ettiği insanlar

statüsüne katmakla yetinmiştir. Başarı sebepleri arasında tarihî, coğrafi, siyasi, askeri ve iktisadi birçok unsurun bulunduğu İslam fetihlerinin en bariz özelliği de devamlı ve kalıcı olmalarıdır. Bu durum, Müslümanların fethettikleri yerleri en iyi şekilde yönetmelerinin bir göstergesidir (Fayda 1995: 468-469).

Savaş ve fetih olgularının kavramsal bir bakış açısıyla ele alındığı bu başlıkta, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan *savaş* ve İslamiyet ile birlikte ortaya çıkan *fetih* kavramları hakkında kaynaklarda yer alan bilgilere kısaca değinilmiştir.

Türk Kültüründe Savaş ve Fetih Anlayışı

Kurdukları büyük imparatorluklar ve savaşçı özellikleriyle tanınan Türk milleti için savaş ve fetih olgularının özel bir anlamı vardır. İslamiyet'ten önce cihan hâkimiyeti, İslamiyet'ten sonra ise İslam'ı yeryüzüne hâkim kılma (İslam'a hizmet ideal) anlayışı, Türklerin hayatında savaş ve fetih olgularının merkezi bir konuma yerleşmesinde önemli rol oynamıştır.

Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı bölgelerin coğrafi şartları ve Çin'in ezici üstünlüğü bir yandan onları göçe zorlarken diğer yandan kanlı mücadelelerin yaşanmasına neden olmuştur. Türklerin, atı diğer milletlerden önce hayatlarına katmaları, girdikleri mücadelelerden başarıyla çıkmalarına yardımcı olurken kazanılan bu başarılar kendilerine güvenlerinin artmasını sağlamıştır. Göçebeliliğin güçlüklerine katlanma, bozkırın sert iklimi, her zaman düzenli ve savaşa hazır durumda bulunma mecburiyeti gibi etkenler de Türklerin sağlam yapılı bir millet olmasına katkıda bulunmuştur. Türklerin atla elde ettikleri sürat, daha tarihin ilk çağlarında "Güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar" ülkelere hâkim olma duygusunu onlarda uyandırmıştır. Hakanlarının Gök Tanrı tarafından bütün insanlığın üzerine oturtulduğu inancına sahip olmaları nedeniyle dinleri de cihan hâkimiyeti anlayışına uygunluk göstermiştir (Niyazi 2007: 170).

Türk kültüründe cihan hâkimiyeti anlayışının ilk izleri Oğuz Kağan Destanı'nda görülmektedir. Oğuz Kağan'ın düzenlediği büyük toydaki buyruğunda yer alan:

“Yurdumu ırmaklarla denizlerle dolsun
Gökteki güneş yurdun bayrağı olsun,
İlimizin çadırı, yukarıdaki gök olsun
Dünya devletim ol olsun, halkımız da çok olsun!

...

Madem ki Uygurların, benim büyük Kağanı,
O halde sayılırım, ben bir dünya Kağanı

Bana bağlıdır artık, dünyanın dört bir yanı!” (Ögel 2006: 118)
şeklindeki ifadeleri, onun cihan hâkimiyeti anlayışını ortaya koymaktadır.

Cihan hâkimiyeti anlayışının bir başka şekli de Uygur destanında anlatılmaktadır. Gece Buku (Böğü) Han'ın penceresinden giren ve daha sonra Aktağ'da buluştukları tanrısal bir kız, aylarca konuştuğu Han'a yanından ayrılacağı zaman: *“Güneşin doğduğu yerden Batı'ya kadar her yer senin emrine girecek, çalış.”* demiştir (Niyazi 2007: 171-172).

Orhun Abideleri'nde yer alan *“Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış. İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan ve İstemi Kağan oturmuş.”* (Ergin 2005: 33) şeklindeki ifadelerden, Göktürk kağanlarının da kendilerini tüm insanlığın hükümdarı olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere kendilerine tanrı tarafından insanoğlunu yönetme yetkisi verildiğini düşünen Türk hükümdarları, üstlendikleri bu görevi yerine getirmek için düzenledikleri akınlarla devletlerinin sınırlarını genişletmeyi gaye edinmişlerdir. Böyle kutsal bir amaçla hareket eden Türkler, sahip oldukları askeri yetenek ve güçlerini kullanarak çok geniş alanlara hâkim olmuşlar, bunun doğal bir sonucu olarak da içerisinde farklı ulusların yer aldığı devletler kurmuşlardır.

Türklerin İslam dini ve medeniyetine girmesi, onları maddi ve manevi bir yükselişe erdirdiği gibi kendi cihan hâkimiyeti anlayışlarını ve dünyada düzen sağlama davalarını da sürdürmelerine imkân vermiştir (Turan 2000: 179). İslamiyet'in em-

rettiği cihat düşüncesi ile Türklerin sahip olduğu savaşçılık ve hâkimiyet anlayışı arasındaki benzerlikler onların bu yeni dine girmesinde teşvik edici olmuştur. İslamiyet Türklere cihadın faziletlerini ve ahirette sağlayacağı kazanımları bildirirken, onlar bu yeni dinde kendi ideallerini de buluyorlardı. Şamanilikte öldürülen düşman oranında öteki dünyada bir mükâfatın vaat edilmiş olması bunlardan biridir (Turan 2010: 28).

Türkler İslamiyet'i benimsedikten sonra da kendi ülküleri olan cihan hâkimiyeti fikrini canlı tutmayı sürdürdüler. Bu durumda İslamiyet'in cihat anlayışı ile Türklerin cihan hâkimiyeti felsefesinin uygunluğu da büyük rol oynamıştır (Niyazi 2007: 174).

İslamiyet'ten önce cihan hâkimiyeti fikriyle yeni topraklar ele geçirerek devletlerinin sınırlarını genişletme amacıyla olan Türk milleti, kabul ettikleri bu yeni dinin getirdiği cihat ve gaza anlayışını benimsemişler, bunun sonucu olarak da İslamiyet'in daha geniş alanlara yayılması için çaba harcamışlardır. Önceden cihan hâkimiyeti gayesiyle savaşlar yaparak topraklar ele geçiren Türkler, benimsedikleri yeni anlayışla birlikte İslamiyet'in yeryüzüne hâkim olmasını sağlamak, insanlığı İslamiyet'le şerefliendirmek için savaş ve fetihler yapmaya başlamışlardır.

Özellikle Osmanlılarda din için yapılan savaşta ifade eden ve bir fetih ideolojisi hâline gelen *gaza*, Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıktığı XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında Anadolu uç boylarında yaşanan çatışmalarda, Türkmen beylikleri ve derviş toplulukları arasında hem bir motivasyon hem de bir meşruiyet unsuru olarak kullanılmış; İslamiyet'i yaymak, Müslümanların yönetimindeki toprakları veya nüfuz alanını genişletmek gibi gayretler uğrunda akınlara katılmak ve cenk etmek anlamını kazanmıştır (Kafadar 1996: 427).

İki cihan mutluluğuna dayanan İslamiyet'i bütün insanlara tebliğ etmek, aynı zamanda bu ilahî emaneti tehlikelerden korumak gibi bir amaç ortaklığında gelişen bu yeni anlayış, Türk-İslam devletlerinin ana siyasetinin de esasını teşkil etmiştir (Niyazi 2007: 175).

İslam dinin emir ve prensiplerini millî değerleri ile kaynaştıran Türklerin, İslam'ın yayılması ve savunulması hususunda insanüstü bir gayret ve irade sarf etmeleri (Şeker 2007: 158) onların hem dünya hem de İslam âlemi nazarında bu dinin bayraktarlığını yapan bir millet konumuna yükselmelerini sağlamıştır.

Savaş ve fetih olgularının Türklerin hayatında önemli bir yere sahip olmasında rol oynayan diğer bir etken de bağımsızlık (istiklal) anlayışıdır. Eski Türk devletlerinde bağımsızlığın önemi bazı tarihî kayıtlarda tespit edilmektedir. Bu kaynakların başında da Orhun Abideleri gelmektedir. Göktürk tarihinde fetret devrini Türk milletinin “ölümü” olarak nitelendiren ve istiklalden mahrum herhangi bir topluluğu “ölmüş” olarak kabul eden kitabelerdeki ifadeler, Türklerdeki şiddetli istiklal duygusunun en açık delillerindendir (Kafesoğlu 1984: 222).

Türk milletinin hayatında merkezi bir konumda olan savaş ve fetih olguları görünüşte çok farklı sebeplere (askerî, siyasi, ekonomik, jeopolitik vb.) dayanmakla birlikte, cihan hâkimiyeti, İslamiyet'e hizmet (İslam'ı yeryüzüne hâkim kılmak) ve bağımsızlık olmak üzere üç temel anlayış üzerinde şekillenmektedir. Büyük Hun, Göktürk ve Timur imparatorlukları *cihan hâkimiyeti*; Büyük Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu *hem İslam'a hizmet hem de cihan hâkimiyeti*; ilk Türk devletlerinden başlamak üzere (II. Göktürk Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti bunun en belirgin örneklerindendir) Türk devletlerinin tamamı ise *bağımsızlık* anlayışını benimseyen Türk milletinin dünya üzerindeki eserlerindendir.

Savaş ve Fetih Olgularının Edebiyata Yansımaları

İnsanlık tarihinde önemli bir yer tutan savaş ve fetihler siyasi, askerî, sosyal ve iktisadi olmak üzere birçok açıdan insanların yaşamında belirleyici rol üstlenmişlerdir. İnsanlık için bu kadar önemli bir konumda bulunan iki olgunun, insanların fiziki yaşamları yanında maneviyatları ve düşünce dünyalarını da etkilemesi kaçınılmaz bir durumdur.

Toplumların meydana getirdiği maddi ve manevi kazanımları içeren kültürün bir dalını oluşturan edebiyat da savaş ve fetih olgularının etkisi altında kalmış, başta roman olmak üzere hikâye, şiir, tiyatro, hatırat gibi edebi türlerde bu olguların izlerini taşıyan eserler ortaya konulmuştur.

Anadolu sahası Türk edebiyatına savaş ve fetih olgularının etkisiyle oluşturulan eserler açısından bakıldığında savaşların alana hâkim olduğu görülmektedir. Fetihlerin kronolojik açıdan daha uzak geçmişte kalmasıyla ilişkilendirilebilecek bu durum, savaşların hem günümüze yakın bir zamanda yaşanması, hem de fetihlerden daha fazla etkiye ve öneme sahip olmasıyla da açıklanabilir.

Anadolu sahası Türk edebiyatındaki eserlerde yansımaları görülen savaşlar arasında, Kurtuluş Savaşı ve Çanakkale Savaşları ilk sıralarda yer almaktadır. Bunun yanında Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı da edebiyatımızda etkisiyle roman, hikâye, şiir gibi türlerde ürünlerin oluşturulduğu savaşlar arasında öne çıkmaktadır. Fetihlerin etkisiyle ortaya konulan ürünlerde ise İstanbul'un fethi başı çekmektedir.

Savaşlar, Türk edebiyatında roman, hikâye, şiir, tiyatro gibi türlerde edebî ürünlerin ortaya konulmasına ilham kaynağı olmaktadır. Özellikle Çanakkale ve Kurtuluş Savaşı'nın etkisiyle kaleme alınan romanların sayısı azımsanamayacak kadar fazladır. Öyle ki bu eserleri bir başlık altında değerlendirmeye tabi tutan araştırmalar (*Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*, *Türk Romanında Çanakkale Muharebeleri*, vb.) yapılmaktadır. Sadece roman türünde bu iki savaşın etkisiyle ortaya çıkan eserler için özel çalışmaların hazırlanması bile savaş ve fetih olgularının edebî ürünlerin oluşumundaki etkisini gösterebilecek niteliktedir. Bunun yanında hikâye, şiir, tiyatro gibi türler ve İstanbul'un fethi, Balkan Savaşları, Kore Savaşı gibi savaş ve fetihler de düşünüldüğü zaman alanın genişliği daha iyi görülebilmektedir. Zaten bu araştırmamızın amacı, savaş ve fetih olgularının edebiyat üzerindeki etkilerini değerlendirmek değil, edebiyatın bir kolu olan halk edebiyatı ürünlerinden efsanelerdeki etki ve

yansımalarını incelemektir. Bu etkenler dikkate alındığı zaman, savaş ve fetih olgularının etkisiyle oluşturulan eserleri burada değerlendirme imkânının olmadığı daha iyi anlaşılmaktadır. Savaş ve fetih olguları ekseninde şekillenen edebî eserleri, özellikle türler (roman, hikâye, şiir, tiyatro, vb.) açısından değerlendiren çalışmalardan bahsedilecek bu başlıkta, içerisinde yüksek lisans ve doktora tezi gibi akademik çalışmaların yanı sıra kitap ve makalelerin de yer aldığı araştırmaların bibliyografyalarına yer verilecektir.

Artun, Erman (1996), “Adanalı Aşıkların Şiirlerinde Kıbrıs Barış Harekâtı”, I. Milletlerarası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Gazimağusa K.K.T.C. *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, 2 (4), Sonbahar, 295-320.

Ay, Yasemin Mumcu (2008), “1897 Türk-Yunan Savaşının Basında Yer Alan Şiirlere Yansımaları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), Aralık, 185-201.

Bacanlı, Hakan (2003), *Balkan Savaşı'na Ait Hatıratların Muh-teva Analizi*, (yüksek lisans tezi), Ankara.

Balabanlılar, Mürşit (2003), *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı*, İstanbul.

Birinci, Nejat (2003), “Millî Mücadele Dönemi Şiirinde İstanbul, Fetih ve Fatih”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 97-117.

Çakır, Ömer (2004), *Türk Şiirinde Çanakkale Muharebeleri*, Ankara.

Çetin, Nurullah (2005), *Türk Şiirinde Fatih Sultan Mehmet ve İstanbul'un Fethi*, İstanbul.

Çılgın, Alev Sınar (2003), *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, İstanbul.

Güllübağ, Mustafa (2004), *Birinci Dünya Savaşı'nın Türk ve İngiliz Şiirindeki Yansımaları*, (doktora tezi), İzmir.

Kalkan, Bülent (2012), *Kurtuluş Savaşı Romanlarında Aydın Tippi*, (yüksek lisans tezi), İstanbul.

Koçer, Gülsün (2004), *Kurtuluş Savaşı Oyunları Üzerine Bir Araştırma*, (yüksek lisans tezi), Konya.

Mat, Celâl (2007), *Türk Romanında Çanakkale Muharebeleri*, Ankara.

Oh, Eunkyung (2005), Türk Edebiyatında Kore Savaşı, Ankara.

Topçu, Ümmühan Bilgin (2012), “İki Fetih Destanında Değerlerin İşlenişi”, *Millî Eğitim*, 126, Kış, 126-144.

Türk Dil Kurumu (1976), Türk Dili, Türk Romanında Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı, (298) Temmuz, Ankara.

Uğurlu, Alev Sınar (2009), “Türk Romancısının Gözüyle II. Dünya Savaşı”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 /1-II, Kış, 1739-1764.

Yenisoy, Hayriye Süleymanoğlu (2012), “1912-1913 Balkan Savaşlarının Edebiyata Yansımaları”, *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), Aralık, 91-111.

Yetiş, Kazım [ed.] (2005), Türk Edebiyatında İstanbul’un Fethi ve Fatih, İstanbul.

Yusoğlu, Nebahat (2011), “Reşat Nuri Güntekin’in Romanlarında Savaş Teması”, *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, XXX, Güz, 361-375.

Savaş ve Fetih Olgularının Efsanelere Yansımaları

Savaş ve fetih olgularının edebiyata yansımaları önceki başlıkta ele almıştı. Burada ise savaş ve fetih olgularının halk anlatılarından biri olan efsanelerdeki yansımaları üzerinde durulacaktır. Savaş ve fetih olguları, Anadolu sahası Türk efsanelerinin teşekkülünde önemli bir yere sahiptir. Özellikle dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, şehitler ve yer adlarının oluşumuyla ilgili olarak anlatılan efsanelerde karşılaştığımız bu olgular, kesik baş ve şekil değiştirme motifli efsanelerde de görülmektedir.

Anadolu’daki şehir veya kalelerin fethinden Miryokefalon Savaşı’na, Otlukbeli Savaşı’ndan Osmanlı padişahlarının seferlerine, Birinci Dünya Savaşı’ndan Millî Mücadele’ye, Kore Savaşı’ndan Kıbrıs Barış Harekâtı’na kadar birçok tarihî olayın etrafında anlatılan bu efsaneler üzerinde kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Özellikle Çanakkale Savaşları ve Kıbrıs Barış Harekâtı ilgili efsaneleri konu edinen makaleler bulunmakla birlikte Anadolu sahası Türk efsanelerini kapsayan bir çalışma-

nın gerekliliği ortadadır. Zaten bu araştırma ile tarihî efsaneler başlığı altında değerlendirilen bu efsanelerden Anadolu sahasında anlatılanları bir araya getirmek ve bunları bilimsel bir şekilde incelemek amaçlanmaktadır.

Savaş ve fetih olgularının etkisiyle teşekkül eden efsaneler üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında bunların makale türünde oldukları görülmektedir. Daha öncede belirttiğimiz gibi genellikle Çanakkale Savaşları ve Kıbrıs Barış Harekâtı etrafında anlatılan efsanelerle ilgili çalışmalardan bazıları şunlardır:

Alptekin, Ali Berat (1994), “1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’nın Anadolu Efsânelerindeki İzleri”, *Erciyes*, 17 (195), Mart, 21-24.

Emeksiz, Abdulkadir (2007), “Efsanelerin İstanbul’u, Fetih ve Fatih”, *2005-2006 Fatih Sempozyumları I-II Tebliğler*, İstanbul, 148-160.

Göde, Halil Altay (2001), “Tiryaki Koca ve Isparta Civarında Savaşa Yardım Eden Veliler Üzerine Anlatılan Efsaneler”, *Tarihi Kültürel, Ekonomik Yönleri ile Eğirdir, I. Eğirdir Sempozyumu*, 31 Ağustos-1 Eylül 2001, 345-352.

Göde, Halil Altay (2007), “Anadolu’da Kale Fetihleri Üzerine Anlatılan Efsaneler ve Varyantları Üzerine”, *Erciyes*, 30 (359), Kasım, 24-27.

Göde, Halil Altay (2011), “Tarihi Yeniden Kurma Kuramı: Veli Baba Üzerine Anlatılan Efsaneler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 30, 115-127.

Güzel, Abdurrahman (1997), “Türk Edebiyatı’nda Çanakkale Savaşları ve Zaferi ile İlgili Menkabe, Destan, Şiir, Anekdot ve Efsaneler”, *Türk Kültürü*, XXXV (409), Mayıs, 268-285.

Köse, Nerin (1993), “Sarı Ana Türbesi ve Rodos Seferi”, *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VII, 145-154.

Sakaoğlu, Saim (1977), “1974 Kıbrıs Barış Harekâtı’yla İlgili Efsaneler”, *Türk Kültürü*, XV (175), Mayıs, 436-440.

Yakıcı, Ali (1994), “Çanakkale Savaşları Çevresinde Oluşan Menkıbelerin Türk Folkloru İçindeki Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X (30), Kasım, 599-608.

I. BÖLÜM

İŞLEVLERİ AÇISINDAN SAVAŞ VE FETİHLERLE İLGİLİ EFSANELERİN İNCELENMESİ

Günümüz halk bilimi çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan teorilerden işlevsel kuram, halk bilimi çalışmalarına T. Benfey'in "*Kültürel Ödünçleme Kuramı*" doğrultusunda çalışmalar yapan kültürel antropolog Frans Boaz ve işlevsel kuramın oluşup gelişmesinde rolleri olan öğrencileri vasıtasıyla girmiş, daha sonraları kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu kuramın kurucuları B. Malinowski ve birbirinden habersiz olarak yürüttükleri alan araştırmalarının sonucu aynı kuramsal çerçeveyi ileri süren A. Reginald Radcliffe-Brown'dur (Çobanoğlu 2010: 243-244).

Esas olarak antropoloji alanında yetişmiş olup, antropolojinin halkbilimine yakınlığından dolayı halkbilimi ve özellikle de halk edebiyatı ürünlerini inceleyen antropologlar tarafından geliştirilen işlevsel yöntem, aynı zamanda "Antropolojik Yöntem" olarak da bilinmektedir (Ekici 2010: 83).

Reginald-Brown'ın topluma işlevsel yaklaşımı organizmal bir modele dayanmaktadır. Doğa bilimlerinden biyolojide işlevsel yaklaşımın bir değeri varsa toplum biliminde de aynı verimlilikte kullanılabileceğini düşünen Reginald-Brown, toplum hayatıyla organik hayat arasında geniş bir benzerlik olduğunu ortaya koymuş, fizyolojide işlevin organizmanın yapısı ile yaşam sürecinin bağlantısı olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle işlevi, kısmi bir etkinliğin, parçası olduğu toplam etkinliğe yaptığı katkı şeklinde değerlendiren Reginal-Brown, belirli toplumsal kullanımların işlevini de sosyal yapının sürekliliğine yaptığı katkı yani toplumun yaşam sürecinin sürdürülmesi olarak görmüştür (Oring 2012: 267-268).

Malinowski'nin kültüre dair işlevi Reginald-Brown'inkinden önemli ölçüde farklılık gösterir. Malinowski,

kültürün tepki verdiği bir biyolojik ihtiyaçlar sistemi oluşturmaya çalışır ve kültürün çeşitli yanlarının işlevlerini çeşitli biyolojik ihtiyaçların karşılanması olarak görür (Oring 2012: 268). Malinowski'ye göre, işlev ancak bir ihtiyacın içinde olan insanların işbirliği yaptıkları, zanaatsal ürünleri kullandıkları ve malları tükettikleri bir etkinlikle karşılanması olarak tanımlanabilir (Çobanoğlu 2010: 246).

İşlevsel yöntemin hareket noktası halk edebiyatı yaratmalarının metinleri değil, bu metinlerin oluşturuldukları, yaratıldıkları ve yeniden yaratılıp nakledildikleri bağlamdır. İşte bu bağlam noktasında bir halk edebiyatı yaratmasının anlatılması veya söylenmesindeki temel neden, anlatıcı veya icracının onu yaratma, aktarma ve kullanma nedenleri, dinleyicilerin o yaratmayı dinleme, anlama ve kullanma nedenleri ve bunların dışındaki nedenler işlevsel halkbilimi yönteminin temel sorunlarını oluşturmaktadır (Ekici 2007: 124).

Antropolog W. Bascom'un, folklorun çok sayıdaki işlevi arasında basite indirgeyerek en önemli gördüğü dört tanesi şöyledir:

1. Eğlenme, eğlendirme ve hoşça vakit geçirme işlevi
2. Değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme işlevi
3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması işlevi
4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma mekanizması (Bascom 2005: 125-151).

Sonuç olarak işlevsel kuram, halkbilimi çalışmalarına salt metne dayalı veya metin merkezli paradigmalara üzerine inşa edilen kuram ve araştırma modellerinin yanı sıra bir tiyatro gibi icra edilen folklor olayının derlenip yazıya geçirilerek metinleştirilen kısmıyla birlikte onu anlatma ve dinleme eylemleri ve rolleriyle gerçekleştirilen temel parçaları ve tamamının içinde yer aldığı sosyo-kültürel bütünlüğü anlamında, bağlam kavramını (context) esas alan kuramların öncüsü olmuştur (Çobanoğlu 2010: 259).

Savaş ve fetih olguları bağlamında teşekkül eden efsanelerin işlevsel açıdan ele alınacağı bu bölüm; “tarihsel belleğin oluşumuna katkıda bulunma işlevi”, “millî, dinî ve ahlaki değerleri ön plana çıkarma işlevi” ve “kültürü gelecek nesillere aktarma işlevi” olmak üzere üç başlıktan oluşacaktır.

Tarihsel Belleğin Oluşumuna Katkıda Bulunma İşlevi

Tarihsel bellek yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü olarak tanımlanan bellek kavramına (Türkçe Sözlük 2005: 240) toplum veya milletler açısından yaklaşılması sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır. Dar ve bireysel bir anlama sahip bellek kavramının daha geniş ve toplumsal bir çerçeveye taşınmış şekli olarak ifade edebileceğimiz tarihsel bellek, bir toplumun veya milletin yeryüzünde varoluşundan günümüze kadar geçirdiği süreçleri kapsayan hafızasıdır. Bir çeşit kara kutu veya arşiv niteliği taşıyan bu hafızanın içinde, ait olduğu toplumun veya milletin acıları, sevinçleri, tecrübeleri, maddi ve manevi değerleri bir bakıma tarihî geçmişi vardır.

Tarihsel belleğin oluşumu ve geleceğe taşınması milletler için hayati derecede önemlidir. Geleceğe daha güçlü bir şekilde bakmak için geçmişle bağlarını koparmamak bunun için de güçlü bir tarihsel belleğe sahip olmak gerekir. Tarihsel belleğin oluşumu ve gelecek nesillere taşınmasında tarih bilimi önemli bir yere sahiptir. Bir milletin tarihini derinlemesine araştırmak ve bu araştırmalardan elde edilen veriler ışığında geleceğe dair analizler ortaya koymak tarih biliminin görevidir. Tarihsel belleğin oluşumu ve geleceğe taşınmasında tarih biliminin yanında başka etkenler de rol oynamaktadır. Bir milletin maddi-manevi bütün kazanımlarını içeren, âdeta ürünü olduğu milletin dünya üzerinde bıraktığı eser niteliği taşıyan kültür bu etkenlerden biridir.

Türklerin 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu’da yoğun ve planlı bir şekilde başlattıkları fetih hareketleri, Bizans toprağı olan Anadolu yarımadasının Türk hâkimiyetine geçmesini sağlarken burada kurulan ilk Türk beylikleri ve Anadolu

Selçuklu Devleti sayesinde bu topraklar önce siyasi sonra da kültürel olarak Türk vatanı hâline gelmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu ile güçlenen Anadolu Türk hâkimiyeti, Millî Mücadele'nin kazanılması ve akabinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla kalıcı bir hâle gelmiştir.

Savaş ve fetih olguları etrafında teşekkül eden Anadolu sahası Türk efsaneleri, taşıdıkları tarihî ve kültürel değerleri geleceğe aktararak tarihsel belleğin oluşumuna katkı sağlama görevini de yerine getirmektedir. Bu olguların ekseninde şekillenen efsaneler Diyâr-ı Rum yani Anadolu'nun, Türk vatanı hâline gelmesinden bu topraklarda uzun bir süreç ve büyük mücadelelerle kurulan Türk hâkimiyetinin, korunması ve güçlendirilmesine kadar geçen zaman diliminin kültür tarihimizdeki yansımalarıdır. Fetih efsanelerinde Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasının, savaş efsanelerinde ise fethedilen ve vatanlaştırılan topraklara sahip çıkılmasının resmî olmayan tarihi yatmaktadır.

Anadolu'daki Türk varlığı başlangıcından günümüze kadar birçok defa sarsıntıya uğramış, yıkılmak, yok edilmek istenmiştir. Önceleri Bizans İmparatorluğu ve Haçlı Seferleri ile mücadele eden Anadolu insanı, daha sonra Moğol İstilas ve Timur'un seferiyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Bunlardan daha önemli ve tehlikeli olanı Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan süreçtir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgeleri, Rusların ve içerideki Ermeni çetelerinin işgaline maruz kalırken savaştan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi ile Batı Anadolu Yunan ve İtalyanların, Güney Anadolu Ermeni çeteleriyle birlikte hareket eden Fransızların işgaline uğramıştır. Bu süreçte yaşanan yağma, işkence, tecavüz ve katliamlar Anadolu insanının hem bedeninde hem de ruhi dünyasında derin izler bırakmıştır. Savaşlar etrafında anlatılan efsanelerden yer adlarının oluşumuyla ilgili olanlar ve özellikle şekil değiştirme motifli efsaneler, o günlerde yaşananların izlerini taşımaktadır. Dinî büyüklüğüne inanılan kişiler etrafında teşekkül eden efsaneler Anadolu'nun varoluş sınavı verdiği Millî Mücadele'nin yanı sıra Kıbrıs adasındaki Türk varlığını

koruma mücadelesi olan Kıbrıs Barış Harekâtı'nın insanlar üzerindeki etkilerinin ifadesi niteliğindedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki savaş ve fetihler etrafında teşekkül eden efsaneler, Anadolu insanının azim, cesaret, kahramanlık ve fedakârlıkla birlikte kutsal kabul ettiği değerler için katlanmak zorunda kaldığı insanlık dışı muamelelerin, korku, acı ve gözyaşlarının bilinçaltından çıkararak dile gelmesidir. Halk düşüncesinin ürünü olan bu efsanelerde gelecek nesillerin bilinçlenmesine katkıda bulunmak için çıkarılacak dersler vardır. Bize göre bu efsaneler, tarihî gerçekliklerden tamamen kopuk olmadığından önemlidir ve kültürel bir değer olarak tarihsel belleğe katkı sağlayabilir.

Millî, Dinî ve Ahlaki Değerleri Ön Plana Çıkarma İşlevi

Savaş olgusu bağlamında teşekkül eden efsaneler millî, dinî ve ahlaki bazı değerleri bünyesinde barındırmaktadır. Vatan, bağımsızlık, din, şehitlik, ırz ve namus bu efsanelerde ön plana çıkan değerlerdendir.

İnsanların üzerinde yaşadığı toprak parçası olarak ifade edilen *vatan*, o toprağın üzerinde varlıklarını sürdüren milletler sayesinde bu niteliği kazanabilmektedir. Türk milleti tarih sahnesine çıktığı günden beri vatan kavramına değer vermiş, onu her türlü saldırıdan korumak için mücadele etmiştir. Türk milletinin vatana verdiği önem Orhun Abideleri'nde açık şekilde görülmektedir. Kısacası Türk milleti için vatan, uğruna ölüm bile göze alınan kutsal bir değerdir.

81, 87, 98 ve 99 numaralı efsaneler, Türk vatani Anadolu'nun düşmanlara karşı savunulduğu Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sırasında yaşanan olayların etkisiyle oluşan yer adlarıyla ilgilidir. Özellikle Anadolu ve Balkanlardaki Türk hâkimiyetinin yok edilmek istendiği bu savaşlar, birçok acı ve üzücü olayın yanı sıra birçok kahramanlığa da sahne olmuştur. Bu olayların etkisiyle teşekkül eden yer adları Türk milletinin kahramanlık, cesaret, fedakârlık ve vatan sevgisinin yansımaları gibidir.

Bunlardan **81** numaralı efsanede, düşmanın işgal ettiği köyde yaşlılara yapılan işkencelere dayanamayan bir erkek çocuğun cesurca düşman askerlerine saldırması neticesinde anesiyle birlikte şehit edilişi anlatılır. **99** numaralı efsane ise önceden Eşek Meydanı olarak bilinen yerin adının, Rusların burada bozguna uğratılmasından sonra Şeref Meydanı olarak değişmesiyle ilgilidir.

Kesik baş motifli efsaneler de Anadolu topraklarında kurulan Türk hâkimiyetinin kalıcı hâle gelme sürecinin yansımalarını taşımaktadır. **53, 54, 55, 56, 57** numaralı efsaneler, Haçlı seferleri, Osmanlı Rus savaşları ve Kurtuluş Savaşı gibi savaşlar sırasında kesilen başlarını yerden alarak hiçbir şey olmamış gibi savaşmaya devam eden insanlar etrafında anlatılmaktadır. Kesik baş motifli bu efsaneler, vatan uğruna serden geçenlerin kahramanlıkları üzerine kurulmuş metinlerdir.

Bağımsızlık ve *din* olguları, savaşlar etrafında anlatılan efsanelerde ön plana çıkarılan değerler arasında yer almaktadır. İslamiyet'ten önce cihan hâkimiyeti fikrini benimseyen Türkler, İslamiyet'in getirdiği cihat anlayışıyla kendi fikirlerini kaynaştırmışlar bunun sonucu olarak da yeryüzünün birçok noktasında hâkimiyet kurmayı başarmış bir millet hâline gelmişlerdir. Cihan imparatorlukları kurmayı başaran Türk milleti için bağımsızlık, varlık veya yoklukla eş değerdir. Bağımsızlığına düşkün bu millet, esaret altında yaşamayı ölümden ağır kabul etmiş ve tarih boyunca bağımsızlığı için mücadeleye girişmeyi hiç çekinmeden göze almıştır. Anadolu insanının emperyalist devletlere karşı kazandığı Türk İstiklal Savaşı, Türklerin bağımsızlıklarını korumak için verdiği mücadelelerin en önemlilerinden biridir.

4, 8, 12, 14, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 48, 107, 111, 112, 114, 115, 119, 121, 122, 127, 145, 154 ve 157 numaralı efsaneler, Birinci Dünya Savaşı (Kafkasya ve Çanakkale cephelelerinde) ve Millî Mücadele gibi Türk milletinin vatan, din ve bağımsızlığını korumak amacıyla mücadele verdiği savaşlar etrafında teşekkül etmiştir.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin savaşlarda Türk milletine yaptıkları yardımlarla ilgili olarak anlatılan bu efsaneler, kutsal kabul edilen değerlerin savunulduğu mücadelelerin izlerini taşımaktadır. Yaşadıkları veya ölümlerinden sonraki dönemlerde meydana gelen savaşlarda Türk milletinin yanında olan bu kimseler, düşman karşısında zor durumda kalan Türk askerlerine yardım etmektedirler. Savaş zamanlarında türbe veya mezarlarından çıkıp giderken görülen veya buralardaki eşyaları ortadan kaybolan bu kimseler, buldukları yerden attıkları toplarla da Türk askerlerine mücadelelerinde yardımcı olmuşlardır. Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin Türk askerlerine doğrudan veya dolaylı olarak yardım ederken görüldüğü bu efsaneler, Türk milletinin vatan, din ve bağımsızlık gibi kutsal değerler uğruna mücadele ederken Allah'ın yardımının yanlarında olduğuna dair inancın da göstergesidir.

Hem savaş hem de fetihler etrafında anlatılan efsanelerde göze çarpan *şehitlik* de kaynağını İslamiyet'ten ve kültürümüzden alan bir olgudur. Din, vatan, bayrak gibi değerler uğruna çarpışırken ölenlerin şehit kabul edilmesi, bu değerleri gönülden benimsemiş olan Türk milleti için ayrıca bir teşvik unsuru olmuştur. 49, 52, 58, 73, 81, 84, 177, 178, 179, 180, 181, 182 numaralı efsaneler, savaş ve fetihler sırasında şehit olan kimselerle ilgili olarak anlatılmaktadır. Kutsal kabul ettiği değerler için her türlü mücadeleyi göze alan Türk milleti, ölürsek şehit kalırsak gazi oluruz düsturuyla gözünü kırpmadan savaşlara koşmuş ve kanının son damlasına kadar düşmanlarıyla çarpışmaya devam etmiştir.

Savaşlar etrafında anlatılan efsanelerde ön plana çıkan değerlerden biri de *ırz ve namustur*. Bir kimsenin başkaları tarafından dokunulmaması ve saygı gösterilmesi gereken iffeti olan ırz (Türkçe Sözlük 2005: 914) ile bir toplum içinde ahlak kurallarına, toplumsal değerlere bağlılık şeklinde açıklanan namus (Türkçe Sözlük 2005: 1455) kavramları hem dinî hem de hukuki açıdan kutsal kabul edilen ve korunması gereken değerlerdir.

Savaş ve işgal zamanları ırz ve namus değerlerinin yoğun şekilde tehdit altında olduğu dönemlerdir. Bu dönemlerde çoğunlukla erkeklerin cephede olmasından dolayı yerleşim yerlerinde yalnız ve savunmasız durumda kalan kadınlar, düşman saldırılarına hedef olmaktadır. Bu durum kadınlar için ırz ve namuslarının her an için tehlikede olması anlamına gelmektedir.

61, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70 ve 75 numaralı efsaneler, savaş ve işgal zamanlarında düşmanın eline geçip ırz ve namusunun lekelenmesinden korkan kadınların duaları sonucunda taş kesilmeleriyle ilgilidir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusların, Millî Mücadele yıllarında ise İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan ordularının işgaline maruz kalan Anadolu toprakları büyük işkence, katliam ve tecavüzlere sahne olmuştur. Ağrı, Erzurum, Erzincan, Adana, Kilis, Eskişehir ve Ankara gibi şehirlerde anlatılan bu efsaneler, Rus orduları ve onlarla birlikte hareket eden Ermeni çetelerinin işgal ettiği Doğu Anadolu, yine Ermenilerle birlikte Fransızların işgal ettiği Güney Anadolu ve Yunanların işgal ettiği Batı Anadolu topraklarında yaşanan işkence ve tecavüzlerin Anadolu insanının düşünce dünyasındaki izlerini taşımaktadır. Bu efsaneler, ırz ve namusunun lekelenmemesi için düşmanın eline düşmektense ölümü hatta daha da ötesi olarak taş kesilmeyi göze alan Türk kadınının cesaretini ve namus kavramına verdiği değeri en iyi şekilde yansıtmaktadır.

Kültürü Gelecek Nesillere Aktarma İşlevi

Bir milletin maddi-manevi değerler toplamı niteliğindeki kültürün kollarından biri olan edebiyat, ortaya konulan sözlü ve yazılı ürünler vasıtasıyla mensubu olduğu kültürün gelişim ve devamlılığında önemli bir konuma sahiptir. Bu ürünler, kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasında köprü vazifesi gören bağlantı noktaları gibidir. Türk edebiyatının başyapıtları arasında yer alan Orhun Abideleri, Oğuz Kağan Destanı, Dede Korkut Hikâyeleri gibi eserler Türk kültürünün gelecekle bağlantısını sağlayan bu köprülerdendir. Bu eserler

Türk milletinin karakterini, vatan, millet, devlet ve hâkimiyet anlayışını, gelenek ve göreneklerini kısacası Türklerin tarihî ve kültürel kodlarını taşımaktadırlar. Bu eserlerin iyi anlaşılması ve nesilden nesile aktarılması Türk milletinin geleceği açısından büyük önem ifade etmektedir.

Halk edebiyatı ürünlerinden olan efsaneler de kültürün geleceğe taşınmasını sağlayan bağlantı noktalarından biridir. Engin bir halk düşüncesinin ürünü olan efsaneler, birçok kültürel unsuru barındırmaktadır. Mesela, taş kesilme motifli efsanelerde taş kesilmenin sebepleri arasında nimete saygısızlık yapılması gibi bir sebebin yer alması, Türk kültüründe nimete (ekmeğe) verilen değer bir göstergesidir.

79, 80, 82, 83, 84, 88, 89, 91, 97 ve 100 numaralı efsaneler, Türklerin Anadolu’da yürüttükleri fetih hareketleri sırasında yaşanan olayların yer adı oluşumundaki etkisini göstermektedir. Türk insanın azim, istek, kararlılık ve zekâsını yansıtan bu efsaneler, fethedilen topraklara fetih olayının hatırasını taşıyan adların verilmiş hikâyesidir. Anadolu’daki Türk fetihleriyle ilgili bu efsanelerde Türk devlet geleneğinin yansımalarını da görmek mümkündür.

Burdur’un adıyla ilgili olarak anlatılan **83** numaralı efsane, Türk devlet geleneğinde hükümdarlara Tanrı tarafından verildiğine inanılan dünyayı yönetme (cihan hâkimiyeti) görevinin izlerini taşımaktadır. Rüyasında Batı Anadolu topraklarına hâkim olacağını öğrenen Anadolu Selçuklu sultanı sefere çıkar ve kendisine durması söylenene kadar yoluna devam eder. “Burada dur!” sözünü duyan sultanın durduğu yerde kurulan şehre Burdur adı verilir.

Anadolu Selçuklu sultanına rüyasında Bizans’ın elindeki Batı Anadolu topraklarına er geç hâkim olacağını bildirilmesi Oğuz Kağan’ın veziri Uluğ Türk’ün rüyasına benzemektedir. Uluğ Türk’ün rüyasında altın bir yayın gündoğusundan günbatısına kadar uzanması, üç gümüş okun ise kuzeye doğru gidiyor olması büyük bir imparatorluk kurulurken devletin kuruluş felsefesini bir rüyaya dayandırma ve böylece manevi güç kazanma anlayışıdır. Türk devletlerinde gelenek hâline gelen bu

anlayışı Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda da görmek-
teyiz (Ögel 2006: 23).

Savaş ve fetihlerle ilgili anlatılan efsanelerde Türk misafir-
perverliğinin yansımaları da görülmektedir. Dinî büyüklüğüne
inanılan kimselerin fetih, sefer ve savaşlar sırasında misafir
ettikleri orduyu ellerinde bulunan az miktarda bir yiyecek-
le ağırladıkları bu efsaneler (10, 29, 132, 136, 137, 139, 158),
misafir ağırlamayı seven, imkânı ölçüsünde misafirini en iyi
şekilde ağırlamaya çalışan Türk insanın misafirperverlik anlayı-
şını göstermektedir.

II. BÖLÜM

KONU VE MOTİFLERİ AÇISINDAN SAVAŞ VE FETİHLERLE İLGİLİ EFSANELERİN İNCELENMESİ

A. DİNİ BÜYÜKLÜĞÜNE İNANILAN KİMSELERİN HAYATLARI ETRA- FINDA OLUŞAN EFSANELERDE SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ

Oluşumunda savaş ve fetihlerin etkili olduğu efsaneler arasında, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin hayatları etrafında teşekkül edenler önemli bir yer tutmaktadır. Toplumumuzda veli, şeyh, baba, dede, eren, ana, molla gibi çeşitli adlandırmalarla tanınan şahsiyetlere, genel olarak dinî büyüklüğüne inanılan kimseler adı verilmektedir. Bu adlandırmalar içinde en yaygın kullanıma sahip olanı ise veli kavramıdır.

Arapça “velâ” yahut “veliye” fiilinden gelen veli kelimesi, sözlükte dost, ahbap, arkadaş, yardımcı, komşu vb. anlamlarına gelirken tasavvuf anlayışında Allah’ı seven, dost edinen ve onun tarafından dost edinilen kimse manasında kullanılmıştır. Zamanla anlam genişlemesine uğrayan bu kavram, benliğini Allah’ta yok etmek suretiyle bir takım üstün vasıflar kazanarak olağanüstü işler yapabilen insan manasını almıştır (Ocak 1997: 1).

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin halk nazarında itibar kazanmasının temelinde onların gerçekleştirdikleri olağanüstü işler yatmaktadır. Keramet kavramıyla ifade edilen bu işler, sıradan insanların yapamayacağı, sadece Allah dostu kimselerin Allah’ın lütfuyla yapabildiklerine inanılan şeylerdir. Hem yaşadıkları hem de öldükten sonraki zamanlarda kerametler göstermeye devam eden bu kimselerin, sıkıntıları olan insanlara yardım ettiklerine inanılması, insanlar tarafından onların bir nevi koruyucu ve kurtarıcı olarak görülmelerini sağlamıştır. Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin bu koruyucu ve yardım-

cı misyonunu, onların etrafında teşekkül eden anlatılarda görmek mümkündür.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, Türklerin millî ve dinî bir ülkü için gerçekleştirdiği fetihler ve savaşlar sırasında Türklere yardım ederken görüldükleri efsaneler de bu anlatılar arasındadır. Bu kimselerin, Anadolu topraklarının Türkleşmesi ve İslamlaşmasında gerçekleştirdikleri faaliyetler ve üstlendikleri merkezi rol, onlar etrafında anlatılan efsanelerin teşekkülünde savaş ve fetih olgularının önemli derecede etkili olmasını beraberinde getirmiştir. Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin fetih faaliyetlerindeki bu merkezi konumu, Anadolu'daki Türk ve Müslüman varlığının devamlılığı ve korunması amacıyla gerçekleştirilen savaşlarla (Miryokefalon Savaşı, Türk İstiklal Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, vb.) bağlantılı olarak anlatılan efsanelerde de artarak devam etmiştir. Savaşlarda Türk milletine yardım ettiğine inanılan zatlar etrafında teşekkül eden efsaneler, bu kimselerin Anadolu topraklarının manevi koruyucuları olarak görülmesini sağlamıştır. Bu başlıkta inceleyeceğimiz efsanelerde bu durum açık bir şekilde görülebilmektedir.

Savaşların Etkisiyle Oluşan Efsaneler

Tayyimekân ve Tayyizaman Yoluyla Savaşlara Katılma

Arapça “Tayy” aşma atlama kelimesinden türeyen Tayyimekân; mekân aşma, atlama anlamına gelmektedir. Ermişlerin temel özelliklerinden biri olarak beliren tayyimekân, kişinin birkaç yerde aynı anda görünme hadisesidir. Zaman aşma, atlama anlamına gelen tayyizaman ise ermişlerin zaman içinde yatay ve dikey olarak gezinmeleridir (Korkmaz 2003: 431).

İlk örneklerini Hoca Ahmet Yesevi ve Hacı Bektaş Veli etrafında oluşan anlatılarda gördüğümüz bu motifin, Anadolu efsanelerinde pek çok örneği vardır (Alptekin 2012: 114). Tayyimekân ve tayyizaman motifinin Anadolu efsanelerinde görülen örnekleri çoğunlukla bir çoban veya hizmetkârın hacdaki ağasına yiyecek götürmesi şeklindedir.

Bu efsanelerde, genellikle sadık bir hizmetkâr rolünde görülen veli kimseler, hacca gitmiş olan efendisine yörenin yemek

veya tatlılarından birini ya da onun sevdiği bir yiyeceği, sığağı sığağına dumanı üstünde tüterken götürür ve yiyeceği götürdüğü kabı orada bırakarak geri döner (Sakaoglu 1997: 182-183).

Tunceli'de Munzur Baba, Ağrı'da Mehmet Dede, Kahramanmaraş'ta Ökkeş Dede, Gaziantep'te Memik Dede, İzmir'de Lokma Dede, Malatya'da Hoca Yusuf, Sivas'ta Kara Fakı, Yozgat'ta Aliyar, Adana'da Hacı Efraim Devletli ve Balıkesir'de Fariğ Emine (Alptekin 2012: 114) gibi şahıslar etrafında anlatılan tayyimekân ve tayyizaman motifli bu efsanelerin benzerlerine Balkan coğrafyasında da rastlamak mümkündür.

Bulgaristan Kırçali sancağı Çobancılar ilçesi Taraşmendere köyünde anlatılan efsanede; Deli lakabıyla tanınan bir kişi, hacdaki hemşehrisine çörek götürür. Hacdaki ağa, hanımının pişirdiklerine benzeyen çörekleri kimin getirdiğini göremediği için bu duruma bir anlam veremez. Çöreklerin içinde bulunduğu tas ve üzerindeki bohça da ağanın, çörekleri yemesiyle birlikte ortadan kaybolur. Ağanın memleketine dönmesinden bir zaman sonra sırrı ortaya çıkan Deli'yi bir daha gören olmaz (Tecemen 1998: 212-213).

Tayyimekân ve tayyizaman motifinin görüldüğü efsane örnekleri, hacdaki kimselere yiyecek götürme hadisesi etrafında anlatılan metinlerle sınırlı değildir. Vatani görevini yerine getiren bir askere yiyecek götürülmesi, evdeki misafirlere ikram edilecek ekmek için un temini veya zor durumda kalan insanlara yardım edilmesine de tayyimekân ve tayyizaman motifli efsanelerde rastlamak mümkündür.

Konya'da Ladikli Ahmet Ağa etrafında anlatılan efsanede; Ahmet Ağa evindeki misafirlere ikram edilecek ekmeklerin hazırlanması için gereken unu temin etmek amacıyla bir gecede Ladik, Sarayönü, Akdoğan ve Kadınhanı arasında dolaşır (Gönen 2007: 175).

Kahramanmaraş'ta anlatılan efsanede; Hafız Ali, bir bayram günü hanımının yaptığı içli köfteleri bir çanta ve tabak içerisinde askerdeki kaynına götürür (Bozkurt 2007: 78).

Giresun'da anlatılan efsanede ise Deli Ali adlı bir kişinin batmakta olan bir tekneyi ve yolcularını kurtarması görülmektedir.

Görece'de yaşayan Deli Ali, zamanının çoğunu Görece limanında geçiren biridir. Bir gün Samsun'a gitmek için bindiği tekneyi ve yolcularını fırtınada batmaktan kurtaran Deli Ali'nin, liman ve teknede aynı anda bulunduğu sonradan anlaşılır. Bu efsanede Deli Ali'nin, tayyimekân ve tayyizaman yoluyla teknedekilere yardım etmesi söz konusudur (Gökşen 1999: 88).

Tayyimekân ve tayyizaman motifinin efsanelerimizdeki görünümüne kısaca değindikten sonra savaşlarla ilgili olarak anlatılan efsanelerde, bu motifin yer aldığı örneklere geçebiliriz.

Isparta'da anlatılan **Tiryaki Koca** (39), Gaziantep'te anlatılan **Bilal Baba** (5), Erzincan'da anlatılan **Deli Aziz** (9), Diyarbakır'da anlatılan **Seyit Baba** (27) adlı efsaneler, düşmanla çarpışırken zor durumda kalan askerlere yardım etmek için tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaşlara katılan kimseler etrafında teşekkül etmiştir.

39 numaralı efsane, Tiryaki Koca adlı bir ihtiyarın Çanakale Savaşı'na katılmasıyla ilgilidir. Çanakale Savaşı'nın yaşandığı günlerde köyünde harman savuran Tiryaki Koca, elindeki yabasıyla bir anda cepheye gider. Düşmanla çarpışırken yabasının iki dişi kırılan Tiryaki Koca, aynı gün köyüne geri dönerek harmanına devam eder. Savaşın sona ermesiyle evine dönen Ispartalı bir askerin, Tiryaki Koca'yı savaşta gördüğünü söylediikten sonra, yabasından kırılan iki dişi torbasından çıkararak göstermesi üzerine sırrı ortaya çıkan Tiryaki Koca hayatını kaybeder.

Tiryaki Koca etrafında anlatılan efsanemizin benzeri, Dedeoğlu adlı bir zat etrafında da anlatılmaktadır:

Zonguldak'ta anlatılan **102** numaralı efsanede, oğlunun (Hüseyin) askerde olduğu sırada köyünde akrabalarıyla harman savuran Dedeoğlu, birden "Asker sıkıştı." diye bağırarak elindeki yabayı hızlı hızlı sallamaya başlar. Herkesin şaşkın

bakışları altında harmandan koşmaya başlayan Dedeoğlu, aniden gözden kaybolur. Bir süre sonra köyüne geri dönen Dedeoğlu'nun, yabasinda bir parçanın kırık olduğu görülür. Yıllar sonra köye gelen Hüseyin, babasının öldüğünü öğrenir. Savaş sırasında babasını gördüğünü söyleyen Hüseyin, savaş alanında torbasına koyduğu kırık parçayı gösterir. Samanlıktaki yabayla kırık parçanın birbirini tutmasından sonra Dedeoğlu'nun savaşta katıldığı anlaşılır.

Her iki efsanemizde de tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaşlara katılan zatların sırları, düşmanla çarpışma sırasında yabalarından kırılan parçaların gösterilmesiyle ortaya çıkmaktadır. 39 numaralı efsanede yabanın kırılmış parçasını torbasına koyup getiren kişi, Tiryaki Koca'nın hemşehrisi bir asker iken 102 numaralı efsanede, Dedeoğlu'nun askerdeki oğlu Hüseyin'dir.

Sırrı ortaya çıkan kimsenin vefat etmesi, efsanelerde karşılaşılan bir durumdur. Hacdaki ağasına helva götüren Hacı Kağızman, sırrının ortaya çıkmasıyla ruhunu teslim eder (Sakaoğlu 1997: 183). Bazı efsanelerde sırrı ortaya çıkan kişinin ortadan kaybolduğu görülür. Gaziantep'te Şeyh Bilecen ve Memik Dede etrafında anlatılan efsanelerde, sırrın ortaya çıkması Şeyh Bilecen ve Memik Dede'nin ortadan kaybolmasına sebep olmaktadır (Sakaoğlu 1997: 186, 188). 39 numaralı efsanede, sırrının ortaya çıkması üzerine hiçbir şey söylemeden kahveden çıkıp giden Tiryaki Koca'nın kısa bir süre sonra vefat haberi duyulur.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerle ilgili olarak anlatılan tayyimekân ve tayyizaman motifli efsanelerden biri de Kore Savaşı'na katılan Bilal Baba etrafında anlatılmaktadır.

5 numaralı efsanede; çevrede namını duyduğu Bilal Baba'nın köyüne gelen bir Kore gazisi, götürüldüğü evde Bilal Baba'yı karşısında görünce şaşkınlıktan donakalır. Daha sonra Bilal Baba'nın atını da gören gazi, aradığı kişinin bu zat olduğunu anlar. Gazinin şaşkınlığının sebebi, Kore'de düşman tarafından kuşatıldıkları sırada Bilal Baba'nın atıyla yetişip onları ölümden kurtarmasıdır.

Isparta'da anlatılan 103 numaralı efsane, tayyimekân ve tayyizamanda atla yolculuk yaparak savaşa katılan Mehmet Baba ile ilgilidir.

Zamanın ağalarından birinin atını binmek için isteyen Mehmet Dede, kale önünden bindiği atla o sırada yaşanan bir savaşa katılır. En ön safta düşmana karşı savaşan Mehmet Dede, kısa bir süre içinde geri döner. Atın bu kadar kısa sürede terlemesine şaşıran ağa, yine de Mehmet Dede'ye bir şey söylemez. Savaş sonrasında ağanın evine misafir olan gaziler, burada gördükleri Mehmet Dede'yi tanırlar. Gazilerin yaşadıklarını anlatmasından sonra, Mehmet Dede'nin kılıcıyla düşmanı püskürterek zafer kazanılmasını sağladığı ortaya çıkar.

Gerek Gaziantep'te gerekse Isparta'da anlatılan efsanelerde, tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaşa katılarak orduya yardımcı olan kimseler, bu yolculuklarında at kullanmışlardır.

Savaşçılık yeteneğiyle dünyaya nam salan Türklerin yaşamında ayrı bir yere sahip olan at; Şamanist törenlerde Şamanın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurbanlık hayvan olarak önem kazanırken, Türklerle ilgili birçok efsane, destan ve hikâyede ise sahibinin yakın arkadaşı, zafer ortağı ve en değerli varlığı sayılmıştır (Çoruhlu 2002: 140-141). Bilal Baba, sahibi olduğu atla Kore Savaşı'nda askerlerimize yardım ederken Mehmet Dede, ağadan binmek için istediği atla bölgede yaşanan bir savaşa katılarak savaşın kazanılmasını sağlamıştır.

Tayyimekân ve tayyizaman motifli efsanelerde görülen özelliklerden biri de kişinin iki yerde birden görünmesidir. Erzincan'da Deli Aziz ve Manisa'da Hüseyin Hakkı Baba hakkında anlatılan efsanelerde kişiler iki yerde aynı anda bulunmaktadır.

9 numaralı efsanede; Kore Savaşı'na katılan Türk birliğindeki Erzincanlı bir asker, savaş sırasında Deli Aziz'i düşmanla savaşırken görür. Daha sonra aramasına rağmen Deli Aziz'i bir türlü bulamayan asker, ailesine yazdığı mektupta Deli Aziz'in de Kore'de yanlarında savaştığını anlatır. Hâlbuki savaş sırasında Deli Aziz Erzincan'dan hiç ayrılmamıştır.

Manisa’da anlatılan **104** numaralı efsanede ise, Hüseyin Hakkı Baba’nın yaşadığı yıllarda Osmanlı ordusu Ruslarla savaşmaktadır. Bu savaşa Turgutlu’dan katılan askerler geri döndükleri zaman, Hüseyin Hakkı Baba’nın savaştaki kahramanlıklarını anlata anlata bitiremezler. Turgutlu’da yaşayanlar ise onun Turgutlu’dan hiç ayrılmadığını iddia ederler. İşin doğrusunu Hüseyin Hakkı Baba’ya sorduklarında ise “Her iki taraf da haklıdır evlatlarım.” cevabını alırlar.

Erzincan’da anlatılan efsanemizde Deli Aziz, Manisa’da anlatılan efsanemizde ise Hüseyin Hakkı Baba tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaşa katılmışlardır. Savaşın yaşandığı günlerde bu kişilerin hem cephede hem de yaşadıkları yerde aynı anda görünmeleri, zaman ve mekân arasında dolaşabilmeleri sayesinde mümkün olmaktadır. Deli Aziz, Kore Savaşı’na katılırken Hüseyin Hakkı Baba, Osmanlı Rus savaşlarından birine katılmıştır.

27 numaralı efsane de, kişilerin tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaşa katılmalarını anlatan efsanelerden biridir. Efsaneye göre; Ali Pınar’da oturan Seyit Baba, Kore Savaşı sırasında her gece savaşa gidip gelmektedir. Savaşın kaybedilmek üzere olduğu sırada yine savaşa gidip var gücüyle savaşan Seyit Baba, yaralanmasına rağmen savaşın kazanılmasını sağlar. Evinde çamaşırlarını değiştirirken yarasının gelini tarafından görülmesiyle sırrı ortaya çıkan Seyit Baba, olduğu yerde ruhunu teslim eder.

Diyarbakır’da Seyit Baba etrafında anlatılan bu efsanemizin benzerleri, yine aynı şehirde başka zatlar etrafında da teşekkül etmiştir.

105 numaralı efsanede, geceleri herkes uyuduktan sonra atıyla Kore Savaşı’na katılan Şeyh Lütfü, sabahları evine döndüğünde yorgun ve üstü başı toz içinde olmaktadır. Bu savaşa katılan askerlerden köye geri dönenlerin, onu Kore’de savaşırken gördüklerini anlatmalarıyla sırrı ortaya çıkan Şeyh Lütfü’nün ölümü gerçekleşir.

106 numaralı efsane ise düşmanlarla yapılan savaşlara katılan Şeyh Abdurrahman etrafında anlatılmaktadır. Beyaz elbiseli, beyaz sakallı, beyaz atlı olarak geceleri savaşa giden Şeyh Abdurrahman, dönerken siyah elbiseli, siyah sakallı ve siyah atlı olmaktadır. Bir gece savaştan döndükten sonra üstünü değiştirirken vücudundaki kılıç yarası hizmetkârı tarafından görülen Şeyh Abdurrahman, sırrının ortaya çıkmasıyla hayatını kaybeder.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaşlara katılmasını anlatan efsanelerde, bu kimseler düşman karşısında zor durumda kalan askerlerimize yardım etmek amacıyla bir an da savaş meydanına gitmektedirler (5, 39, 102, 103). Bu kimselerin, savaş sırasında her gece savaşa gittikleri (27, 105, 106) veya savaş meydanında ve memleketlerinde aynı anda görüldükleri (9, 104) de yine bu efsanelerde anlatılmaktadır. Tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaşa katılan kimselerin bu sırları; savaşa giderken ellerinde bulunan yabanının savaş meydanında kırılan parçasıyla (39, 102), onları tanıyan insanların yaşananları anlatmalarıyla (5, 9, 103, 104, 105) veya savaştan döndükten sonra yaralarının görülmesiyle (27, 106) ortaya çıkmaktadır. Sırrın ortaya çıkmasıyla bazı durumlarda ölüm hadisesi de meydana gelebilmektedir (27, 39, 105, 106).

Savaşta Orduya Dolaylı Olarak Yardım Etme

Tehlike veya felakete maruz kalanları kurtarma, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin kerametlerinden biri olarak gösterilmektedir. Bu kimselerin, zor durumda kalan insanları yanlarında oldukları zamanlarda kurtarabildikleri gibi, yanlarında olmadıkları zamanlarda da çok uzak mesafelerden olaylara müdahale ederek kurtarabildiklerine inanılır.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, insanları tehlike veya felaketten kurtarmaları, köy topraklarını tehdit eden bir kasırganın köye zarar vermesini engellemekle olabileceği gibi (Güzelbey 1964: 46-47), köye yaklaşan sel sularını veya şehre

inen ejderhayı taşa çevirerek durdurmak şeklinde de gerçekleştirilmektedir (Sakaoğlu 1980: 122, 138).

Bu kimselerin, yardım ettiği zümreler arasında Türk orduları da yer almaktadır. Savaşlarda düşmana karşı mücadele veren Türk ordularının zor durumda kaldığı zamanlarda yardıma koştuklarına inanılan bu kimseler, orduları içinde buldukları durumdan kurtarmaktadırlar.

Giresun'da anlatılan **Hoca Kayo Hasan** (17) ve Elâzığ'da anlatılan **Mehmet Baba** (23) adlı efsanelerde, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin savaşlarda zor durumda kalan orduya veya askerlere dolaylı olarak yardım ettiği görülmektedir.

17 numaralı efsanede, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında bir grup Türk askerinin esir düşmek üzere olduğu kendisine malum olan Kayo Hasan, “Ben onları kurtarmaya gidiyorum” diyerek eline aldığı dirgeniyle evinin yakınındaki tarlasına doğru koşmaya başlar. Tarlaya vardığında elindeki dirgeni biriyle mücadele ediyormuş gibi sağa sola sallayan Kayo Hasan, birkaç saat geçtikten sonra yorgun bir şekilde evine döner. Evdekiler bu yorgunluğunun sebebini sorduğunda ise onlara, düşman askerlerini perişan ederek Türk askerlerini kurtardığını söyler.

23 numaralı efsane, IV. Murat'ın Bağdat seferi sırasında zor durumdaki orduya yardım eden Mehmet Baba ile ilgili olarak anlatılmaktadır. Sefere giderken ziyaretine gelen Sultan Murat'tan dönüşte birkaç düşman kellesi getirmesini isteyen Mehmet Baba, Bağdat kuşatmasındaki ordunun zor durumda kaldığı bir anda talebelerini götürdüğü arpa tarlasında çocuklara arpa başaklarını ovalattırıp, kılıçklarını Bağdat'a doğru üfletirir. Bu sıralarda savaşı kaybetme noktasına gelen Osmanlı ordusu, bir anda kuvvet kazanarak düşmanı yenilgiye uğratar. Sefer dönüşü Mehmet Baba'yı tekrar ziyaret eden Sultan Murat'ın getirdiği düşman kellerinin gözlerine bakıldığında, arpa kılıçığıyla dolu olduğu görülür. Böylece Mehmet Baba'nın savaşta orduya yardım ettiği anlaşılır.

Bu efsanelerimizde, Kayo Hasan Kıbrıs'ta Rumlarla savaşan Mehmetçiklerimize, Mehmet Baba ise Bağdat'ı kuşatan Os-

manlı ordusuna yardım etmektedir. Kayo Hasan ve Mehmet Baba'nın bu yardımları bizzat savaşa katılma şeklinde olmayıp, dolaylı olarak gerçekleşmektedir. Mehmet Baba, sefere giderken ziyaretine gelip dua ve yardımlarını beklediğini ifade eden Sultan Murat'a, savaşın en zorlu zamanında talebelerine üflettiği arpa kılıçlarıyla yardımcı olurken, Kayo Hasan'dan böyle bir yardım talebinde bulunulmamıştır. Savaşta esir düşme tehlikesi altındaki askerlerin durumu kendisine malum olan Kayo Hasan, onlara yardıma gitmiş ve elindeki dirgeniyle düşmanları perişan ederek askerleri kurtarmıştır. Mehmet Baba'nın savaşta orduya yaptığı yardım, sefer dönüşünde getirilen düşman kellerinin gözlerine bakılmasıyla ortaya çıkarken Kayo Hasan, savaşta askerlerin yardımına gittiğini ailesine kendisi anlatmıştır.

Yukarıdaki efsanelerimizin benzerleri Isparta'da Veli Baba, Hatay'da Murtaza Dede, Elâzığ'da Şeyh Ahmet Pekevî gibi zatlar etrafında da anlatılmaktadır.

Isparta'da anlatılan 107 numaralı efsanede, Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı günlerde harman savuran Veli Baba, "Din kardeşlerim zorda kaldı" diyerek elindeki yabasıyla harman yerindeki kangal dikenlerinin kafalarını uçurmaya başlar. Veli Baba'nın uçurduğu her kangal dikenin kafasıyla birlikte savaş alanındaki düşman askerlerinden birinin kafası uçmaktadır.

Veli Baba etrafında anlatılan 44 numaralı başka bir efsanede ise onun Miryocephelon Savaşı sırasında Selçuklu ordusuna yardım ettiği görülmektedir. Düşman ordusunun üstünlük kurduğu, savaşın kaybedilmek üzere olduğu bir anda Sultan Kılıçarslan "Yetiş ya Veli Baba!" diye bağırır. Bu sırada köyünde harman savuran Veli Baba, "Din kardeşlerim kırılıyor" diyerek bir anda harmanı dört bir yana atmaya başlar. O anda savaş meydanında bir toz bulutu meydana gelir. Savaş bittikten sonra gelenlerin anlattığına göre, bu toz bulutu orduyu hezimetten kurtarır. Ölen düşman askerlerinin gözlerine bakıldığında, bunların buğday kılıçığı ile dolu olduğu görülür.

Bu efsanemizde görülen savaş sırasında toz bulutunun meydana gelmesi hadisesine, Battalnameler'de de rastlanmak-

tedir. Düşman askerlerinin çokluğu karşısında İslam askeri yenilmeye yüz tutunca ortaya çıkan yel, yerden kalkan tozları düşman askerlerinin gözlerine doldurup onları kör etmiştir (Köksal 1984: 175).

IV. Murat'ın Bağdat kuşatması sırasında askerleri düşmanın top mermisinden koruyan Murtaza Dede hakkında anlatılan **108** numaralı efsanede, kendi yerine oğlunu vekil olarak padişahla beraber Bağdat'a gönderen Murtaza Dede, oğlunun da bulunduğu bir grup askerın üzerine, kaleden atılan bir topun düşeceği sırada ayağını uzatarak askerleri ölümden kurtarır. Savaştan sonra köye dönen oğlu yaşadıklarını anlatınca yerinde olmayan ayağını gösteren Murtaza Dede, savaşta onları ölümden kurtaran ayağın kendi ayağı olduğunu söyler.

Elâzığ'da Mehmet Baba etrafında anlatılan efsane, yine aynı şehirde yaşamış olan Şeyh Ahmet Pekevî adlı bir zat için de anlatılmaktadır. İki efsanede de olay örgüsü aynı olmakla birlikte, **109** numaralı efsanede orduya yardım eden kişi olarak Şeyh Ahmet Pekevî görülmektedir

Bu başlıkta incelediğimiz efsanelerde, savaş sırasında askerlerin düşman tarafından yok edilme veya düşmana esir düşme gibi tehlikelerle karşı karşıya kaldığı zamanlarda, dinî büyüklüğüne inanılan kimseler bu tehlikelerden haberdar olmakta ve hemen askerlere dolaylı yollardan yardım ederek onları tehlikeden kurtarmaktadır. Bu yardım, elindeki yaba veya dirgeni sağa sola sallayarak ya da kangal dikenlerinin başlarını uçurarak olabildiği gibi, ovalanan arpa kılıçlarının savaşın yaşandığı yöne doğru üflenmesiyle de yapılabilmektedir. Bazen de savaş meydanında askerlerin üzerine düşecek olan bir top mermisi, bu kimselerin ayaklarını merminin önüne uzatmaları sayesinde engellenmektedir. Efsanelerde görüldüğü üzere dinî büyüklüğüne inanılan bu kimseler, bizzat savaş meydanına gitmemelerine rağmen ilahî bir gücün desteğiyle askerlere yardım edebilmektedirler.

Esir Düşen Askerlerin Memleketlerine Dönmelerini Sağlama

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin gösterdiği kerametlerden birinin tehlike veya felakete maruz kalan insanları korumak veya kurtarmak olduğundan, bu işi yanlarında buldukları sırada yapabildikleri gibi, uzaktan müdahale ederek de yapabildiklerinden daha önce bahsetmiştik. Savaşta düşmana esir düşen askerlerin memleketlerine getirilme veya göndermelerini de bu koruma veya kurtarma kerameti kapsamında değerlendirebiliriz.

Savaşlarda esir düşen askerlerin memleketlerine gönderilme veya getirilmesiyle ilgili olarak anlatılan efsanelerden elimizde bulunanlar, Osmanlı Rus savaşlarıyla bağlantılı olarak Erzurum'da anlatılan **Kara Şeyh** (19) ve **Paşa Pınarı** (25) ile Manisa'da anlatılan **Ayn-ı Ali Dede** (1) adlı efsane metinleriyle sınırlıdır.

19 numaralı efsane, Hasankale'deki Ulu Cami'nin türbesinde yatmakta olan Kara Şeyh'in düşmana esir düşen bir askeri memleketine getirmesiyle ilgilidir. Bir gün sokakta dolaşmakta olan Kara Şeyh'in yanına gelen bir kadın, Osmanlı Rus savaşları sırasında Ruslara esir düşen oğlunun akıbetini merak ettiğini söyler. Bunun üzerine Kara Şeyh, koltuğunun altına bakmasını söylediği kadına, Tiflis'teki bir zindanda prangaya vurulmuş olan oğlunu gösterir. Oğlunu gördükten sonra kadının ağlamaya başlamasına dayanamayan Kara Şeyh, kadına gözlerini yumdurur. Kadın gözlerini açtığı zaman prangalı hâldeki oğlunu yanında bulur.

Efsanemizde, Ruslarla yapılan savaşta esir düşen askerin, Kara Şeyh tarafından Hasankale'ye getirilmesi görülmektedir. Kara Şeyh gösterdiği kerametlerle, oğlunun akıbetini soran kadına önce oğlunu göstermekte sonra da zindandan çıkararak memleketine getirmektedir. Askerin zindandan çıkarılıp memleketine getirilmesi, tayyimekân ve tayyizaman yoluyla gerçekleşmektedir. Kadına gözlerini kapattıran Kara Şeyh, kısa bir sürede zindandaki askeri annesinin yanına getirir.

1 numaralı efsanede anlatıldığına göre, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Ayn-i Ali Dede Türbesi'nde türbedarlık yapan bir kadının oğlu da bu savaşa katılanlar arasındadır. Savaşın üzerinden yıllar geçmesine rağmen kadıncağız oğlunun akibetiyle ilgili bir haber alamaz. Evlat hasretinin doruğa çıktığı bir gün, Ayn-ı Ali'nin sandukası başında ağlayarak yıllarca yaptığı hizmetlere karşılık ondan oğluyla ilgili bir haber vermesini ister. Gece evinde yatmakta olan kadın, oğlunun sesiyle uyanır. Kapıyı açtığında oğlunu ayakları zincirli, tırnakları, saçı, sakalı uzamış bir şekilde karşısında bulur. Savaş sırasında Ruslara esir düşen bu asker, yıllarca bir kalede zincirli vaziyette tutulmuş, bir gece yanına gelen uzun boylu bembeyaz elbiseli bir adam tarafından kurtarılarak memleketine getirilmiştir. Esir askeri kurtaran kişi Ayn-ı Ali Dede'den başkası değildir.

Efsanemizde düşmana esir düşen askeri kurtaran Ayn-ı Ali Dede hayatta değildir. Erzurum'da Kara Şeyh etrafında anlatılan efsanede, Kara Şeyh'in hayatta iken gösterdiği kerameti Ayn-ı Ali Dede, bu dünyadan göçtükten sonra göstererek türbesinin temizliğini ve bakımını yapan kadının hizmetlerine karşılık, onu oğluna kavuşturmuştur. Askerin esir düştüğü savaş, 93 Harbi olarak da bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Askerin ayağından çıkarılan demir zincirin ise hâlâ türbede durduğu efsanemizde belirtilmektedir.

25 numaralı efsane, İbrahim Hakkı Hazretleri zamanında Ruslara esir düşen bir askerin memleketine dönüşüyle ilgilidir. Esir alındıktan sonra bir Rus paşasının yanında yedi sene bahçıvanlık yapan asker, memleket hasretiyle yanmaktadır. Bu durumdan haberdar olan paşa, askeri yanına çağırarak onu bir ata bindirir ve at duruncaya kadar gözlerini açmamasını söyler. Ayrıca, İbrahim Hakkı Hazretleri'ne verilmek üzere bir mektup verir. At durduğu zaman inen asker, geldiği yerin Hasankale olduğunu görür. Atın gözden kaybolmasından sonra İbrahim Hakkı Hazretleri'nin yanına giden asker, emanet mektubu sahibine teslim eder. Mektubu okuyan İbrahim Hakkı Hazretleri, öküzleri koştugu arabaya cenaze malzemelerini yükler ve askerle birlikte bugün Paşa Pınarı'nın olduğu yere gelirler.

Akşam olduktan sonra parlak ay gibi bir nur içinde yanlarına gelen tabutu yere indirdiklerinde tabutun içinde yatanın, askerin yedi yıl hizmet ettiği paşa olduğu anlaşılır. Esir askerin isteğini yerine getirip onu memleketine gönderen paşa, sırrının ailesi tarafından öğrenilmesinden sonra hayatını kaybetmiştir. Yıkayıp namazını kıldıkları paşayı defnedirler.

Yukarıdaki efsanemizin benzeri yine Erzurum'da Nazlı Baba adıyla anlatılmaktadır. 110 numaralı bu efsanemizde Ruslara esir düşen askerin adı Ahmet'tir ve Sarı Papaz adında bir rahibin yanında üç yıldır hizmetkâr olarak çalışmaktadır. Sarı Papaz aslında Müslümandır ve asıl adı Nazlı Baba'dır. Esir askerleri memleketlerine gönderen kişiler, iki efsanede de İbrahim Hakkı Hazretleri'ne verilmek üzere askerlere emanetler verirler. İlk efsanedeki mektubun yerini, burada üç altın almaktadır. Sarı Papaz, göz açıp kapayıncaya kadar geçen sürede Ahmet'i memleketine gönderir. Ahmet'in memleketine varması sonrasında gelişen olaylar iki efsanede de aynıdır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki savaşlarda düşmana esir düşen askerlerin memleketlerine getirilmesi ya da gönderilmesiyle ilgili olarak anlatılan efsaneler, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin kerametlerinden tayyimekân ve tayyizaman vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Efsanelerdeki askerlerin memleketlerine dönmelerini sağlayan kişiler; Kara Şeyh, Rus paşa, Sarı Papaz ve Ayn-i Ali Dede'dir. Ayn-i Ali Dede'nin, ölümünden sonraki dönemde gösterdiği bu kerameti Kara Şeyh, Rus paşa ve Sarı Papaz yaşadıkları dönemde göstermişlerdir. Sarı Papaz aslında Nazlı Baba adında bir Müslüman'dır ve kimliğini gizlemektedir. Askerler, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında yapılan savaşlarda Ruslara esir düşmüşlerdir. Sadece 1 numaralı efsanede, askerin hangi savaşta (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) esir düştüğü bellidir.

Türbe/Mezarların Bulunduğu Yerleri Düşmandan Koruma

Dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, gösterdikleri kerametler dolayısıyla toplum nazarında özel bir yere sahiptirler. Halkın sıkıntıya düştüğü anlarda yardım için kapısını çaldığı bir

tür rica makamı olan bu zatlar hem yaşadıkları toprakları hem de insanlarını karşılaşılan büyük tehlikelerden korumaktadırlar.

Elâzığ'da anlatılan efsanede; Harput'a musallat olan bir ejderha, geceleri şehre yaklaşırken çıkardığı gürültü ve homurtularla insanları korkutmaktadır. Ejderhadan çok korkan halk, çareyi devrin büyük alimi Fetahmet Baba (Fatih Ahmet Baba)'dan yardım istemekte bulur. Fetahmet Baba'nın yaptığı dua neticesinde ejderha taş kesilir, böylece bölge halkı büyük bir tehlikeden kurtulur (Sakaoğlu 2004a: 34-35).

Hacı Bektaş Veli'nin Rumeli'yi irşat için gönderdiği Sarı Saltuk, Kaligra Kalesi'nin bulunduğu bölgeye geldiğinde, korkusuyla kaledekileri kaçıran yedi başlı bir ejderha görür. Tahta kılıcı ile ejderhanın yedi başını da kesen Sarı Saltuk, böylece kalede yaşayanları bu tehlikeden kurtarmış olur (Ocak 1997: 109).

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, savaş zamanlarında düşman saldırısı veya işgaline maruz kalan bölgelerde yaşayan insanları, koruduklarına dair inanışlar halk arasında geçmişten günümüze anlatıla gelmektedir. Bu kimselerin, yaşadıkları dönemde olduğu gibi ölümlerinden sonra da türbe veya mezarlarının bulunduğu bölgeleri korumaya devam ettiğine inanılmaktadır. Bu başlıkta incelenecek efsaneler, bu inanışın neticesinde teşekkül eden metinlerdir.

Ağrı'da anlatılan **Bayındır Baba** (4) ve Ordu'da anlatılan **Yunus Emre** (48) adlı efsaneler, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin savaş zamanlarında halkı düşman saldırısından korumasıyla ilgili olarak anlatılmaktadır.

4 numaralı efsane, Selçuklu Sultanı Alparslan'ın ordusunda Bizanslılara karşı savaşırken şehit düşen Bayındır Baba'nın, türbesinin bulunduğu köyü düşman saldırısından korumasıyla ilgilidir. 93 Harbi (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı)'nde bölgeyi işgal eden Rus askerlerinin, Türkleri iyice sıkıştırdığı bir zamanda Bayındır Baba türbesinden açılan bir topun ateşi, pek çok düşman askerinin ölümüne neden olur. Top ateşinden

sonra sağ kalanlar da geri çekilmek zorunda kalınca hem bir alay askerimiz kurtarılır hem de Bayındır köyüne düşmanın girişi engellenir.

48 numaralı efsane, Anadolu'nun pek çok yerinde türbesi olduğu bilinen Yunus Emre etrafında anlatılmaktadır. Nereli olduğu hakkında kesin bilgiler bulunmayan Yunus Emre'nin öldüğü yerle ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır: Eskişehir-Sivrihisar Sarıköy, Manisa-Kula, Aksaray-Ortaköy, Erzurum Dutçu köyü, Isparta-Keçiborlu, Afyonkarahisar-Sandıklı, Ankara-Nallıhan, Karaman, Bursa, Sivas, vb. (Alptekin 2012: 145). Yunus Emre'ye ait olduğuna inanılan türbelerden biri de Ünye'de bulunmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Karadeniz kıyısındaki şehirleri bombalayan Rus donanması, sıra Ünye'ye geldiği zaman attığı bombaların hiçbirini şehre isabet ettiremez. Atılan bombalar hep şehrin kenarlarına, insanların yaşamadığı bölgelere düşer. Rivayete göre, Yunus Emre atılan bombalara müdahale ederek insanların üzerine düşmesini önlemiştir.

Bir başka rivayete göre ise Yunus Emre, Rus donanmasını bombalamış ve onların doğru nişan almalarını engellemiştir.

Efsanelerimizde görüldüğü gibi hem Bayındır Baba hem de Yunus Emre, türbelerinin bulunduğu bölgelerdeki insanları korumaktadır. Bayındır Baba, türbesinin bulunduğu köye düşmanın girmesine engel olurken Yunus Emre, türbesinin bulunduğu ilçeyi düşman bombalarına hedef olmaktan kurtarmıştır.

Bayındır Baba ve Yunus Emre etrafında anlatılan efsanelerimizin benzerlerine, Anadolu'nun farklı bölgelerinde de rastlamak mümkündür. Bu efsanelerden bazılarına değinmek istiyoruz.

Erzincan'da anlatılan 111 numaralı efsanede, Rus işgali sırasında Cimin (Üzümlü) köyündeki Şeyh Karpuz ziyaretinden gelen bir el silah sesine uyanıp Rusların silahlarını ele geçiren köylüler, Cimin'e Rusların girişini engellemişlerdir.

Elâzığ'da anlatılan 112 numaralı efsanede ise Çapakçur (Bingöl)'a dayanan Rus ordusuna türbesinden bir top ateş gönderen Evliya Baba, düşmanın bozguna uğramasına sebep olur.

Yine Elâzığ'da anlatılan 113 numaralı bir başka efsanede, Hamza Baba elindeki asasını Rus askerlerinin göğsüne dayayıp onların buldukları yerden ileriye gitmelerini engeller. Böylece düşmanın Elâzığ'a gelmesi engellenmiş olur.

Manisa'da anlatılan 114 numaralı efsane, İstiklal Savaşı'nda bozguna uğrayıp geri çekilen Yunan ordusunun ateşe verdiği Turgutlu'da, Hacı Zeynel Dede'nin türbesinin bulunduğu Albayrak Mahallesi'nin yanmamasıyla ilgilidir. Yunanlıların ateşe verdiği evleri söndüren ve düşmanı buraya bir daha sokmayan Zeynel Efe adındaki kara yağız delikanlının Hacı Zeynel Dede'nin manevi şahsiyeti olduğu ve himmetiyle mahalleyi koruduğu sonradan anlaşılır.

Amasya'da anlatılan 115 numaralı efsane, Kurtuluş Savaşı yıllarında türbesinin bulunduğu köye, düşmanın girmesine müsaade etmeyen Ese (İsa) Dede etrafında anlatılır. Köyün hududuna kadar gelen düşmanlar, köyün üstünü kaplayan allı yeşilli dumandan korkarak geri çekilmek zorunda kalırlar.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, yaşadıkları veya türbe/mezarlarının bulunduğu bölgeleri savaşlar sırasında düşman saldırısından korudukları, incelediğimiz efsanelerden anlaşılmaktadır. 113 numaralı efsanemiz, Hamza Baba'nın hayatta iken gösterdiği kerameti diğer zatlar ölümlerinden sonraki dönemlerde göstermişlerdir. 1877- 78 Osmanlı Rus Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi savaşlar sırasında yaşanan saldırı ve işgallere dayalı olarak anlatılan bu efsanelerimiz, cephe gerisindeki sivil halkın maruz kaldığı tehlikeleri gözler önüne sermektedir.

Savaşın Akıbeti Hakkında Haber Verme

Dinî büyüklüğüne inanılan kimseler etrafında anlatılan efsanelerde örneklerine rastladığımız gayptan ve gelecekte olacaklardan haber verme hadisesi, yaşanan zamandan ileri bir

süreçte meydana gelecek olaylar hakkında bilgi verme esasına dayanmaktadır.

Türklerde çok eski bir tarihe dayanan şaman/kam inanç sisteminde Şamanlar; halkı için Tanrı'dan bereket ve refah isteme, çeşitli hastalıkları tedavi etme ve salgın hastalıkları önleme, ölümlerin ruhunu öteki dünyaya götürme, gelecekte haber verip kayıp eşya ve canlıları bulma, gerektiğinde yağmur ve kar yağdırma, toplum üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde hakemlik yapma gibi görevleri yerine getiren kişiler olarak görülmüşlerdir (Pirverdioğlu 2000: 293-294).

Türk kültür hazinesinin değerli yapıtlarından Dede Korkut Kitabı'nda, Oğuz'un bilicisi olarak kabul edilen Korkut Ata'nın, Hak Teâlâ'nın gönlüne ilhamıyla gayptan türlü haberler verdiği söylenir. Şaman ve ozanların piri olarak görülen Korkut Ata, ahir zamanda hanlığın Kayı boyuna geçeceğini ve uzun süre onların elinde kalacağını söyleyerek Osmanlıların gelecekte hâkim güç olacağını bildirmiş, böylece gelecekte haber vermiştir (Ergin 2004: 73).

Şamanların temel görevlerinden biri olan gelecekte meydana gelecek olaylardan haber verme hadisesi, menakıpnamelerde örneğine en sık rastlanan motiflerden biridir. Abdal Musa'nın tekke inşa etmek için temel kazan müritlerinin buldukları bir kazan dolusu altının sahiplerini ve altınları almak için gelecekte haber vermesi, Hacı Bektaş Veli'nin kendini Sulu-cakarahöyük'ten kovan Kırşehir valisi Nureddin Caca'ya makamından azledileceğini ve işkence göreceğini bildirmesi, Osman Baba'nın Belgrad üzerine sefere çıkma niyetinde olan Fatih Sultan Mehmet'e Belgrad üzerine gitmemesini, çünkü şehri alamayacağını söylemesi, Sultanu'l-Ulemâ Bahâüddin Veled'in Moğol istilasını çok önceden haber vermesi, gelecekte yaşanacak olaylardan haber verme motifinin menakıpnamelerdeki örneklerindedir (Ocak 2009: 150-151).

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin gelecekte olacakları önceden haber vermesi, savaşlar etrafında anlatılan efsane metinlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Giresun'da anlatılan **Der- viş Aziz Baba** (11), Bursa'da anlatılan **Molla Arap** (24), Ağ-

rı'da anlatılan **Kore Gazisinin Şehit Haberi** (36) adlı efsanelerde, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin savaşlar sırasında yaşanacak bazı olayları önceden haber verdikleri görülmektedir.

11 numaralı efsane, Birinci Dünya Savaşı sırasında Trabzon'a kadar ilerleyen Rusların Giresun ve çevresini de işgal edeceği korkusuyla yaşadıkları yerlerden kaçmaya başlayan bölge halkına, düşmanın Harşıt Çayı'ndan ileri geçemeyeceğini söyleyen Derviş Aziz Baba etrafında anlatılmaktadır. Derviş Aziz Baba'nın bu sözlerinin üzerinden geçen sürede ancak Harşıt Çayı'na kadar ilerleyebilen Rus askerleri, ülkelerindeki ihtilalden sonra geri çekilmek zorunda kalırlar.

Derviş Aziz Baba etrafında anlatılan efsanemizin benzeri yine aynı şehirde Şeyh Kerametdin Hazretleri adındaki bir zat için de anlatılmaktadır. **116** numaralı efsanede, Giresun ve çevresinde yaşayan bölge halkının işgal korkusuyla tedirgin olduğu günlerde, türbesinin bakımından sorumlu olan hocanın rüyasına giren Şeyh Kerametdin Hazretleri, Rusların Harşıt Çayı'ndan öteye geçemeyeceklerini haber verir. Nitekim Ruslar Harşıt Çayı'na kadar geldikten sonra Rusya'da ihtilal olur ve Rus askerleri geri çekilirler.

Yukarıdaki efsanelerimizde yaşadıkları yerlerin düşman tarafından işgal edileceği korkusuyla tedirgin olan ve hatta yollara düşen bölge halkına, Derviş Aziz Baba ve Şeyh Kerametdin Hazretleri'nin düşmanın Harşıt Çayı'ndan ileriye geçemeyeceğini haber verdiği görülmektedir. Şeyh Kerametdin Hazretleri türbesinin bakımını yapan hocanın rüyasında, Derviş Aziz Baba ise bahçesinde çalışırken rastlaştığı ve Samsun'a doğru gitmek üzere yola çıkan insanlara Rus işgalinin Harşıt Çayı'ndan öteye geçemeyeceğini söyleyerek ileri bir zamanda yaşanacakları haber vermiştir. Rusya'da ihtilal olması sebebiyle Rusya savaştan çekilmiş, o zamana kadar Harşıt Çayı'na kadar ilerleyebilen Rus askerleri de geri dönmek zorunda kalmışlardır.

24 numaralı efsane, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine katılan Molla Arap adlı bir zatın rüyasında gördüğü bir din

büyüğünden zafer müjdesi almasıyla ilgilidir. Çaldıran seferi sırasında önceleri müthiş bir istek ve coşku ile savaşmaya hazır olan ordu, aradan uzun zaman geçmesine karşın düşman ordusunun gözükmeyişi nedeniyle manevi birlik ve hevesini yitirmeye başlar. Bu moral çöküntüsünün sonucu olarak da dağınlık baş gösterir. Bu sırada padişahın yakınında yer alan kişilerden Molla Arap, gece rüyasında gördüğü bir din büyüğünden zafer müjdesi alır. Molla Arap'ın rüyasında gördüğü zat, müjdesine karşılık geriye döndüklerinde hayırlı bir iş yapılmasını ister. Ertesi gün rüyasından padişahı haberdar eden Molla Arap, ordunun yeniden toparlanarak ilk andaki coşkusuna kavuşmasına vesile olur. Sonuçta, tarihe altın harflerle geçecek bir zafer kazanılır. Bursa'ya döner dönmez padişahın da yardımlarıyla bir cami yaptıran Molla Arap, oranın bahçesine gömülmeyi vasiyet eder.

Bu efsanemizde, Molla Arap'ın bir din büyüğünden rüyasında zafer müjdesi aldığı görülmektedir. İlk çağlardan beri insanları meşgul eden rüyalar, Mısır'dan Asur ve Babil'e, Roma'dan Hindistan'a kadar büyük kültür ve medeniyetlerde insanların hayatlarına etki eden bir tür tanrısal mesaj olarak algılanmıştır. Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de önemli bir yer tutan rüyanın arkasında ulaşılabilecek hakiki bir mananın olduğu belirtilmiştir. Oğuz Han'ın, memleketini yaşlı veziri Uluğ Türk'ün gördüğü rüyadan sonra oğulları arasında paylaşırması; Uygur hükümdarı Böğü Han'ın, veziriyle aynı anda gördüğü rüyada yanına yaklaşan beyazlar giymiş bir ihtiyarın ona çam kozalağı büyüklüğünde bir yeşim taşı vererek, "Eğer sen bu taşı muhafaza edebilirsen, dünyanın dört köşesi senin buyruğun altına girecektir." demesi, rüyaların İslamiyet'ten önceki Türk gelenek ve töresi üzerindeki tesirini göstermektedir (Günay 2008: 115-121).

36 numaralı efsane, Kore'ye gönderilen Türk tugayında bulunan askerlerden birinin (Taşlıçay ilçesinin Aşağıdumanlı köyünden Nusret Kaya) düşman kuvvetleriyle çarpışırken şehit olduğu yönünde memleketine ulaşan bir haber sonrasında yaşananlarla ilgili olarak anlatılmaktadır.

Köyü yasa boğan bu haber üzerine şehidin baba ocağında toplanan komşuları ve çevre köylüler ailenin üzüntüsünü paylaşırlar. Şeyh Mustafa'nın müritlerinden biri olan Deşto Kalaycı, köyünden başsağlığı için Aşağıdumanlı köyüne giderken şeyhini sınamak amacıyla önce onu ziyarete gider. Müridinin geliş amacından haberdar olan Şeyh Mustafa, şunları söyler: *“Nusret'in babasına benden selam söyle, oğlu yaralanmış fakat şehit olmamıştır, bir süre hastanede yatmış taburcu edildikten sonra hava değişimi için köyüne gönderilmiştir ve şu anda yoldadır. Yas yerini dağtısın.”* Bu haber üzerinden bir gün geçtikten sonra, askerin köyüne döndüğü görülür.

Efsanemizde, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerden Şeyh Mustafa'nın memleketine şehadet haberi gelen bir askerin akıbeti hakkında haber vermesi görülmektedir. Kendini sınamaya gelen müridinin niyetinden haberdar olan Şeyh Mustafa, şehit olduğu sanılan askerin hayatta ve köyüne dönmek üzere olduğunu söyleyerek gelecekte yaşanacakları bildirmiştir.

117 numaralı efsane, Çanakkale Savaşları sırasında savaşın bittiğini söyleyip zafer müjdesi veren Hacı Mesut ile ilgilidir.

Çanakkale Savaşları sırasında İzmir'in Alıpınar köyünde bulunan alaya getirilenler arasında Trabluslu Hacı Mesut adında yaşlı, sessiz, kendi hâlinde bir Habeş de vardır. Alayın başında bulunan Mülazım Emin adındaki genç harbiyelinin Konyalı Aziz Çavuş adındaki çavuşu, Hacı Mesut'u hiç sevmemekte, her seferinde onu pis Arap diye aşağılamaktadır. Böylece günler geçip giderken bir gün hastalanıp yataklara düşen Mülazım Emin'i iyileştiren Hacı Mesut'ta bir başkalık olduğu anlaşılır. Bir gün Mülazım Emin'e Aziz Çavuş'la haber gönderen Hacı Mesut: *“Yarın davul dövdürsün. Pilav, zerde döktürsün. Çanakkale'de zafer bizimdir”* der. Haberi alan Mülazım Emin şaşkıncıdır, çünkü cepheden gelen haberler kötüdür. Hatta ordunun geri çekilmesi bile düşünülmektedir. Akşamın geç saatlerinde gelen bir atlı, Çanakkale'nin kurtarıldığı haberini Mülazım Emin'e getirir. Hemen Hacı Mesut'un yanına koşan Mülazım Emin, davullar dövdürüp pilav ve zerde döktürür. Hacı Mesut zafer müjdesini verdiği o günden sonra görevini tamamlamış

olmanın huzuruyla sırlı bir hâle bürünür ve birkaç gün içinde Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Efsanemizde önceleri aşağılanan ve hor görülen, ölüm döşegindeki Mülazım Emin Efendi'yi iyileştirme kerameti sonrasında hürmet gören Hacı Mesut'un, cepheden gelen kötü haberlere rağmen günler öncesinden savaşın sona erdiğini söyleyerek zafer müjdesi vermesi anlatılır.

Dinî büyüğüne inanılan kimselerin savaşlar sırasında ortaya çıkacak hadiseler hakkında önceden bilgi verdiği efsanelere bakıldığında bunların; Çaldıran seferi (24), Birinci Dünya Savaşı (11, 116, 117) ve Kore Savaşı (36) ile ilgili olarak anlatıldıkları görülür. 24 ve 118 numaralı efsanelerde zafer müjdesi verilirken, 11 ve 116 numaralı efsanelerde Karadeniz bölgesinde yaşanan Rus işgalinin Harşıt Çayı'ndan ileriye geçemeyeceği söylenir. 36 numaralı efsanede ise Kore Savaşı'na katılan Türk askerlerinden birinin, evine ulaşan şehadet haberinin doğru olmadığı ve şehit olduğu söylenen askerin evine dönmekte olduğu bildirilir. Bu efsanelerde dinî büyüğüne inanılan kimseler, içinde buldukları zaman diliminden ileri bir süreçte meydana gelecek hadiseler hakkında önceden haber veya müjde vererek ümitsizlik ve üzüntü içinde olan insanlara ümit vermiş, onların sevinmesine ve mutlu olmasına vesile olmuştur. Bu kimselerin, gelecekte ortaya çıkacak hadiseler hakkında söyledikleri bazen şaşkınlıkla karşılanmış ve gerçekleşmesi zor gibi görünmüştür.

Türbe/Mezarlarda Olağanüstü Olayların Yaşanması

Dinî büyüğüne inanılan kimseler etrafında anlatılan efsaneler arasında, savaşların yaşandığı günlerde onların türbe veya mezarlarında görülen olağanüstü olaylarla ilgili metinler de yer almaktadır. Türbe veya mezarda bulunan başlık, sancak vb. eşyaların ortadan kaybolması, türbe veya mezarın bulunduğu yerden gelen top seslerinin duyulması, türbe veya mezardan önce gökyüzüne yükselip sonra savaşların yaşandığı bölgelere doğru giden ışıkların görülmesi veya mezarın tamamen yok olması, bu efsanelerde görülen olaylardan bazılarıdır.

Amasya'da anlatılan **Bakırbaş Dede** (3), Mersin'de anlatılan **Şeyh Ömer Türbesi** (37) ve **Şeyh Zekeriya Türbesi** (38) adlı efsanelerde, dini büyüklüğüne inanılan kimselerin türbe veya mezarlarında bulunan başlık, sancak vb. eşyaların savaş dönemlerinde ortadan kaybolduğu görülmektedir.

3 numaralı efsane, Bakırbaş Dede türbesinde bulunan bakır başlığın kaybolmasıyla ilgilidir. Savaş sırasında kaybolan başlık, savaşın sona ermesinden sonra kurşunlarla delik deşik olmuş bir şekilde geri dönmektedir. En son Kıbrıs Barış Harekâtı'nda kaybolan başlık, sonra delik deşik olmuş bir şekilde geri döner. Bu olaydan sonra başlığı tamir ettiren köylüler, başlığın her seferinde yine eski hâline döndüğünü görünce bu işte bir keramet vardır diyerek başlığı tamir ettirmekten vazgeçerler.

37 numaralı efsane, Şeyh Ömer türbesinde bulunan kanlı sancakla ilgili olarak anlatılmaktadır. Türbede bulunan sancağın Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında aniden ortadan kaybolduğu, bir süre sonra kanlı şekilde geri geldiği görülür. Türbenin bakımını yapan köy imamının bu durumu fark etmesi sonucu, bir doktor tarafından incelenen sancağın üzerinde birkaç günlük insan kanı olduğu anlaşılır.

Türbelerde bulunan sancakların savaş zamanlarında ortadan kaybolmasıyla ilgili olarak Şeyh Ömer türbesi etrafında teşekkül eden efsanenin benzerleri Amasya'da bulunan Hicâbî Baba ve Ese Dede türbelerindeki sancaklar için de anlatılmaktadır.

118 numaralı efsanede, Hicâbî Baba'ya ait olduğu sanılan iki adet sancağın, savaş zamanlarında kaybolup savaş bittikten sonra geri geldiği, ayrıca geri gelen bu sancakların üstünde kılıç darbeleri ve kan lekelerinin olduğu söylenmektedir.

119 numaralı efsanede ise, yakın zamana kadar Ese Dede'nin türbesinde bulunan sancağın Birinci Dünya, Çanakkale, Kore Savaşı gibi Türk milletinin katıldığı savaşlar sırasında ortadan kaybolduğu, bu savaşların bitmesinden sonra da geri döndüğü anlatılır. En son Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ye-

rinden kaybolan sancak, harekât bitip Türk askerleri vatana dönünce yerine geri gelir.

38 numaralı efsane ise, Türk askeriyle birlikte savaflara katıldığına inanılan Şeyh Zekeriya'nın türbesinde bulunan tokmakla ilgilidir. İstiklal Harbi'nde ortalıktan kaybolan tokmak, üç beş gün sonra geri geldiğinde üzerinde saç kılları ve kan izleri vardır. Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da ortadan kaybolan tokmağın sonradan geri geldiği görülür.

Şeyh Zekeriya türbesindeki tokmakla ilgili efsanenin benzeri Sivas'ta Şeyh Çoban'ın mezarında bulunan tokmak için de anlatılmaktadır. 120 numaralı efsanede, Şeyh Çoban'ın mezarının başındaki büyük ağaç tokmağın tarih boyunca yaşanan savaflar sırasında ortadan kaybolduğu, savaflın sonunda kanlı bir şekilde yerine geldiği söylenir. Bundan da Şeyh Çoban'ın savaflara gittiği sonucuna varılır.

Türbe veya mezarlarda bulunan ve buralarda yatan zatlara ait olduğu sanılan eşyaların savafl zamanlarında ortadan kaybolmasıyla ilgili olarak anlatılan bu efsanelerimizde, savafl sırasında aniden ortadan kaybolan eşyalar, savaflın sona ermesiyle birlikte eski yerlerine dönerler. Geri dönen bu eşyalardan Bakırbaş Dede'nin bakır başlığı delik deşik hâldedir. Şeyh Ömer'in sancağının üzerinde kan, Hicâbî Baba'nın sancaklarının üzerinde hem kan hem de kılıç darbeleri vardır. Şeyh Zekeriya'nın tokmağının üzerinde kan izleri ve saç kılları, Şeyh Çoban'ın tokmağında ise kan bulunmaktadır. Savaflın bitmesiyle geri gelen eşyalardaki bu değişiklikler, halk arasında bunların bulunduğu türbe veya mezarda yatan dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin savaflara katılıp, Türk askerine yardım ettiğine inanılmasını sağlamıştır.

Türbe, ziyaret ve adak yerleriyle ilgili yapılan çalışmalarda, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin türbe veya mezarlarında bulunan baston, tokmak, ayakkabı vb. eşyaların, kapalı olan kısmetin açılması, çeşitli hastalıkların tedavisi gibi amaçlarla kullanıldığına dair bilgilere de rastlanmaktadır (Tanyu 1967: 152, 230, 271; Özdoğan 2006: 82).

Amasya'da anlatılan **Çal Baba** (7), Yozgat'ta anlatılan **Çelebi Tekkesi** (8) adlı efsaneler, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin türbe veya mezarlarında savaş zamanlarında görülen hadiselerle ilgili olarak anlatılmaktadır.

7 numaralı efsanede, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında, mevsimin bolluk ve bereket içinde geçmesi dileğiyle Çal Baba'yı ziyaret etmek için yazın Boğalı yaylalarına çıkan çobanlar, Çal Baba'nın mezarının tamamen ortadan kaybolduğunu görürler. Önce bu duruma bir anlam veremeyen çobanlar, Kıbrıs'a giden Türk askerlerinin yurda dönmesiyle mezarın da eski hâline geldiğini görünce Çal Baba'nın oğluyla beraber savaşa katılmış olduğunu anlarlar.

8 numaralı efsane, Akdağmadeni Musalikalesi köyünde bulunan Çelebi Tekkesi'nde Çanakkale Savaşları'nın başladığı günlerde duyulan çocuk ağlama sesleriyle ilgilidir. Bizans ile yapılan bir savaş sırasında şehit olan Çelebi Efendi ve ailesinin mezarlarının bulunduğu tekkenin etrafına koyunlarını gütmek için gelen bir çoban, dinlenmek için bir ağacın altına oturduğunda tekkenin içinden gelen çocuk ağlama sesleri duyar. Hemen tekkenin içine girip bakan çoban, kimseyi bulamaz. Ertesi gün aynı sesleri tekrar duyan çoban, yine içeri girip her tarafa bakmasına rağmen kimseyi göremez. Bunun üzerine çobanın rüyasına giren aksakallı bir ihtiyar: *"Bu türbeden gelen çocuk ağlama sesleri Çelebi Efendi'nin çocuklarının sesleridir. Babaları Çanakkale Savaşı'na gitmiş olduğu için ağlıyorlar"* diyerek ağlama seslerinin kaynağını ve sebebini açıklamış olur.

Çal Baba ve Çelebi Tekkesi etrafında teşekkür eden efsanelerimizdeki hadiselerin benzerlerine, Anadolu'nun farklı şehirlerinde anlatılan efsanelerde de rastlamak mümkündür.

Adana'da anlatılan 121 numaralı efsane, Türklerin yer aldığı savaflara katıldığına inanılan Karataş Dede ile ilgilidir. Savaşların başladığı günlerde Karataş Dede'nin mezarından sabaha kadar duyulan inleme sesleri, ertesi gün kesilmektedir. İnleme seslerinin kesilmesi Karataş Dede'nin savaşa katıldığına inanılmasına sebep olmaktadır. Kurtuluş Savaşı ve Kıbrıs

Barış Harekâtı'nda da bu inleme sesleri duyulmuş, savaşın bitiminde Karataş Dede geri dönüp mezarına girmiştir.

Rize'de anlatılan **122** numaralı efsanede, Ardeşen ilçesinin Seslikaya köyünde Birinci Dünya Savaşı sırasında şehit düşmüş baba ve oğula ait olduğu söylenen türbeye akşamları bırakılan su dolu ibrik, sabahları boş olarak bulunmaktadır. Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında ibriğin boşalmadığını gören halk, baba ve oğulun savaşa katıldığını düşünmeye başlamıştır.

Erzurum'da anlatılan **123** numaralı efsane ise Şihlar köyü mezarlığında metfun bulunan Ellez Dede'nin başucundaki terleyen taşla ilgilidir. Hece taşı denilen bu taşın üzerine bir taş konulursa burada su damlacıklarını görmek mümkündür. Bu taş sadece savaş zamanlarında terlememektedir. Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında taşın üzerinde su damlacıkları görülmemiştir. Buradan da Ellez Dede'nin bu savaşlara katıldığı sonucuna varılmıştır.

Yukarıdaki efsanelerimizde, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin türbe veya mezarlarında sıradan günlerde görülmeyen olaylar yaşanmaktadır. Mezarın ortadan kaybolması (7), tekkeden çocuk ağlama sesleri duyulması (8), mezardan gelmeye başlayan inleme seslerinin ertesi gün kesilmesi (122), her zaman terleyen mezar taşının üzerinde su damlacıklarının görülmemesi (123) gibi olaylar savaşlar sırasında meydana gelmektedir. Türbe veya mezarlarda görülen olağanüstü değişikliklerin, savaşların bitişiyle sona ermesi, oralarda yatan zatların savaşlara katıldığına dair inanışların halk arasında yayılmasını beraberinde getirmiştir.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin türbe veya mezarlarında savaşlar sırasında görülen olaylardan biri de buralardan çıktığı görülen kimselerin, savaşların yaşandığı yerlere doğru gitmeleridir. Antalya'da anlatılan **Şeyh Cüce** (33) ve Adana'da anlatılan **Yedi Kardeşler** (46) adlı efsanelerde, türbe veya mezardan çıkan kimseler görülmektedir.

33 numaralı efsanede, Şeyh Cüce Hazretleri türbesinin karşısında evi bulunan yaşlı bir kadın, sabah namazını kılmak için

kalktığı günlerin birinde pencereden dışarıya bakarken bir atlının Şeyh Cüce türbesine girdiğini görür. Gelen atlı türbenin kapısını çalınca türbeden çıkan beyaz elbiseli, beyaz sarıklı kişi de ata biner ve ikisi birden hızla gözden kaybolur. Korkudan bayılan yaşlı kadın, sabah dinlediği radyodan Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başladığını öğrenir.

46 numaralı efsane, Yedi Kardeşler ziyaretinde yatan ermişlerin Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılmasıyla ilgilidir. Harekâtın başladığı gece yeşil sarıklı yedi kişi mezarlarından çıkarak Kıbrıs'a doğru uçarlar. Savaşın devam ettiği günlerde yeşil sarıklı yedi kişinin çarpışmaların en ateşli yerlerinde savaştığı görülür.

Kıbrıs Barış Harekâtı'yla ilgili olarak anlatılan yukarıdaki efsanelerimizde, türbeye gelen bir atlının türbeden çıkan bir kişiyi de yanına alarak uzaklaştığı, Yedi Kardeşler ziyaretinden çıkan yeşil sarıklı yedi kişinin ise uçarak Kıbrıs'a savaşımaya gittiği görülmüştür. Savaşlarda Türklerin safında yer alan, kendilerine kurşun işlemeyen ve sadece düşmanların gördüğü yeşil sarıklı kimseler hem savaş gazilerinin anılarında hem de savaşlar etrafında anlatılan efsanelerde karşımıza çıkmaktadır.

Millî Mücadele sırasında Yunan kuvvetlerinden bir bölümünü (10.000-12.000 asker) Uşak'ta esir alan Türk birliğindeki askerlerden birinin hatıralarına göre; teslim bayrağı çeken Yunan askerleri, silahlarını bırakmak için Türk saflarında çarpışan *iri yarı yeşil sarıklı büyük komutanların* gelmesini isteyerek ancak, onlara teslim olacaklarını söylemişlerdir (Çelikkaya 1997: 52).

Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili olarak Rize'de anlatılan 130 ve Muğla'da anlatılan 131 numaralı efsanelerde ise *başında (yeşil) sarıkları olan iri yarı kimseler*, çarpışmalar sırasında Türk askerlerinin yanında düşmana karşı savaşırken ya da tehlike altındaki Türk askerlerini kurtarıırken görülmektedirler.

Savaşlarda Türk askerlerine yardım eden kimselerden biri de Hızır'dır. İstiklal Savaşı'nda Yunanlarla yapılan çarpışmalar sırasında iki ateş arasında kalan, mermisi tükenen ya da esir

edilmek üzere olan askerlerin *yeşil elbiseli veya sarıklı Hızır* tarafından kurtarıldığı ya bizzat başından geçenler ya da onlardan dinleyenler tarafından anlatılmıştır. Kore Savaşı ve 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı'na ait olaylarda da yine Hızır'dan söz edilmektedir (Ocak 2007: 116).

Sivas'ta anlatılan **Duman Baba** (12) Ordu'da anlatılan **Genç Ağa** (14), Niğde'de anlatılan **Topçu Baba** (40) ve Isparta'da anlatılan **Veli Baba** (43) adlı efsaneler, savaş zamanlarında dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin türbe veya mezarlarından duyulan top sesleri ve buralardan gökyüzüne yükselip daha sonra savaşların yaşandığı bölgelere doğru gittiği görülen ışıklarla ilgilidir.

12 numaralı efsanede; Erzurum ve Erzincan'ı işgal eden Ruslar, Çardaklı'ya kadar ulaşırlar. O günlerde Dumanlıca tepesindeki Dumanlı Baba yatırından gökyüzüne yükselen bir nur sonrasında ardı arkası kesilmeyen patlamalar olur. Bu uzun menzilli top sesleri, Çardaklı istikametinde ışıklarını yayarak gider. Yaşananlara şahit olan bölge halkı, Duman Baba'nın darda kalan askerlerimize yardım ettiğini düşünmektedir.

14 numaralı efsane, sağlığında Türklerin girdiği her savaşta en ön saflarda mücadele edip zaferler kazanılmasında büyük rol oynayan, öldükten sonra ise savaşlara manen katıldığına inanılan Genç Ağa etrafında anlatılmaktadır. Türklerin zor duruma düştüğü Balkan Savaşları ve Kurtuluş Savaşı'nda bir ışık topu şeklinde mezarından çıkıp giden Genç Ağa, Türk askerlerine yardımcı olmuştur. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı başladığı zaman Genç Ağa Kalesi'nden büyük bir gürültü ile ateşlenen topun, bir ışık huzmesi hâlinde güneye doğru gittiği görülmüştür.

40 numaralı efsanede, Türk ordusunun düşmanla savaştığı dönemlerde orduya yardım eden velilerden biri olan Topçu Baba'nın, 1974 Temmuz'unda Kıbrıs'ta savaş devam ederken bir günde üç top birden atarak Türk askerlerine yardım ettiği görülmüştür.

43 numaralı efsane, Kurtuluş Savaşı sırasında Yunanların bozguna uğratılmasında büyük yararlıklar gösterdiğine inanılan Veli Baba Sultan ve yakınlarıyla ilgilidir. 29 Ağustos akşamı yeşil ışıklar içinde türbeden çıktıktan sonra Koru Dağı'na doğru hızla uçup giden Veli Baba ve yakınları ertesi gün (30 Ağustos 1922) Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasına katkı sağlamışlardır.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin türbe veya mezarlarındaki hadiselerle ilgili olarak teşekkür eden yukarıdaki efsanelerimizin benzerleri, Anadolu'nun birçok şehrinde başka şahsiyetler etrafında da anlatılmaktadır.¹

Bingöl'de anlatılan **124** numaralı efsanede, Karer mıntıkasındaki yüksek bir tepenin üzerinde mezarı bulunan Şeker Baba'nın, Kıbrıs Barış Harekâtı'nda oradan toprak attığı söylenir.

Amasya'da anlatılan **125** numaralı efsanede, mesleği dolayısıyla savaşa katıldığına inanılan Topçu Dede adlı zatın türbesinden, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında müthiş top sesleri duyulur.

Antalya'da anlatılan **126** numaralı efsanede, Şehzade Korkut'un boğularak öldürüldüğü söylenen mağaradan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında bir gece yarısı yükselen yeşil ışığın, güneye doğru birkaç kilometre gittikten sonra gürlürek dağıldığı görülür.

Muğla'da anlatılan **127** numaralı efsanede, Köyceğiz'in Beyobası beldesinde mezarı bulunan Çiçek Baba'nın, bulutsuz havada gök gürlmesi sonucunda ortaya çıkan bir ışık huzmesi içinde Kurtuluş Savaşı'na katıldığı söylenir.

Elâzığ'da anlatılan **128** numaralı efsanede, Baskil'e bağlı Karakaş köyünün hududunda bulunan Kara Meşe'nin yukarıdaki şehit bir topçuya ait olduğu söylenen mezardan, Kıbrıs

¹ Savaş zamanlarında türbe veya mezarlardan yükselen ışıklar ve duyulan top sesleriyle ilgili olarak anlatılan efsanelerin sayısı oldukça fazladır. Bu başlıkta yer verilemeyen efsanelerden bazılarının kaynakları şu şekildedir: Alptekin 1994: 22; Sönmez 1994: 345; Çağınlar 1994: 271-272; Üçer 1994: 763; Önal 2003: 379, 382; Göde 2010: 316, 321; Ağcalar 2009: 437; Gönenc 2006: 43.

Barış Harekâtı sırasında gelen top sesleri bölgede yaşayanlar tarafından duyulur.

Adana'da anlatılan **129** numaralı efsanede, Kadirli ilçesindeki Turna Dağı (Akça Dağ, Işık Dağı)'ndan Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında top atıldığı ve mavi bir ışığın Kıbrıs'a doğru gittiği söylenir.

Yukarıdaki efsanelerden bazılarında (12, 14, 43, 126, 127, 129) türbe veya mezardan çıkıp savaş bölgesine giden bir ışık topundan, gökyüzüne yükselen ışıklardan hatta bu ışıkların yeşil ve mavi renkte olduklarından söz edilmektedir. Bu ışıkların yükseldiği türbe veya mezarda yatan kimselerin bu yolla savaşa katıldığına inanılması ışığın kutsiyetine bağlanmaktadır.

Tanrıyla kahramanlar arasında arabuluculuk görevini yerine getiren ışık, hükümdar sülalelerinin ortaya çıkmasında da önemli rol oynayan mitolojik bir olgudur. Oğuz boylarının ortaya çıkmasında mavi ışığın içinde yeryüzüne inen kız motifi öne çıkmaktadır. Oğuzların Bozok kolu bu mavi ışık içinde inen kızıdan türemiştir (Bayat 2007: 194).

Uygurların türeyişiyle ilgili anlatılan bir efsanede de ışık motifine rastlanmaktadır. Uygurların hükümdarı Bökü Tegin, iki nehrin arasındaki iki ağacın ortasına gökten inen ışık sonucunda ortaya çıkan beş çadırdaki çocuklardan biridir (Ögel 2003: 74).

Işığın eski medeniyetlerde ve monoteist dinlerde de kutsiyet işareti olması, onun Tanrı simgesi olarak algılanmasına olanak vermiştir. Türk mitolojisinde ışık kapsamında gerçekleşen doğumlar da ilk ataya, ilk hükümdara, ilk bilgine ve ilk şamana atıfta bulunmaktadır. Bütün bunlar olağanüstü kişiliğe sahip ilk ataların semai menşei ile bağlantılıdır (Bayat 2007: 194).

Bu başlıkta incelediğimiz efsaneler, Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı gibi savaş ve harekâtlar sırasında dinî büyüklüğüne inanılan kimselere ait türbe, mezar ve ziyaret yerlerinde görülen olağanüstü olayları konu edinen metinlerdir. Türk ordusunun cephede düşmanla girişmiş olduğu mücadelelerde ordumuza yardım etmek ama-

cıyla mezarlarından çıkararak savaşa giden veya buldukları yerden attıkları topraklarla düşmana zarar veren bu kimseler dinî, vatani ve milleti için çarpışan askerlerimize destek olmuşlardır. Milletimizin kazanılan her zaferde bu kimselerin de pay sahibi olduğuna dair inancı, bu başlıkta incelediğimiz efsanelerin teşekkülüne imkân sağlamıştır.

Az Miktardaki Yiyecekle Orduyu Doyma

Tüketildikçe azalması gereken bir yiyeceğin (mucize veya kerametın sonucu olarak) bereketlenerek artması sayesinde çok sayıda kişiye rahatlıkla yetmesi esasına dayanan az miktarda yiyecekle çok kişinin doyurulması hadisesi, dinî büyüklüğüne inanılan kimseler etrafında anlatılan efsanelerde fazlaca görülmektedir.

Araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda, ilk örneklerinin Kitabı Mukaddes'te görüldüğü ifade edilen (Ocak 2009: 263) bu motife, hadis kitaplarında da rastlamak mümkündür.

Hz. İsa'nın az bir yiyecekle kalabalık bir insan topluluğunu doyurması Kitabı Mukaddes'te şöyle anlatılır: Hz. İsa'nın kayığa binerek ıssız bir yere gittiğini öğrenen insanlar, kalabalıklar hâlinde peşinden giderler. Peşinden gelen kalabalıktaki insanların hastalarını iyileştiren Hz. İsa, akşam olduğu zaman şakirtlerinin getirdiği beş ekmek ve iki balığı eline alarak göğe bakıp şükran duası eder ve parçalara böldüğü bu ekmekleri şakirtlerine vererek halka dağıtmalarını söyler. Dağıtılan ekmeklerle herkes karnını doyurduğu gibi iki küfe dolusu da ekmek artar. Kadın ve çocuklar haricinde beş bin kadar erkek böylece karnını doyurmuş olur (Kitabı Mukaddes Matta 14/10-21: 1981: 16).

Kitabı Mukaddes'in bir başka bir yerinde de Hz. İsa'nın yedi ekmek ve bir küçük balıkla kadınlar ve çocuklar dışında dört bin erkek bulunan bir insan topluluğunu doyurduğu görülür (Kitabı Mukaddes Matta 15/ 32-39: 1981: 17-18).

Az miktarda yiyecekle çok sayıda insanın doyurulması, Hz. Muhammed'in mucizeleri arasında da görülmektedir. Rivayet

olduğuna göre; Hz. Muhammed'in acıktığını anlayan Ebû Talha adındaki bir sahabe, hanımı Ümmü Süleym'den onun için yiyecek bir şey ister. Kadıncağz evde son kalan arpa unundan hamur yaparak bir ekmek pişirip mescitte oturmakta olan Peygamber'e götürür. Bunun üzerine Peygamber yanındakileri de beraberine alarak doğruca Ebû Talha'nın evine gider. Kadın kocasını durumdan haberdar edince adamcağz başka yiyecek bir şey olmadığı için sıkılır. Ancak Peygamber o bir ekmekle bütün cemaati doyurur (Ocak 2009: 264).

Hz. Ebubekir'in üç kişi için hazırladığı bir yemeğin bereketlenmesi, birçok kişinin bu yemekten yediği hâlde yine de yemeğin artması da hadis kitaplarında rivayet edilmektedir (Ulu- dağ 2002: 266).

Az miktarda yiyecek çok sayıda kişinin doyurulmasına Sünni ve Gayri Sünni menakıpnamelerde de rastlanmaktadır.

Abdal Musa'nın tekkeye gelecek bir gemi dolusu asker için hazırlattığı bir kazan yemeğin kırk bin askere paylaşılmasına rağmen kazanın yine dopdolu durması, Mevlana'nın bir tepsi helva ile yüzlerce kişiyi ağırlaması ve müritleriyle oturduğu bir zamanda boş bir kazandan lezzetli bir yemek çıkararak herkesin karnını doyurması bu hadisenin menakıpnamelerdeki örneklerinden bazılarıdır (Ocak 2009: 264-265).

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin kerametlerinden olan az miktarda yiyecek çok kişinin doyurulması hadisesi, savaşlar etrafında anlatılan efsanelerde sıklıkla görülmektedir.

Isparta'da anlatılan efsanede **Veli Baba** (44), Sultan Kılıçarslan'ın; Eskişehir'de anlatılan efsanede **Seydi İbrahim** (26), Timur'un; Sivas'ta anlatılan efsanede **Çobanbaba** (29), Yavuz Sultan Selim'in; Niğde'de anlatılan efsanede **İmam Misâli Efendi** (15), IV. Murat'ın ordusunu birkaç kişiye yetecek kadar az miktardaki bir yiyecek doyurur.

Giresun'da anlatılan efsanede **Derviş Ali Baba** (10) birkaç yufka ve biraz yoğurtla doğuya sefere giden Osmanlı ordusunu doyururken, Adana'da anlatılan efsanede **Toğgacı Kadın** (41), ineğinin sütüyle yaptığı yoğurtlardan hazırladığı toğga çorbası-

nı savaş zamanında askerlere ve halka dağıtır. Karaman'da anlatılan efsanede ise **Hilmi Dede** (2) bir bardak ayrıla Yavuz Sultan Selim'in ordusunu serinletir.

44 numaralı efsane, Anadolu Selçuklu Devleti ile Bizans İmparatorluğu arasında 1176 yılında yaşanan Miryokefalon Savaşı sırasında Sultan Kılıçarslan'ın ordusunu bir tencere yemekle doyuran Veli Baba'yla ilgilidir.

Savaş sırasında askerleri ve hayvanları için köy köy yiyecek aramaya başlayan Sultan Kılıçarslan sonunda Veli Baba'nın dergâhına ulaşır. İsteğini bildiren sultana, ordusunu dergâha getirmesini söyleyen Veli Baba, ocağa koyduğu küçük tencerenin altına bir mum yaktıktan sonra atlar için de bir köşeye iki şinik arpa ve iki çuval saman hazırlar. Ordu dergâha geldiğinde, ocakta bulunan tenceredeki yemekle bütün askerleri doyuran Veli Baba, önceden hazırladığı iki şinik arpa ve iki çuval samanla da bütün hayvanları yemler. Ne tenceredeki yemek ne de hayvanlara verilen arpa ve samanın hiç azalmadığı görülür.

Bir tencere yemekle ordunun doyurulması hadisenin görüldüğü bu efsanemizin benzerlerine Anadolu'nun birçok şehrinde rastlanmaktadır. Bunlardan birkaç örnek verecek olursak:

Gaziantep'te anlatılan **132** numaralı efsanede; Şahveli, Bağdat seferine giderken misafir ettiği IV. Murat ve mahiyetini küçük bir tencerede pişirdiği yemekle doyurur.

Sivas'ta anlatılan **133** numaralı efsanede; Bağdat seferine çıkan IV. Murat, karşılaştığı Samut Baba'ya askerlerinin aç olduğunu söyler. Padişahın bu isteği üzerine Samut Baba'nın getirdiği bir tencere yemek, bütün askerlere rahatlıkla yeter.

Niğde'de anlatılan **134** numaralı efsanede; Şeyh Ömer Veli Dede adındaki zatın, Bağdat seferi sırasında Ulukışla(k) yakınlarında mola veren IV. Murat'ın ordusunu hazırladığı bir tencere yemekle doyurduğu görülür.

Bir tencere yemeğin bütün orduya yettiği yukarıdaki efsanelerimizde, tencerenin içinde ne yemeği olduğu belli değildir. Veli Baba etrafında anlatılan efsanede Sultan Kılıçarslan, Samut Baba etrafında anlatılan efsanede ise Sultan IV. Murat, aç olan

ordusunu doyurmak için istekte bulunurlar. Şahveli ve Şeyh Ömer Veli Dede etrafında anlatılan efsanelerde ise böyle istekte bulunma yoktur.

15 numaralı efsanede, Bağdat Seferi'ne giderken Niğde çevresine geldiğinde Aktaş-Güllüce-Ovacık köyleri arasındaki Andaval ovasında otağını kurduran IV. Murat, askerlerinden bazılarını yiyecek temini için civar köylere gönderir. Köyüne gelen askerleri beklemekte olan İmam Misâli Efendi² onları karşılar. Askerler için üç avuç bulgur, üç kaşık yağ, üç ekmek hayvanları için de üç avuç arpa ve saman hazırlayan İmam Misâli Efendi, askerlerle beraber ordugâha gelir. Kazan kurulur, pilav pişirilir. Her bölük için kazandan bir tabak pilav ve bir parça ekmek verilir. Askerler doyuncaya kadar yemesine rağmen pilav ve ekmek bitmez.

Efsanemizde üç avuç bulgur ve üç kaşık yağla pişirilen bir kazan pilavın bütün askerlere yettiği görülmektedir. Her yerde bulunabilen malzemeleri ve kolay hazırlanmasıyla Anadolu insanın sevdiği ve çokça tükettiği yemeklerden biri olan bulgur pilavı, az yiyeceklerle çok kişinin doyurulması motifli efsanelerde de kendine yer bulabilmiştir. İmam Misali Efendi etrafında anlatılan efsanemizin benzerlerini Konya, Muğla, Sivas, Amasya gibi şehirlerimizde de görmekteyiz.

Konya'da anlatılan 135 numaralı efsanede Dede Molla, Mısır seferi sırasında Yavuz Sultan Selim'in ordusunu tarladaki ocağında pişirdiği bir tencere pilavla doyurur. Bütün askerler doymasına rağmen tenceredeki pilav tükenmez.

Sivas'ta anlatılan 136 numaralı efsanede Koca Haydar, Bağdat/Revan seferi sırasında tekkesinde misafir ettiği IV. Murat'ın, ordusunu bir avuç bulgur ve bir miktar suyla hazırladığı bir tencere pilavla ağırlar.

² Ordusunu az bir yiyeceklerle doyuran İmam Misâli Efendi'nin bu kerametine, elini koynuna sokarak mevsimi olmadığı hâlde henüz çiçeği düşmemiş bir salatalık ikram ederek karşılık veren IV. Murat'a, koynundan çıkardığı bir gülü hediye eden İmam Misâli Efendi'nin adı o günden sonra *Güllü Baba* olur (Sönmez 1994: 334).

Muğla'da anlatılan **137** numaralı efsanede Pisili Hoca, Rodos seferi sırasında Kanuni Sultan Süleyman'ın; Amasya'da anlatılan **138** numaralı efsanede ise Şeyh Sadi, Bağdat seferi sırasında IV. Murat'ın ordusunu bir kazan bulgur pilavı ile doyurur.

29 numaralı efsane, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi sırasında sürüsünden seçip kestiği dört koçla orduyu doyuran Çobanbaba etrafında anlatılmaktadır.

1514 yılı Temmuz ayında Çaldıran seferine çıkan Yavuz Sultan Selim, Suşehri yakınlarına geldiğinde ordusuna mola vermeyi düşünürken karşıdan ihtiyar bir çobanın koşarak geldiğini görür. Padişahı karşılayan çoban, onları konuk etmek istediğini söyler. Bu daveti kabul eden padişah, orduya mola verir. Sürüsünden seçerek kestiği boynuzlu dört koçu pişmesi için kazanlara dolduran çoban, sofrayı hazırlayınca ellerini kaldırıp dua eder. Yenilip içildiği hâlde bereketten sofralar taşar, boşalan kazanlar tekrar dolar.

Adıyaman'da anlatılan **139** numaralı efsanede ise Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani'nin, kestirip pişirttiği bir kuzuyla Bağdat seferi sırasında misafir ettiği IV. Murat'ın, askerlerini doyurduğu görülür.

Çobanbaba ve Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani etrafında anlatılan bu efsanelerde, kesilip misafirlere ikram edilen hayvanlar, kemiklerinin postlarına doldurulmasından sonra bir çubukla vurulması veya dua edilmesi neticesinde yeniden canlanırlar. Fakat ayağa kalkan hayvanlardan bazılarının topalladığı görülür. Bunun sebebi ise hayvanların ayak kemiklerinden birinin, dinî büyüklüğüne inanılan bu kimseleri sınamak maksadıyla saklanmasıdır.

26 numaralı efsane, Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i mağlup eden Timur'un, ordusunu doyuran Seydi İbrahim etrafında anlatılmaktadır.

Sivrihisar'a geldiğinde mola veren Timur, askerleri arasında bile namı yayılan Seydi İbrahim'i huzura çağırır. Seydi İbrahim'in keramet sahibi bir zat olduğunu anlayan hükümdar,

ondan ordusunu doyurmasını ister. Hükümdarın isteği üzerine ceketinin altından çıkardığı üç odun parçasını yakan Seydi İbrahim, ateşin üzerine bulamaç çömleğini yerleştirir. İçine biraz su biraz da un koyup pişirdiği bulamacı, ne yemek istediğini sorduğu askerlerin kaplarına sırayla döker. Böylece askerler canlarının istediği şeyle karınlarını doyurmuş olurlar. Bunu gören Timur, Seydi İbrahim'den hayvanlarını da doyurmasını ister. Seydi İbrahim 8-10 arpayı yere koyduktan sonra ceketini üzerine örter. Ceketin kollarından akmaya başlayan yem, ceketin eteğini meraklı bir askerın kaldırmasıyla kesilir.

Efsanemizde Timur'un sınamak amacıyla ordusunu ve hayvanlarını doyurmasını istediği Seydi İbrahim, hazırladığı bulamaçla askerleri, 8-10 arpayla da ordunun hayvanlarını doyurur. Bu efsanemizde, az yiyecekten çok kişinin doyurulması hadisesiyle ilgili diğer efsanelerimizden farklı olarak askerler canları ne yemek isterse onunla karınlarını doyururlar. Bütün askerlerin tabağına aynı bulamaçtan döküldüğü hâlde hepsi ne yemek istemişlerse o yemeği yemişlerdir.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin pişirdikleri bir yemekle orduyu doyurduğu efsane örneklerinin yanında yine bu kimselerin ellerinde bulunan ekmeğ, yufka gibi yiyecekleri veya hazırladıkları ayran, hoşaf gibi içecekleri sefere giden orduya ikram ettiği efsane örneklerine de rastlanmaktadır.

10 numaralı efsane, doğuya sefere giderken Alucra ilçesinin Yuvacık köyünde konaklayan Osmanlı ordusuna birkaç yufka ve biraz yoğurt ikram etmek isteyen Derviş Ali Baba etrafında anlatılmaktadır.

Derviş Ali Baba'nın, elindeki yiyecekleri askerlere götürdüğünü öğrenen padişah: *"Bunlarla bir ordu doyar mı?"* diye sorar. Bu soru üzerine Derviş Ali Baba: *"Ben dağıtayım, inşallah doyar."* cevabını verir. Derviş Ali Baba'nın askerlere dağıttığı yiyecekler, askerlerin hepsine yettiği gibi bir kısmı da artar.

Ankara'da anlatılan 140 numaralı efsane de Derviş Ali Baba etrafında anlatılan efsanemize benzemektedir. Bu efsanede, yoldan geçen askerlere bazlama dağıtan Kasım Dede'nin elinde

birkaç bazlama olduğu hâlde bunların tükenmeksizin devam ettiği anlatılır.

Derviş Ali Baba ve Kasım Dede etrafında anlatılan efsanelerimizde, bu zatların elinde birkaç kişiye yetecek kadar yufka veya bazlama olduğu hâlde bunlar orduya yetmekte hatta artmaktadır. Hikmet Tanyu, Ankara ve çevresindeki adak ve adak yerleriyle ilgili çalışmasında ekmek veya bazlama ile ilgili kerametlerin Ankara çevresinden başka Türkiye'nin diğer illerindeki ziyaret yerlerinde de görüldüğünü belirtmektedir (Tanyu 1967: 118). Yukarıdaki efsanemiz de bunun örneklerinden biridir.

2 numaralı efsane, bir sefer sırasında Ayrancı'da mola veren Yavuz Sultan Selim'in, ordusunu ikram ettiği bir bardak ayranla serinleten Hilmi Dede ile ilgili olarak anlatılmaktadır.

O bölgede Hilmi Dede olarak tanınan bir ihtiyar, mola veren ordunun yanına gelir. Askerler susadıkları için ondan su isterler. O da bir bardak ayran getirir. Bir bardak ayranı gören askerler: "*Dede, bu bir bardak ayran kime yetecek?*" diye söylenmeye başlarlar. İhtiyar da: "*Hele siz bir için*" der. Bir bardak ayran, padişahla birlikte bütün orduya yeter. Bu duruma çok şaşırان Yavuz Sultan Selim: "*Şimdiden sonra senin adın Hilmi Dede değil, Ayran Dede olacak*" der.

IV. Murat'ın Bağdat seferi ile ilgili olarak anlatılan efsanelerden biri de Hilmi Dede etrafında anlatılan bu efsanemize benzemektedir.

Sivas'ta anlatılan 141 numaralı efsanede, IV. Murat'ın Bağdat seferine giderken Yellice köyüne geldiğini duyan Ahmet Baba, soğukluk olarak küçük bir bakraç içinde pişirdiği kayısı hoşafını padişaha götürür. Padişahın bir kişiye bile yetmez dediği hoşaf bütün orduya dağıtılır. Hoşaf eksilmediği gibi artmaya devam eder. O günden sonra Ahmet Baba'nın lakabı Hoşafı olarak kalır.

Efsanelerimizde, Hilmi Dede'nin hazırladığı bir bardak ayran ve Ahmet Baba'nın hazırladığı bir bakraç kayısı hoşafının ordunun tamamına yettiği görülür. Dinî büyüklüğüne inanılan kimseler olarak kabul edilen bu zatların ad veya lakapları, gös-

terdikleri bu keramet sebebiyle değişime uğramıştır. O günden sonra Hilmi Dede'ye *Ayrılan Dede*, Ahmet Baba'ya ise *Hoşavcı Ahmet Baba* denilmeye başlanmıştır.

Az miktarda yiyecek veya içeceğin bereketlenerek çok sayıda kişiye yetmesiyle ilgili olarak buraya kadar incelediğimiz efsanelerde, bu kerameti gösteren şahısların tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Ancak dinî büyüklüğüne inanılan kimseler etrafında anlatılan bu tür efsanelerde, kadın şahsiyetlerin yer aldığı örneklere az da olsa rastlanmaktadır.

Adana'da anlatılan 41 numaralı efsanede; halkın açlık ve sefalet içinde olduğu bir savaş zamanında yaşayan yaşlı bir kadın, ineğinin sütüyle yaptığı yoğurtlardan hazırladığı toğga çorbasını askerlere ve halka dağıtır. Dağıtılan toğga bir türlü bitmez, kaynadıkça çoğalır ve bereketlenir. O günden sonra bu yaşlı kadının adı Toğgacı Kadın olarak kalır.

Muğla'da anlatılan 142 numaralı efsane ise Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi sırasında ziyaret ettiği Sarı Ana etrafında anlatılmaktadır. Sarı Ana, ineğinden sağdığı sütü bir küleğe doldurur. Askerlerin içtiği süt bir türlü bitmek bilmez.

Yukarıdaki efsanelerimizde süt veya süttten yapılan yoğurtla hazırlanan bir çorbanın askerlere ve halka ikram edildiği görülmür. İnsan vücudu için önemli besinlerden biri olmasının yanında, rengiyle saflık ve temizliğin sembolü olarak görülen süt, halk anlatılarından inanmalara ve halk hekimliğine kadar geniş bir alanda kendine yer bulmuştur.

Az miktarda yiyecek ordunun doyurulması hadisesinin görüldüğü efsanelerin çoğunluğu (18 efsane) Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve IV. Murat'ın seferleriyle ilgili olarak anlatılmaktadır. Bunun dışında kalanlar ise Miryokefalon Savaşı ve Ankara Savaşı yanında belli bir hükümdar veya savaşa bağlı olmadan anlatılan metinlerdir.

Bu başlıkta incelediğimiz az miktarda bir yiyecek/içecek ordunun doyurulması veya ağırlanması hadisesiyle ilgili efsanelerin epizotları genellikle şu şekilde sıralanabilir:

1. Savaş veya sefer esnasında ordunun yiyecek ihtiyacı ortaya çıkar.
2. Bu ihtiyaç hükümdar veya onun gönderdiği askerler tarafından dile getirilir. Dinî büyüklüğüne inanılan kimseleri sınamak amacıyla orduyu doyurması istenildiği de olur. Kendilerinden istekte bulunulmadığı hâlde orduyu doyurmak isteyen kimseler de olabilmektedir.
3. Ordunun yiyecek ihtiyacından haberdar olan dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, bir-iki kişiye yetecek miktardaki bir yiyecek ile ordunun tamamını doyururlar. Kimi zaman da ayran hoşaf gibi serinletici içecekler ikram ederler.

Bazı efsanelerde ordudaki hayvanların da dinî büyüklüğüne inanılan kimseler tarafından az bir yem ve samanla doyurulduğu görülmektedir. 44 numaralı efsanede, Veli Baba iki şinik arpa ve iki çuval samanla Sultan Kılıçarslan'ın ordusundaki atları doyururken 26 numaralı efsanede, Seydi İbrahim yere koyduğu 8-10 arpanın üzerine ceketini örterek kollarından yem akıtır. 133 numaralı efsane de ise Samut Baba, önceden su akan bir yerden arpa akıtmaya başlar. 132 numaralı efsanede Şahveli, 136 numaralı efsanede Koca Haydar, 137 numaralı efsanede ise Pisili Hoca'nın ordunun hayvanlarını birkaç hayvana yetecek kadar az miktardaki yem ve samanla doyurmaları anlatılmaktadır.

Manevi Bedenle Savaşa Katılma

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin öldükten sonra da kerametler göstermeye devam ettiklerinden daha önce bahsetmiştik. Ölümlelerinden sonraki dönemlerde yaşanan savaşlara manevi bedenle katılıp Türk askerine yardım etmelerini de bu kerametlerden biri olarak değerlendirebiliriz. Ölümlelerinden yıllar hatta asırlar geçmesine rağmen savaş zamanlarında manevi bedenleriyle savaşlara giden bu kimseler; düşmanlar tarafından esir alınmak veya yok edilmek üzere olan askerlerin, yakıtı bitmek üzere olduğu için zor durumda kalan pilotların yanında ortaya çıkarak onlara yardım etmektedirler.

Isparta'da anlatılan **Karaca Ahmet Dede** (18), Adana'da anlatılan **Ali Dede** (143) ve Niğde'de anlatılan **Burcu Celâleddin Dede** (144) adlı efsanelerde; dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, mezarlarının bakım ve temizliğini üstlenen veya ziyaretine gelen kişilere savaşa katılacaklarını haber vermektedirler.

18 numaralı efsane, Kıbrıs Barış Harekâtı'na katıldığına inanılan Karaca Ahmet Dede etrafında anlatılmaktadır. Harekâtın en şiddetli çatışma ve bombardımanlarının yaşandığı günlerde Eğirdir ilçesine bağlı (İlema) Bağören köyünde bulunan yatacın bakım ve temizliğini yapan ihtiyarın rüyasında görünen Karaca Ahmet Dede: *“Ben savaşa gidiyorum. Bu süre içinde beni kimse ziyaret etmesin, burada olmayacağım. Geldiğim zaman sana haber veririm”* der. Harekât bittikten sonra bu ihtiyarın rüyasında tekrar görünen Karaca Ahmet Dede, yerine döndüğünü haber verir.

143 numaralı efsanede, Kıbrıs Barış Harekâtı'nın devam ettiği günlerde kendisinden yardım isteyenlerin rüyalarına giren Ali Dede'nin: *“Ben Kıbrıs'tayım, filanca gün gel.”* dediği anlatılır.

144 numaralı efsanede ise, yatalak ve konuşamayan bir kadın, son çare olarak 1974 Temmuz'unda ailesi tarafından Burcu Celâleddin Dede'nin türbesine yatırılır. İki gün hiç görünmeyen dede, üçüncü gün ortaya çıkar. Kadına: *“Kıbrıs'ta bu kadar Müslüman kanı dökülürken bir de seninle mi uğraşayım”* dedikten sonra üç tokat atar ve gözden kaybolur. Tokadı yiyen kadın hemen ayağa kalkar ve konuşmaya başlar.

Kıbrıs Barış Harekâtı'yla ilgili olarak anlatılan bu üç efsanemizde dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, Rumlarla savaşan Türk askerlerine yardım etmek için Kıbrıs'a gideceklerini türbedara veya kendisinden yardım isteyenlere rüya vasıtasıyla türbeye bırakılan hastalara ise bizzat görünerek söylemektedirler. 144 numaralı efsanede yatalak hasta bir kadının iyileşmesi için türbeye yatırılması türbe, yatır ve ziyaretler etrafında şekillenen inanış ve uygulamaların örneklerinden biridir. Türbeye

yatırılan kadına kızan Burcu Celâleddin Dede'nin attığı üç tokat, kadının sağlığına kavuşmasına vesile olmuştur.

Bursa'da anlatılan **Şerife Nine** (31), Mersin'de anlatılan **Şeyh Ali Semerkandi** (32) ve Bingöl'de anlatılan **Şeyh Derviş Efendi** (34) adlı efsaneler; savaş sırasında düşmanlar tarafından sıkıştırılan askerlerin, o anda ortaya çıkan kimseler tarafından içinde buldukları zor durumdan kurtarılmasıyla ilgilidir.

31 numaralı efsane, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında cephe-deki askerleri ölümden kurtaran Şerife Nine etrafında anlatılmaktadır. Sıcak çarpışmaların yaşandığı cephelerin birinde askerlerin yanına gelen bir kadın, orada bulunan Bursalı bir askere siperdeki yerlerini değiştirmelerini söyler. Bu kadının uyarısından sonra yerlerini değiştiren askerler, düşmanın o bölgeye yaptığı yoğun top ateşinden böylece kurtulmuş olurlar. Kim olduğunu soran bir askere: “*Ben, Selçukgazi köyünden Şerife Nine'yim*” cevabını veren kadın ortadan kaybolur. Terhisinden sonra nineyi ziyarete gelen bir asker, köyde bu isimde birinin yaşamadığını yalnız Şerife Nine'ye atfedilen bir mezar olduğunu öğrenir.

32 numaralı efsanede, Kore Savaşı'na katılan Türk birliğindeki askerler düşman tarafından pusuya düşürülür. Düşmana karşı olanca gücüyle dayanmaya çalışan birliğin cephanesi bitmek üzere iken silahlar birden susar. Birliğin yanında beliren bir zat: “*Ben Ali Semerkandi'yim, mevzilerinizden çıkın ve beni takip edin*” diyerek güvercin donuna girer ve uçmaya başlar. Güvercini takip eden birlik, iki ateş arasından çıkıp emniyetli bir yere ulaşır. Böylece yok edilmekten kurtulmuş olur.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, şekil değiştirirken donuna girdiği kuşların başında güvercin gelmektedir. Güvercinin sakin tabiatlı, sulh ve sükûnun, engin ve sakin bir karakterin timsali olarak kabul edilmesi, bu kimselerin mistik tabiatını ifadeye onun uygun görülmesiyle açıklanabilir (Ocak 2009: 222).

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin güvercin donunda savaşımlara katıldığını ve askerlere yardım ettiğini gösteren 145 numaralı başka bir efsanede; seferberlik yıllarında karınları acıkan üç asker, bir ağacın dalında duran üç güvercini fark eder. Güvercinleri vurup yemeye karar veren bir asker, tüfeğini onlara doğrultunca güvercinlerden biri silkinip insan olur. Bu kişi, güvercin suretinde savaşılan Şeyh Kasım'dır. Şeyh Kasım askerlere çıkışarak: *“Ne yapıyorsunuz? Bu harbi yalnız kendiniz mi yapar sanırsınız? Bizler önünüzdeki düşmanları kovarız. Üzerinize atılan kurşunları elimizle çekeriz ki, siz arkamızdan gelirsiniz. Bir daha etrafınızdaki kuşları falan vurmaya kalkmayın. Onlar sizleri koruyan erenler olabilir”* der.

34 numaralı efsanede ise Kore Savaşı'na katılacak Türk birliğini taşıyan gemi seyir hâlindeyken çok şiddetli bir fırtınaya yakalanır. Herkesin kurtuluş ümidini kesip ölümü beklediği gemide bulunan askerlerden biri, akşam olunca bir ara uykuya dalar. Rüyasında Şeyh Derviş Efendi'yi gören bu asker, onun yanına gelerek: *“Korkma! Size bu gemide ölüm yok...”* dediğini duyar. Ertesi sabah uyanan asker, fırtınanın tamamen dinmiş olduğunu görür. Herkes o korkunç fırtınadan nasıl kurtulduklarının şaşkınlığı içindedir.

Yukarıdaki efsanelerimizde; Şerife Nine, biraz sonra yoğun top ateşi altında kalacak askerlerin yerlerini değiştirirken Şeyh Ali Semerkandi, düşmanın pusuya düşürdüğü askerleri iki ateş arasından çıkarıp güvenli bir yere ulaştırır. Şeyh Derviş Efendi ise Kore'ye gitmekte olan Türk birliğinin bulunduğu gemiyi fırtınada batmaktan kurtarır. Şeyh Ali Semerkandi'nin güvercin donuna girerek askerleri pusudan çıkarması ve Şeyh Kasım'ın erenlerin kuş donunda askerleri koruduğunu söylemesi, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin farklı şekillerde de askerleri düşman kurşunlarından koruduğunu göstermektedir.

Mersin'de anlatılan **Yalman Dede** (45), Hatay'da anlatılan **Postacı Ziya Baba** (146) adlı efsaneler, Beşparmak Dağları'nın zirvesinde bulunan bir tankın buraya çıkışıyla ilgilidir.

45 numaralı efsanede, harekât sırasında tanklardan birini kullanan askerlerimizin yanında beliren ermiş bir kişi, tankı

süren askere: “Ben Silifke’deki Yalman Dede’yim. Tankı şu karşı dağlara doğru sür, sakın korkma” der. Dağın eteğine geldiğinde tankı durduran asker, çok dik olduğu için daha ileri gidemeyeceğini söyleyince ermiş kişi, askerden korkmamasını ve devam etmesini ister. Tankı dağın yamacına süren asker, sanki düz bir yoldan gidiyormuş gibi dimdik dağa çıkarak tankın şimdiki bulunduğu noktaya gelir. Tank dağın zirvesine çıkınca ermiş kişi bir anda ortadan kaybolur. Düşman mevzilerinin net bir şekilde görüldüğü bu noktadan düşman üzerine ateş açılır. Hiç beklemedikleri bir saldırıyla karşılaşan düşmanlar, bozulup geri çekilmeye başlar.

Tankın Beşparmak Dağları’na çıkışıyla ilgili anlatılan 146 numaralı ikinci efsanede, tankı dağın zirvesine çıkaran kişi Şeyh Ziya Baba’dır. Harekât sırasında Beşparmak Dağları’nın zirvesine çıkan bu tank sayesinde çok sayıda düşman askeri etkisiz hâle getirilir. Bu olayın nasıl gerçekleştiğini merak ederek tankın yanına gelen insanlar, tankı buraya çıkaran kişinin Dörtüyllü Postacı Ziya Baba olduğunu öğrenirler.

Bir anda ortaya çıkan Yalman Dede, tankı kullanan askeri yönlendirme ve cesaretlendirmeye tankın dağın tepesine çıkmasını sağlarken, Postacı Ziya Baba bizzat kullandığı tankı dağa çıkarmıştır.

Beşparmak Dağları üzerindeki tankla ilgili olarak efsanelelerimizde anlatılan olayın benzeri (tankın dağa çıkması) gerçekten yaşanmıştır. Çıktığı yerde günümüzde de durmakta olan bu tank hakkında verilen bilgiler şöyledir: “02 Ağustos 1974 günü yapılan Lapta muharebelerinde, düşmanı yan ve gerisinden vurma için görevlendiren, özel görev kuvvetine mensup bu tank; St. Hillaron bölgesinden, dar ve namüsaıt bir yolu kullanarak ve karanlığa sarkan bir zamanda (saat 21.15 sıralarında) buraya kadar gelmiş ve düşmanın yol üzerinde döşediği mayına basması sonucu tahrip olmuş, bilahare arkadaki diğer bir tank tarafından da, yolun açılması amacıyla bulunduğu yere itilmiştir.” (<http://www.kibris1974.com/c-164-be-351-parmak-da-287-lar-305-ndaki-efsane-tank-t1789.html>). Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında görevli bir komutanın verdiği bu bilgilerden, tankın bulunduğu noktanın nor-

malde çıkması için pek de uygun bir yer olmadığı sonucuna varılabilir.

Ağrı'da anlatılan **Kıbrıs Çıkartmasındaki Ahmed-i Hânî** (20), Yozgat'ta anlatılan **Şemunel Gazi** (30), Hatay'da anlatılan **Uzun İdris Dede** (42) adlı efsaneler, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında çeşitli sebeplerle zor durumda kalan (yakıtın bitmek üzere olması, uçağın darbe alması, düşman askerî noktaları yerine yanlış hedefleri bombalama, vb.) Türk savaş uçaklarındaki pilotlara yardım eden kimselerle ilgili olarak anlatılmaktadır.

20 numaralı efsane, Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılan Türk uçaklarından birinin pilotuna yardım eden Ahmed-î Hânî ile ilgilidir. Harekât sırasında çıkartma birliklerine ateş eden Rum askerî noktalarını bombalama görevini tamamlayıp üssüne geri dönmeye hazırlanan bir pilot, kabinde bir ihtiyarın olduğunu fark edince şaşkına döner. Pilotun şaşkınlığı karşısında ihtiyar pir: *"Evladım, sen niye böyle endişelisin? Niçin geri dönüyorsun?"* diye sorunca pilot: *"Benzinim bitmek üzere... Benzin ikmali için üsse dönmek zorundayım"* cevabını verir. Bunun üzerine ihtiyar pir: *"Depon dopdolu, sen benzinim yok diyorsun. Haydi, geri dön çünkü yanlış yerleri bombaladın, benim göstereceğim hedefleri mutlaka vurma gerekir"* der. Uçağın yakıt ibresine baktığı zaman deponun dolu olduğunu görünce şaşkınlığı bir kat daha artan pilot: *"Sen kimsin? Burada ne arıyorsun, uçağa ne zaman bindin?"* diye sorar. İhtiyar pir de: *"Korkma evladım, ben Türk'üm, bana Ahmed-î Hânî derler. Benim evim Doğubayazıt'tadır. Sana yardıma geldim. Eğer bir gün yolun Doğubayazıt'a düşerse, sorduğunda benim evimi sana gösterirler."* der. Uçağın yönünü tekrar Kıbrıs'a çeviren pilot, Ahmed-î Hânî'nin gösterdiği yerleri bombalar. Ahmed-î Hânî, işi bittikten sonra ortadan kaybolur. Vurulan yerler, Rum askerî birlikleri için çok büyük kayıplara sebep olur. Görevini tamamlayan pilot sağ salim üssüne döner. İzne ayrıldığı zaman ilk iş olarak Doğubayazıt'a giden pilot, Ahmed-î Hânî'nin yüz yıllar önce ölmüş bir veli olduğunu öğrenince türbesini ziyaret eder ve kurban keser.

30 numaralı efsanede, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Afyonlu bir veli ile beraber yakıtı bitmek üzere olan bir pilotun yanına oturan Şemunel Gazi, üsse dönmek üzere olan pilota: “Oğlum, yakıtın bitmedi, bitmez de. Sen işini yapmaya devam et” der. Pilot, yanındaki iki veliyle beraber geri dönüp düşman üzerine bomba yağdırır. Dönüş yolunda velilerden biri: “Ben Akçakale’deki Şemunel Gazi’yim” dedikten sonra ortadan kaybolurlar. Harekât bittikten sonra Akçakale’ye gelen pilot, Şemunel Gazi’nin kabrini ziyaret eder ve orada bir kurban keserek halka dağıtır.

42 numaralı efsane, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında pilotu vurulan bir uçağı düşmekten kurtaran Uzun İdris Dede etrafında anlatılmaktadır. İçerisinde biri pilot diğeri de asker olmak üzere iki kişi bulunan uçak, çarpışmalar sırasında darbe alır. Bu sırada yaralanan pilot, uçağın hâkimiyetini kaybetmeye başlar. Uçak düşmek üzereyken ortaya çıkan aksakallı bir ihtiyar, diğerkoltukta oturan askere pilotun yerine geçmesini söyler. Pilotun yerine geçen asker, aksakallı ihtiyarın gösterdiği bütün noktaları vurur. Bu sayede düşmana karşı başarılı bir manevra gerçekleştirilir. Uçağı hava üssüne sağ salim indiren asker, aksakallı ihtiyara kim olduğunu sorunca o da: “Ben Dörtyol ilçesi Payas beldesinde türbesi bulunan Uzun İdris’im” der ve ortadan kaybolur.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Türk pilotlara yardımını anlatan yukarıdaki efsanelerimizin benzerlerine Anadolu’nun birçok şehrinde rastlamak mümkündür.

Kırşehir’de anlatılan 147 numaralı efsanede Mahsenli Ali Efendi, Giresun’da anlatılan 148 numaralı efsanede ise nurani görünümlü bir ihtiyar, yakıtın azalması sebebiyle vurması gereken hedeflerin tamamını vurmadan üssüne dönmeye karar veren pilotların yanında belirerek uçağın uçmasını ve pilotun kalan hedefleri bombalamasını sağlarlar.

Antalya’da anlatılan 149 numaralı efsane, Beşparmak Dağları’nda bombalama yaparken attığı hedefleri vuramayan bir

pilota, vuracağı yerleri göstererek yardımcı olan Ahi Baba ile ilgilidir.

Antalya’da anlatılan **150** numaralı başka bir efsanede, Abdal Musa yakıtı ve cephanesi olmadığı için havalanamayan bir uçağa cephane ve yakıt tedarik ederek uçmasını sağlar.

Bingöl’de anlatılan **151** numaralı efsane, bombardımana giderken savaşın kargaşasından korkarak geri dönmeye karar veren bir pilot teğmenin omuzuna dokunduktan sonra pilotun cesaret kazanmasını ve görevini başarıyla yerine getirmesini sağlayan Şeyh Ahmet adlı bir zat etrafında anlatılmaktadır.

Yukarıdaki efsanelerimizde zor durumda kalan pilotlara yardım eden Mahsenli Ali Efendi, Ahi Baba, Abdal Musa ve Şeyh Ahmet adlı zatlar kim oldukları sorulduğu zaman, adlarını ve türbe ya da mezarlarının bulunduğu yerleri söyledikten sonra geldikleri gibi aniden ortadan kaybolurlar. Sonradan bu adreslere gelen pilotlar aradıkları kişilerin yıllar önce vefat etmiş kimseler olduğunu öğrenince şaşkıncu gerçeğe yüzleşirler.

Isparta’da anlatılan **Karaca Ahmet Dede** (18), Bolu’da anlatılan **Kıbrıs’taki Gazi** (21), Amasya’da anlatılan **Kurtboğan** (22) adlı efsanelerde, dinî büyüklüğüne inanılan kimseler cepheye Türk askerleriyle birlikte düşmana karşı savaşırken görülmektedir.

18 numaralı efsane, Kıbrıs Barış Harekâtı’na katılan bir askerinin cepheye beraber savaştığı Karaca Ahmet Dede’yi aramak için (İlema) Bağören köyüne gelmesiyle ilgilidir. Elindeki adresle köye gelen asker, köylülere cepheye yan yana savaştığı ve kendilerini ölümlerden kurtaran kahraman Karaca Ahmet ile görüşmek istediğini söyler. Köylülerden, Karaca Ahmet adında birinin savaşa gitmediğini, sadece Karaca Ahmet Dede adında bir yatırırlarının olduğunu öğrenen askere, yatırım yeri gösterilir.

21 numaralı efsanede, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında yaşanan çarpışmalarda iki ateş arasında kalan yaralı Mehmetçiği kurtarmak isteyen bir asker, kendini düşmana belli etmeden yaralı arkadaşını sırtına alıp ateş hattından çıkarır. İyileştikten sonra hayatını borçlu olduğu arkadaşını bulup teşekkür eden

ve onunla dost olan gazimiz, ayrılma zamanı geldiğinde arkadaşının Türkiye'deki adresini ister. Arkadaşının adresini zor da olsa öğrenen gazimiz, aradan biraz zaman geçtikten sonra onu ziyarete gider. Elindeki adresi bulmaya çalışsan gazimiz, sonunda birkaç yüzyıl önce vefat etmiş bir velinin türbesine ulaşır.

22 numaralı efsane, manevi bedenle Kore Savaşı'na katılan Kurtboğan'la ilgili olarak anlatılmaktadır. Cephede yan yana savaşırken birbirlerinin cesaret ve kahramanlığına hayran olan iki er, tanışıp arkadaş olurlar. Savaşın bitmesinden sonra herkes gibi onlar da memleketlerine dönerler. Erlerden biri, savaşta tanıştığı kahraman arkadaşı Kurtboğan'ı ziyaret etmek için bir gün Amasya'ya gelir. Kurtboğan'ın Kore'de cephe arkadaşı olduğunu söyleyip onu nerede bulabileceğini soran asker, Kurtboğan'ın yedi yüzyıl önce öldüğünü öğrenince hayretler içerisinde kalır.

Ülkemizin batısından doğusuna, kuzeyinden güneyine kadar birçok şehirde, Karaca Ahmet Dede ve Kurtboğan gibi dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin etrafında teşekkül eden bu efsanelerin benzerlerine rastlamak mümkündür.

Muğla'da anlatılan **152** numaralı efsanede, Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılan Çiçek Baba cephede omuz omuza savaştığı bir askere Muğla Köyceğiz'den Çiçek Baba olduğunu söyleyip, savaş bittikten sonra ziyaretine gelmesini ister. Savaştan sonra Çiçek Baba'yı ziyarete gelen asker, onun hayatta olmadığını öğrenir.

Niğde'den anlatılan **153** numaralı efsanede, Kore Savaşı'na katılan Mersinli bir Mehmetçik savaşta tanıştığı, iyiliklerini gördüğü ve kendisini ölümden kurtaran Niğdeli Ağa Yusuf'u ziyaret etmek amacıyla Niğde'ye gelir. Ağa Yusuf'un asırlar önce vefat etmiş bir veli olduğunu öğrenen asker, iki göz mağaradan ibaret olan mezarını ziyaret ettiği zaman, asker arkadaşının pervasızlığını ve olmadık anda ortaya çıkışının sırrını anlar.

Çanakkale'de anlatılan **154** numaralı efsanede, kara savaşlarına katılan bir asker, savaş sırasında hayatını kurtaran bir silah arkadaşına minnet duygusuyla bağlanır ve savaştan sonra

onunla tekrar buluşmak için adresini alır. Savaşın bitmesinden sonra adresini aldığı arkadaşını bulmak için Çanakkale'ye tekrar gelen asker, Kaşıkçı Dede'nin mezarının bulunduğu yere ulaşır.

Manisa'da anlatılan 155 numaralı efsanede; yüzbaşı olarak Kore Savaşı'na katılan Hamza Baba'yı çok seven bir asker, savaş bittikten sonra komutanını ziyaret etmek amacıyla Hamza Baba köyüne geldiği zaman Hamza Baba'nın manevi bedenle savaşa katıldığı anlaşılır.

Mersin'de anlatılan 156 numaralı efsanede ise Kıbrıs Barış Harekâtı'na katılan askerlerden biri, mevzide düşmanlar tarafından kısırılır. Şehadetinin çok yakın olduğu anda askerin yanında beliren bir zat (Şeyh Ali Semerkandi), onu bu zor durumdan kurtarır. Ermiş kişi, yardım ettiği askerden savaş bittikten sonra kendisini ziyaret etmesini ister. Adres olarak da askerin dönüş yolu üzerinde olan Gülnar'ın Zeyne Kasabası'ndaki Şeyh Ali Semerkandi türbesini verir ve ortadan kaybolur. Harekâtın bitmesinden sonra terhis olan asker, yapması gereken ziyareti biraz geç de olsa yerine getirir.

Bu başlık altında değerlendirmeye çalıştığımız efsanelerde, dinî büyüklüğüne inanılan kimseler Çanakkale Savaşları, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı gibi önemli savaşlarda Türk askerlerini her türlü tehlikeden korurken veya onlara yardım ederken görülmektedirler. Kim oldukları sorulduğunda çoğunlukla adlarını ve nereli olduklarını söyleyen bu kimseler (18, 20, 22, 30, 31, 42, 45, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155), bazen kim olduklarını söylemezler ya da söylemek istemezler (21, 148), bazen de adlarını ve adreslerini verdikleri kişilerden kendilerini ziyaret etmelerini isterler (20, 150, 152, 156, ...). Ellerindeki adreslere gelen bu kişiler, yıllar hatta yüzyıllar önce vefat etmiş bir kimsenin türbe veya mezarıyla karşılaşınca önce çok şaşırırsalar da kendilerine yardım eden kişilerin sırlı görünüşlerini, cesaret ve kahramanlıklarını düşündükleri zaman ilahî bir yardıma mazhar olduklarını fark ederler.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, ölümlerinden sonraki dönemlerde yaşanan savaşlara manevi bedenle katılmasını

anlatan efsanelere genel olarak bakıldığında bunları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1. Savaşa katılacaklarını insanlara bizzat görünerek ya da rüya vasıtasıyla haber verdikleri metinler (18, 143, 144).
2. Savaş sırasında çok sayıda askerin tehlikede olduğu anda ortaya çıkararak bu askerleri kurtardıkları metinler (31, 32, 34).
3. Savaş sırasında tank, uçak gibi savaş araçlarını kullanan kişilere yardım ettikleri metinler (45, 146, 20, 30, 42, 147, 148, 149, 151).
4. Savaş sırasında gösterdikleri cesaret ve kahramanlıklarla arasına katıldıkları askerlerin dikkatini çektikleri bazen de zor durumda kalan (yaralanma, şehadetinin yaklaşması, gibi.) arkadaşlarına yardım ederken görüldükleri metinler (21, 22, 152, 153, 154, 156).

Savaşta Askerlerin Su İhtiyacını Karşılama

İnsan vücudundaki temel yapı taşlarından biri olan su, bütün canlılar için hayati bir öneme sahiptir. Dünyadaki her şeyin bir şekilde suya dayanması, insanoğlunun yaşamında onu merkezi bir konuma taşımıştır. Suyun insan hayatındaki bu merkezi konumu, başka kültür ve medeniyetlerde olduğu gibi Türk kültür ve geleneğinde de suya önemli bir değer kazandırmıştır.

Orhun Abideleri'ne göre yer-su kültü 8. yüzyılda devletin resmî kültlerinden biridir (İnan 1998: 491). Türklerin hayatında suyun sadece dinlerinde değil, devlet anlayışı ve inanışlarında da önemli bir yere sahip olması, kutlulaştırılan suya kişilik verilmesini beraberinde getirmiştir (Ögel 2006: 315).

Suyun, Türkler tarafından mukaddes, ebedî ve abıhayat kaynağı kabul edilmesi onun etrafında birçok inanış ve geleneğin oluşumuna zemin hazırlarken bu da büyük bir su kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır (İnan 1998: 491-495; Ögel 2006: 315-355).

Bu kültürün içerisinde, su kaynaklarının ortaya çıkışıyla ilgili olarak teşekkül eden inanış ve anlatmalarda yer almaktadır.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin yerden veya kayadan su çıkarma hadisesi de bunlardan biridir.

Araştırmacılar tarafından Kitabı Mukaddes kaynaklı motifler arasında ele alınan (Ocak 2009: 274-275) yerden veya kayadan su çıkarma hadisesi, Hz. Musa'nın kendisinden su isteyen kavmine elindeki asayı taşa vurarak oradan su çıkarma mucizesi şeklinde, hem Kitabı Mukaddes (Çıkış 17/1-7) hem de Kur'an-ı Kerim'de (Bakara 60, A'râf, 160) yer almaktadır.

Hz. Muhammed'in mucizeleri arasında da yerden su çıkarma motifi görülmektedir. Bir savaş esnasında elindeki oku yere saplayan Hz. Muhammed, yerden fişkıran suyla yanındakilerin susuzluğunu gidermiştir. Menakıpnamelerde Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa, Emir Sultan, Seyyid Rüstem Gazi, Hacım Sultan gibi dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin de Hz. Muhammed'in mucizesine benzeyen kerametler gösterdikleri anlatılmaktadır (Ocak 2009: 273-274).

Kutsal kitapların yanı sıra menakıpnamelerde de örnekleri görülen yerden veya kayadan su çıkarma hadisesine Anadolu'nun farklı şehirlerinde başka şahıslar etrafında teşekkül eden efsanelerde de rastlamak mümkündür (Tanyu 1967: 89, 122, 137; Sakaoğlu 2009: 159-161).

Yerden veya kayadan su çıkarma hadisesi hakkında kısaca bilgi verdikten sonra savaşlarla ilgili efsanelerde bu hadisenin görüldüğü örneklerle geçebiliriz.

Ağrı'da anlatılan **Şeyh Gözesi** (35) adlı efsane, dinî büyüklüğüne inanılan bir kimsenin (şeyh) savaş sırasında emrindeki askerlere yerden su çıkarmasıyla ilgilidir.

35 numaralı efsanede, Birinci Dünya Savaşı sırasında Tutaklı bir şeyhin komutasındaki askerler, bölgeyi işgal eden Ruslar tarafından kuşatılır. Kuşatma altındaki askerler gündüzün sıcağında susuzluktan öyle perişan olurlar ki neredeyse silahı bırakıp teslim olacak hâle gelirler. Askerlerinin bu durumuna çok üzülen şeyh, iki rekât namaz kıldıktan sonra: *“Allah'ım, senin yoluna baş koyan bu kullarına sen yardım et, onları mahcup etme. Bize yardımcı ol. Bu kâfirleri helak et...”* diye dua eder. Duasını tamamlayıp arkasına bakan şeyh, bir pınarın kaynadığını

görür. Buradan çıkan billur gibi sudan içen askerler güçlerini ve cesaretlerini yeniden kazanarak düşmana öyle bir hücum ederler ki düşman askerlerinin çoğu ellerini kaldırıp teslim olmak zorunda kalırlar. Direnci kırılan Rusların dağılmaya başlamasıyla Tutak'ın işgali önlenmiş olur.

Efsanemizde görüldüğü üzere, şeyhin duası neticesinde ortaya çıkan pınar neredeyse düşmana teslim olma durumuna gelmiş olan askerlerin yeniden güç ve cesaret kazanmasını sağlamıştır.

Halk arasında Şeyh Gözesi olarak bilinen pınarın olduğu yerde, günümüzde bir çeşme bulunmaktadır. Kurak mevsimlerde Şeyh Gözesi'ne yağmur duası için çıkan bölge halkı, burada dua etmekte ve kurban kesmektedir. Çeşmenin çevresinde bulunan söğütlere de uğursuzluk getireceği düşüncesiyle kimse tarafından dokunulmamaktadır (Alpaslan 2010: 295).

Savaşlarla ilgili anlatılan efsaneler arasında dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, yerden veya kayadan su çıkarma hadisesi dışında çeşitli şekillerde de askerlere su temin ettiği görülmektedir.

Adana'da anlatılan **Sucu Dede** (28), Tekirdağ'da anlatılan **Bardaklı Baba** (50) ve Çanakkale'de anlatılan **Bir Testi Su** (157) adlı efsanelerde, dinî büyüklüğüne inanılan kimseler savaş sırasında askerlere su sağlamaktadırlar.

28 numaralı efsane, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında su arayan Türk askerlerine suyun yerini gösteren bir zatla ilgilidir. Harekâta katılan birliklerden birinin komutanı, askerlerini su bulmakla görevlendirir. Dağlık araziye ikişer, üçer kişilik gruplar hâlinde dağılan askerler su aramaya devam ederken karşılına aksakallı, bastonlu yaşlı bir adam çıkar ve onlara suyun yerini gösterir. Garip bir şekilde bu yaşlı adamı bütün gruplar görür ve ondan yardım alırlar.

50 numaralı efsanede, Karaveli köyünün bulunduğu yerde yaşanan bir savaş sırasında elindeki bir çanakla susayan bütün askerlere su veren bir adamın (Karaveli) çanağındaki su hiç bitmemektedir. Yaşananları gören bir düşman askerinin kılıcını

çekerek kafasını uçurduğu adam, yerdeki kafasını aldıktan sonra yürümeye başlar. Kafasız şekilde yürüdüğü savaş meydanındaki tarafından görülen adam, olduğu yere düşer. Düştüğü yere türbesi yapılan bu adama, *Bardaklı Baba* adı verilir.

157 numaralı efsanede ise, 1915 Temmuz'unun sıcak bir gününde, talim ve techizatını tamamlamış alaylardan biri ikinci kez cepheye gitmektedir. İkinci vakti Eceabat ilçesinden hareket eden alayı, Bigalı Köyü'ne giden yolun girişindeki çeşmenin yanında elindeki güzel bir testiyle nur yüzlü bir ihtiyar karşılar. İhtiyar: “*Askerlerim, evlatlarım; su soğuktur, tatlıdır, doldurun mataralarımızı.*” diye bağırmaya başlayınca, öndeki er testiden su doldurmak için çavuşuna bakar, çavuş da ihtiyarın gönlü olsun diye izin verir. Derken ihtiyar suyu dağıtmaya başlar. Bir, iki matara derken eldeki bütün mataralar dolar. Matarasını dolduran er, bir de bardakla su içer. Havanın sıcaklığı ve yolun yorgunluğuyla susuzluktan dudakları kuruyan askerlere, bu serin su o kadar iyi gelir ki, içen bir daha içmek ister. İhtiyar da hiç üşenmeden suyu doldurmaya devam eder. Koca alay mataralarını doldurduğu ve bardak bardak su içtiği hâlde testideki suyun bitmediği görülür.

Bu başlıkta incelediğimiz efsanelerde; dinî büyüklüğüne inanılan kimseler yerden su çıkararak, su kaynağının yerini göstererek veya bir testi ya da çanakta bulunan suyu bütün askerlere yetirerek askerlere su temin etmekte ve onların su ihtiyacını karşılamaktadır. 35 numaralı efsanede şeyh yaptığı dua ile askerlerine su bulurken 28 numaralı efsanede su arayan askerlere görünen ihtiyar, suyun yerini göstermektedir. 50 ve 157 numaralı efsanelerde ise testi/çanakta bulunan ve bir ya da birkaç kişiye ancak yetecek olan su, çok sayıda askere (alay) yetmektedir. Bir testi/çanak suyun bir alaya yetmesi dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin az miktarda bir yiyeceklerle ordunun tamamını doyurduğu efsaneleri hatırlatmaktadır. 157 numaralı efsanede bir testi su ile bütün alayı serinleten nur yüzlü ihtiyar, Kilitbahir köyünde mezarı bulunan Kaşıkçı Dede'dir ve bu hadisenin yaşandığı zaman hayatta değildir. Savaşlar sırasında Türk askerine su temin edilmesiyle ilgili bu efsaneler,

dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin savaşlarda üstlendiği yardımcı ve koruyucu rolün bir yansıması olarak düşünülebilir.

Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Efsaneler

Az Miktardaki Yiyecekle Orduyu Doymurma

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin az miktardaki yiyeceklerle çok kişiyi doyumaları hadisesini savaşlar etrafında oluşan efsaneler başlığı altında etraflıca değerlendirmiştik. Bu sebeple, konunun üzerinde tekrar durulmadan fetihler etrafında anlatılan efsanelerde az miktardaki yiyeceklerle çok kişinin doyurulması hadisesinin görüldüğü metinlerin incelenmesine geçilecektir.

Mersin’de anlatılan **Gülнар’da Şeyhümer** (16) ve Aydın’da anlatılan **Şeyh Kemal Baba** (158) adlı efsaneler, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin kale ve şehirlerin fethi sırasında az miktarda yiyeceklerle orduyu doydurduğu metinlerdir.

16 numaralı efsanede, Anamur’un Mamuriye Kalesi’ni fethetmek üzere yola çıkan Karaman Beyi, gece olması sebebiyle yola devam etmek istemediğinden bugün Gülнар ilçesinde bulunan Şeyhümer köyünde konaklar. Karaman Beyi ve askerlerini karşılayan Şeyh Ömer, kendilerini misafir etmek istediğini söyler. Ortaya koyduğu bir tas arpa ve bir torba samanla hayvanların hepsini yemleyen Şeyh Ömer, daha sonra bir tencerede pişirdiği yemeği bütün askerlerin tabaklarına dağıtır. Askerler sofradan kalktıktan sonra tenceredeki yemeğin hiç alınmamış gibi dolu durduğunu fark ederler. Tastaki arpa ve torbadaki samanın da aynı şekilde dolu durduğu görülür.

158 numaralı efsanede ise Aydın bölgesine akınlar düzenleyen beş on taburluk ordu, Şeyh Kemal Baba adında bir zatın kahvecilik yaptığı kahveye uğrar. Askerlerin başında bulunan komutan, Kemal Baba’ya bu gece misafiri olmak istediklerini söyler. Çevredeki ağaçlara bağlanan atlar için ahırdan bir dolu kadar arpa, bir çuval kadar da saman getiren Kemal Baba bunları hayvanlara dağıtır. Arpa ve saman bütün hayvanlara sabah akşam dağıtıldığı hâlde hiç eksilmez. Kemal Baba ocağa koyduğu bir kazan suya, kahvesinin arka tarafındaki ormandan

vrup geldiği bir keklği atıp pişirir. Pişen etin yanına biraz un ve yağ koyup çorba yapar. Çorbayı sabah akşam birer yufka ile askerlere dağıtan Kemal Baba, askerlerin karınlarını doyurur.

Şeyh Ömer ve Şeyh Kemal Baba etrafında anlatılan efsanelerimizde, hem askerlerin hem de hayvanlarının doyurulduğu görülmektedir. Şeyh Kemal Baba'nın, misafiri olan askerleri akşam ve sabah olmak üzere iki defa doyurması diğer efsanelerde karşılaşmadığımız bir durumdur. Ayrıca Şeyh Kemal Baba, ormandan vurup çorba yaptığı keklği kemiklerinden tekrar diriltmiştir. Kemiklerden diriltme hadisesine, savaşlar etrafında anlatılan az miktarda yiyecek çok kişinin doyurulduğu efsanelerde de rastladığımızı tekrar ifade etmek isteriz.

Fetihlerle ilgili olarak anlatılan az miktarda yiyecek çok kişinin doyurulması hadisesinin görüldüğü efsanelerin sayısı, savaşlar etrafında anlatılanlarda olduğu kadar fazla değildir. Türklerin Anadolu'da yürüttüğü fetih hareketlerinin eskiliği göz önüne alındığında elimizdeki malzemenin azlığı daha iyi anlaşılabilir.

Fethin Gerçekleşmesine Yardım Etme

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, savaşlar sırasında zor durumda kalan Türk ordularına yaşadıkları dönemde tayyimekân ve tayyizaman vasıtasıyla veya dolaylı yollardan ölümlerinden sonra ise manevi bedenle yardım etmelerini savaşlar etrafında oluşan efsaneler başlığında ele almıştık. Şimdi ise bu kimselerin kale veya şehirlerin fethinde, fethin gerçekleşmesi için yaptığı yardımlarla ilgili olarak anlatılan efsaneleri inceleyeceğiz.

Antalya'da anlatılan **Bursa'nın Fethi** (6), Mersin'de anlatılan **Şeyh Ömer** (16) ve Erzurum'da anlatılan **Yeşilli Baba** (47) adlı efsaneler, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin yardımlarıyla gerçekleştirilen fetihlerle ilgilidir.

6 numaralı efsane, Osmanlıların Bursa'yı fethetmesiyle ilgili olarak anlatılmaktadır. Bursa'nın fethi için hazırlık yapmakta olan Orhan Gazi'nin huzuruna çıkan Abdal Musa, Orhan Gazi'ye: "*Bursa asker ölmeden, kan dökülmeden, kimse incinmeden fethet-*

dilsin ister misiniz? diye sorar. Bu sözlere şaşırان Orhan Gazi, bunun nasıl olacağını merak eder. Abdal Musa da “*Sen bunu bize bırak, biz bunu hallederiz.*” diyerek fetih için izin ister. Bu sözler üzerine Orhan Gazi, Abdal Musa’ya izin verir. Abdal Musa, Geyikli Baba’dan geyiklerini çağırmasını ister. Geyikli Baba’nın bir ıslık çalmasıyla ne kadar geyik varsa toplanır. Yanlarına Arnavut Kemal ve Börçüklü Mustafa adlı iki dervişi de alan Abdal Musa ve Geyikli Baba, boynuzlarına mum taktıkları geyiklere binerek Bursa’nın yolunu tutarlar. Bursa tekfuru gelenlerin asker olmadığını, geyiklere binmiş insanlar olduğunu anlayınca bunlarla baş etmenin mümkün olmadığını düşünerek Bursa’yı terk eder. Böylece, Bursa hiç kılıç kullanılmadan, kimse incinmeden fethedilmiş olur.

Antalya’da Abdal Musa etrafında teşekkül eden bu efsanemizin benzerleri, Bursa’da Geyikli Baba etrafında anlatılmaktadır.

159 numaralı efsanede, Bursa’nın fethine katılan Geyikli Baba’nın bir geyiğin sırtında Bursa kalesi önüne geldiği, altmış okka çeken kılıcıyla düşmanları yararak Müslüman gazilere yol açtığı görülür.

160 numaralı başka bir efsanede ise Geyikli Baba’nın sırtında bir post, omuzunda altmış okkalık koca bir taş ve ardında sürü sürü geyiklerle Bursa’nın fethine katıldığı anlatılır.

Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’in kuşatma altına aldığı fakat fethine muvaffak olamadığı Bursa, oğlu Orhan Gazi tarafından 1326 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Bursa’nın fethiyle ilgili olarak anlatılan 6 numaralı efsanede, şehir Abdal Musa ve Geyikli Baba gibi dinî büyüklüğüne inanılan kimseler tarafından kan dökülmeden ele geçirilir. Efsanemizde Geyikli Baba’nın bir ıslığıyla toplanan geyikler, boynuzlarına takılan mumlarla şehrin fethinde önemli rol oynamışlardır. 158 ve 159 numaralı efsanelerde ise Geyikli Baba, bir geyin sırtına binmiş olarak veya ardındaki sürü sürü geyiklerle Bursa’nın fethinde yer almış ve fethine katkı sağlamıştır.

Türk mitolojisinde ve masallarında büyük yere sahip olan geyik, Türklerin kutsal kabul ettiği hayvanlardandır (Ögel

2003: 569). Türeyiş unsuru, av hayvanı, yol gösterici, şekil değiştirme unsuru, hükmedilen hayvan, inanma ve benzetme unsuru olarak Anadolu-Türk folkloru ürünlerinde yerini alan geyik (Karadavut-Yeşildal 2007: 102-112), Şaman törenlerinde suretine bürünülen hayvan-ata ya da ruhlardan birisi olması sebebiyle şamanın elbisesi veya davulu üzerinde temsili olarak gösterilir. Türk mitolojisinde peşinden koşan avcıyı yeraltına (ölüme) götüren geyikleri anlatan efsaneler vardır. Anadolu’da anlatılan Alageyik efsanesi veya geyik destanı da bu konuyla bağlantılıdır (Çoruhlu 2002: 142-143). Ayrıca, menakıpname-lerde görülen don değiştirmelerde erenlerin, çoğunlukla kuş ve geyik donuna girdiği görülür (Ocak 2009: 207).

16 numaralı efsanede, ordusuyla Anamur’un Mamuriye Kalesi’ni fethetmek üzere yola çıkan Karaman Beyi, konakladığı köyde Şeyh Ömer’in misafiri olur. Köyden ayrılırken kendisini de yanında götürmek isteyen Karaman Beyi’ni, “*Siz gidin ben arkanızdan yetişirim*” diyerek uğurlayan Şeyh Ömer, kılıcını kuşanıp başka bir yoldan Mamuriye Kalesine ulaşır ve kaleyi fethetmek için çare düşünmeye başlar. Gece olunca kalenin civarında bulunan mandaların boynuzlarına mumlar yakıp denize salan Şeyh Ömer, boynuzlarına mumlar yaktığı keçileri de kaleye doğru gönderir. Kalenin denizden ve karadan sarıldığını sanan kâfirler korkudan titrerken Şeyh Ömer, elinde kılıcıyla kale kapısından içeri girer. Teslim olan kâfirlerden kalenin anahtarlarını alan Şeyh Ömer, geriye dönerken yolda Karaman Beyi ile karşılaşır. “*Size zahmet vermemesi için kaleyi fethettim*” diyerek anahtarları teslim eden Şeyh Ömer’i makamına gönderen Karaman Beyi, daha sonra kaleye gider.

Efsanemizde, Karaman Beyi ve askerlerini yolcu ettikten sonra yola çıkıp kısa sürede Mamuriye Kalesi’ne ulaşan Şeyh Ömer, kaleyi fethedip geri dönerken yolda onlarla tekrar karşılaşmıştır. Şeyhi iki günlük mesafede bıraktığını sanan Karaman Beyi şaşkındır. Şeyh Ömer, tayyimekân ve tayyizaman yaparak iki günlük mesafeyi kısa zamanda katetmiş ve yoldaki Karaman Beyi’nin karşısına tekrar çıkmıştır.

Kale fetihlerinde hayvanların kullanılmasını bu efsanemizde de görmekteyiz. Şeyh Ömer kaleyi fethedebilmek için boynuzlarına mumlar yaktığı keçi ve mandaları kullanmıştır. Kale fetihlerinde kullanılan taktiklerden biri olan hayvanları kullanarak kalabalık bir ordu izlenimi verme taktiği, “*Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Yer Adı Efsaneleri*” başlığı altında inceleneceği için burada daha fazla üzerinde durulmayacaktır.

47 numaralı efsane, Kızılgeçit köyü yakınındaki tepe üzerinde bulunan Kavrulu Burnu adlı kalenin fethine yardım eden Yeşilli Baba etrafında anlatılmaktadır.

Bir tekfurun elinde bulunan bu kale, sarp kayalıklar üzerinde olduğundan Türkler kaleyi bir türlü ele geçirememişlerdir. Karamanoğullarından yedi kardeş, bu kaleyi fethetmek için görevlendirilir. Bunlara işe başlamadan önce o bölgede yaşayan Yeşilli Baba ile görüşmeleri tavsiye olunur. Yeşilli Baba'yı bulan yedi kardeş, onunla görüşürler. Kardeşlere kalenin nasıl fethedileceğini anlatmaya başlayan Yeşilli Baba, kalenin duvarlarına çakacakları kuru pınar kazıklarına tutunarak kaleye tırmanmalarını, ancak kaleye tırmanırken kesinlikle arkalarına dönüp bakmamalarını söyler. Kardeşler, Yeşilli Baba'nın dediği gibi çaktıkları kazıklardan tutunarak kaleye tırmanmaya başlarlar. Tam ortaya geldikleri sırada karşıdaki tepeden bir kaval sesi duyarlar. Kavalı çalan tekfurun kızına âşık bir çobandır. Çoban, her gün burada kaval çalarak tekfurun kızıyla konuşmaktadır. Kaleye tırmanmakta olan kardeşleri gören çoban, tekfurun kızına kaleyi Türklerin almakta olduğunu eğer kaçması gerekirse yanına gelmesini söylemektedir. Kız hemen durumu babasına haber verir. Tekfur ve kumandanları, Türklerin kapıdan geleceğini düşünerek kale kapısında toplanırlar. Bu sırada kardeşlerden altısı kaleye çıkar. Fakat kardeşlerin en küçüğü Yeşilli Baba'nın tavsiyesini dinlemez ve arkasına bakar. Bunun neticesinde aşağı düşüp ölür. Diğer altı kardeş kaleye bayrağı diker. Bu durumu gören tekfur ve kumandanları teslim olmak zorunda kalırlar.

Yeşilli Baba etrafında teşekkür etmiş olan bu efsanemiz Mersin’de Şeyh Zekeriya adında bir zat etrafında da anlatılmaktadır.

161 numaralı bu efsanede, Karamanoğlu Mehmet Bey sonundan gelen yedi kardeş, Bireğne Kalesi’nde yaşayan kâfirlerin orada yaşayan Müslüman halka eziyet etmeleri sebebiyle kaleyi fethetmek isterler. 47 numaralı efsanemizde yedi kardeşe yol gösteren Yeşilli Baba’nın yerini bu efsanemizde Şeyh Zekeriya alır. Kardeşler onun tavsiyesi üzerine kale duvarlarına çaktıkları pınar kazıklarına tutunarak kaleye çıkarlar. Kardeşlerden en küçüğü yolun ortasına gelince arkasına baktığı için düşüp ölür. Kaleye çıkmayı başaran kardeşlerin en büyüğü ezan okuyunca nöbetçilerin korkudan ödleri patlar. Yaşanan mücadele sonucunda kardeşler kaleyi fethederler.

Yeşilli Baba ve Şeyh Zekeriya etrafında anlatılan efsanelerde kaleyi fethetmek isteyen yedi kardeş, bu zatların tavsiyesine göre hareket ederek başarıya ulaşmışlardır. Sadece fethedilen mekân ve fethede yardımcı olan şahısların farklılık gösterdiği bu efsanelerde, küçük kardeşler yapmamaları gereken hareketin bedelini canlarıyla ödemişlerdir.

Anadolu’daki şehir veya kalelerin Türkler tarafından fethedilmesinde, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin yaptığı yardımlarla ilgili olarak anlatılan efsanelere bakıldığında, bunların Karamanoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti’nin yürüttüğü fetih hareketleri etrafında teşekkür ettiği görülmektedir.

6, 16, 159 ve 160 numaralı efsanelerde Abdal Musa, Geyikli Baba ve Şeyh Ömer gibi dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, gösterdikleri kerametler veya kullandıkları taktiklerle orduya ihtiyaç kalmadan fethin gerçekleşmesini sağlamışlardır. 47 ve 160 numaralı efsanelerde ise Yeşilli Baba ve Şeyh Zekeriya kaleyi fethetmek isteyen kardeşlere, kaleye girmenin yolunu göstererek yardımcı olmuştur.

Fethin Akıbeti Hakkında Haber Verme

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin gösterdiği kerametlerinden biri olan gayptan ve gelecekte haber verme hadisesi-

ne, “*Savaşın Akıbeti Hakkında Haber Verme*” başlığıyla oluşumunda savaşların etkili olduğu efsaneler arasında yer verildiğinden, bu başlıkta gayptan ve gelecekte haber verme motifi üzerinde durulmadan fetihlerin akıbetiyle ilgili haberlerin verildiği efsanelerin incelenmesine geçilecektir.

Edirne’de anlatılan **Hacı Bayram Veli** (162), Bursa’da anlatılan **Fetih Şu Kuyu Başındaki Çocuğa Nasiptir** (13), Gaziantep’te anlatılan **Dülük Baba** (163), **Sam Şeyhi** (164), **Şeyh Şaban** (165) ve Niğde’de anlatılan **İmam Misâli Efendi** (15) adlı efsaneler, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin yakın veya uzak gelecekte gerçekleşecek olan fetihler hakkında haberler vererek bu fetihleri müjdelediği metinlerdir.

162 numaralı efsane, II. Murat’a İstanbul’un fethini müjdeleyen Hacı Bayram Veli etrafında anlatılmaktadır.

Edirne’deki sarayında Şeyh Hacı Bayram Veli’yi ağırlayan II. Murat, bir sohbet sırasında Hacı Bayram Veli’den: “Şeyhim, Allah’ın izni ve erenlerin himmetiyle İstanbul’u almak isterim Büyük babam Yıldırım Bayezit, amcam Musa Çelebi ve ben bu işe giriştik, fakat başaramadık. Gönül et, himmet et de bu şehri alayım” diye istekte bulunur. Hacı Bayram Veli, kısa bir düşünmeden sonra: “Beyim, Allah’ın bildiğini senden saklayamam. Bu şehri sen alamayacaksın. Ben göremeyeceğim, lakin bu şehri beşikteki mübarek şehzadenle bizim Akşemseddin alacak” der. Beşikteki çocuk şehzade Mehmet’tir. İstanbul’un fethi yolundaki ilk müjde, böylece Hacı Bayram Veli tarafından verilmiş olur.

13 numaralı efsane de İstanbul’un fethinin müjdelenmesiyle ilgilidir.

II. Murat’ın İstanbul’un fethiyle ilgili planlar hazırlamak için devlet erkânını topladığı bir meclise katılan dönemin şeyhülislamı Molla Fenari, bir ara mecliste konuşulandan ilgisini kesmiş, dışarıyı seyretmektedir. Molla Fenari’nin durumunu fark eden padişah: “*Şeyhülislam hazretleri, bu konular sizin dikkatinizi ve ilginizi çekmedi galiba? Acaba sizler bu konuda neler düşünüyorsunuz, fikirlerinizi öğrenebilir miyiz?*” diye sorar. Bu soru üzerine

kendini toparlayan Molla Fenari, dışarıdaki kuyunun başında oynayan 7-8 yaşlarındaki Mehmet'i göstererek: "*Padişahımız bu konuştuklarımızın hepsi boştur. İstanbul'un fethi şu kuyu başında oynayan çocuğa nasip olacaktır*" şeklinde cevap verir. Padişah ve meclis erkânı bu çocuğa bakmak için hemen pencereye koşarlar.

Yukarıdaki efsanelerimizde, İstanbul'u fethetme düşünceyle harekete geçmeye hazırlanan II. Murat, Hacı Bayram Veli ve Molla Fenari'den bu işin kendisine değil de oğlu Mehmet'e nasip olacağını öğrenir. Hacı Bayram Veli beşikte yatan, Molla Fenari de kuyu başında oynayan çocuğu göstererek İstanbul'u bu çocuğun fethedeceğini söylemişlerdir. Beşikte yatan ve kuyu başında oynayan çocuk, II. Murat'ın oğlu ve daha 21 yaşında iken İstanbul'u fetheden komutan olma şerefine nail olan Fatih Sultan Mehmet'ten başkası değildir.

163, 164 ve 165 numaralı efsaneler, Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim ve IV. Murat'ın seferleri sonucunda gerçekleştirilen fetihlerin önceden müjdelendiği metinlerdir.

163 numaralı efsane, Yavuz Sultan Selim'e Mısır topraklarını fethedeceği günü müjdeleyen Dülük Baba etrafında anlatılmaktadır.

Mısır seferi sırasında Dülük köyünün bulunduğu yerden geçen Yavuz Sultan Selim'in yolunu kesen Dülük Baba adlı bir ihtiyar derviş, padişaha: "*Sana müjdelirim ki, şu ay, şu gün Mısır'ı fethedeceksin. Haydi, yolun bahtın gibi açık olsun*" diyerek fethi müjdeler. Padişah, ihtiyar dervişe teşekkür ederek kim olduğunu sorar. Derviş, fani âlemin bir yolcusu olduğunu ve menziline ulaştığını söyleyerek padişahın yoluna devam etmesini ister. Yoluna devam eden Yavuz Sultan Selim gerçekten de dervişin dediği ay ve günde Mısır'ı fetheder. Sefer dönüşü Dülük köyüne uğrayan padişah, dervişin öldüğünü öğrenince mezarı üzerine bir türbe yaptırır.

164 numaralı efsanede ise Mısır seferine gitmekte olan Yavuz Sultan Selim, Sam köyünün yakınından geçerken bağın birinde budama işiyle uğraşan yaşlı bir adam görür. Atını dizginleyen padişah, ihtiyar adama: "*Baba biraz üzüm versene*" diye

seslenir. İhtiyar ya Allah diyerek elindeki tahra ile kuru bağ çubuğuna vurur. Üzerinde henüz buğuları tüten bir salkım üzüm uzatır. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim de elini kuşağının arasına sokarak tencereden yeni çıkmış üstünden haşlama suları damlayan iki tane içli köfte uzatır. Böylece iki eren mana âleminde birbirlerini yoklarlar. Ayrılırken padişah: “*Şeyhim himmetin benimle ola*” deyince şeyh ellerini kaldırıp dua eder ve Mısır’ın fethini müjdeler.

Yavuz Sultan Selim’in Mısır seferi, Mısır’ın Osmanlı topraklarına katılmasının yanı sıra halifelğin de Osmanlı’na geçmesini sağlamıştır. Bu seferle ilgili olarak anlatılan yukarıdaki efsanelerimizde hem Dülük Baba hem de Sam Şeyhi, padişaha Mısır’ı fethedeceğini müjdelemişlerdir. Dülük Baba, sefer sırasında padişahın yoluna çıkarak fethin gerçekleşeceği zamanı ay ve gününe kadar bildirirken Sam Şeyhi, yanına gelen padişahın ondan himmetini beklediği söylemesi üzerine dua eder ve fetih müjdesi verir. 164 numaralı efsanede, Sam Şeyhi’nin tahra ile kuru bağ çubuğuna vurarak henüz mevsimi olmadığı hâlde yetiştirdiği üzümü padişaha sunduğu görülür.

Mevsimi olmadığı hâlde meyve ve çiçek yetiştirmek dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin kerametlerindedir (Ocak 1997: 89). Yavuz Sultan Selim, Sam Şeyhi’nin ikram ettiği üzüme, elini kuşağının arasına sokarak tencereden yeni çıkmış üstünden haşlama suları damlayan iki tane içli köfte ile karşılık vermektedir. Padişahla dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin bu şekilde birbirlerini sınamaları veya hediyeleşmelerine efsanelerde görmek mümkündür.

IV. Murat, Bağdat seferi sırasında orduyu az bir yiyeceklerle doyuran İmam Misâlî Efendi’nin bu kerametine, (elini koynuna sokarak) mevsimi olmadığı hâlde henüz çiçeği düşmemiş bir salatalık ikramı ile karşılık verir. Bunun üzerine, İmam Misâlî Efendi de koynundan çıkardığı gülü padişaha hediye eder (Sönmez 1994: 334).

Çıktığı sefer sırasında Yavuz Sultan Selim gibi fetih müjdesi alan başka bir padişah da IV. Murat’tır.

165 numaralı efsanede, Bağdat üzerine sefere çıkan IV. Murat, yolculuğu sırasında görüştüğü Mevlevî şeyhi Şeyh Şaban'dan fetih müjdesi alır.

15 numaralı efsanede ise koynundan çıkardığı gülü IV. Murat'a uzatan İmam Misâli Efendi: "*Bağdat'ınız mübarek olsun sultanım*" diyerek zaferin müjdesini verir.

Bu efsanelerimizde de Şeyh Şaban ve İmam Misâli Efendi'nin Bağdat'ın fethini müjdeledikleri görülmektedir.

Bu başlıkta incelediğimiz efsanelerde; Osmanlı Devleti'nin, topraklarına dâhil etmek amacıyla hareket ederek kuşatmalar yaptığı İstanbul, askerî seferler düzenlediği Bağdat ve Mısır gibi dinî, kültürel ve stratejik öneme sahip yerleri ne zaman kimin fethedeceğini dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin haber vermesi, bir bakıma müjdelemesi anlatılmaktadır. İstanbul'un fethi hakkında verilen müjdelere süreç olarak erken bir zamana yani Fatih Sultan Mehmet'in bebekliği ve çocukluğuna kadar giderken, Mısır ve Bağdat'ın fethiyle ilgili olarak verilen müjdelere fethe daha yakın bir süreçte yani sefer esnasında Niğde ve Gaziantep gibi şehirlerde verilmiştir. Sonuç olarak, dinî büyüklüğüne inanılan kimseler fetihlerin akıbeti hakkında verdikleri müjdelerle bu yola çıkmış olan Osmanlı padişahlarını yüreklendirmiş ve onlara manevi destek vermişlerdir.

B. KESİK BAŞ MOTİFLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ

İnsan başı, tarihin erken dönemlerinden beri dünya üzerinde yaşamını sürdüren en ilkel kültür ve dinlere mensup insanlardan, en gelişmiş kültür ve din çevrelerine mensup toplumlara gelinceye kadar vücudun en muteber ve şerefli azası olarak kabul görmüştür. Bu özelliği dolayısıyla tarih öncesi çağlardan beri yeryüzünde farklı yer ve zamanlarda insan başıyla ilgili çeşitli inanç ve kültürlere teşekkül ettiği görülmektedir (Ocak 1989: 50).

Modern antropoloji çalışmaları ve yapılan arkeolojik kazılardan elde edilen veriler, dünyanın çeşitli yerlerinde neolitik dönemlerden beri insan başı (kesik baş) kültürünün varlığına

işaret etmektedir. 1889 yılında Fransa'nın Aveyron bölgesindeki dolmenlerde ve 1940'lı yıllarda yine aynı bölgedeki Pradel Mağarası'nda yapılan kazılarda insan başı kültürünün taş ve tunç devirlerine kadar uzanan örneklerine rastlanması, Keltler'in savaşlarda yendikleri düşmanlarının başını keserek özenle muhafaza eden bunu da savaşçılıklarının gücü ve değeri olarak gören bir toplum olması, kesik baş kültürünün varlığını ortaya koyan bu verilerden bazılarıdır (Ocak 1989: 50-51).

Anadolu'da kesik baş kültürünün varlığına dair ilk bulgulara ise, orta taş devrinden kalma yerleşim yerlerinde rastlanmıştır. 1940'lı yıllarda elde edilen bu ilk bulgulardan sonra, 1984 yılında Diyarbakır Çayönü'nde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan üç oda ve bir avludan ibaret yapıda *yetmiş bir insan kafatasına* rastlanmış, bu kafataslarının bulunduğu odaların bağlandığı avlunun içinde üstünde kan izleri taşıyan -kurban taşı olması muhtemel- büyük yassı bir taş bulunmuştur. Yapılan incelemeler sonunda, Çayönü tepesindeki bu yapının kesik insan başı kültürü yeri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlk Çağ Anadolu medeniyetlerinden Frigyalılar'da hasat mevsimi dolayısıyla insan kurbanı ve kafa kesme ayinlerinin yapılması da kesik insan başının kült olarak Anadolu'daki varlığını gösteren delillerdendir (Ocak 1989: 53-55).

Kültür tarihçiliğimizin önemli isimlerinden Ahmet Yaşar Ocak, kesik baş motifini tarih-folklor ilişkisi içerisinde değerlendirdiği *Türk Folklorunda Kesik Baş* adlı eserinde, Türk folklorundaki kesik baş motifli ürünlerin, Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra görülmeye başladığını ifade etmektedir. Türklerin hem İslamiyet öncesi dönemde ortaya koydukları Oğuz Destanı, Ergenekon Destanı, Göç Destanı vb. destanlarda, hem de İslamiyet'in kabulünden sonraki dönemde ortaya konulan Manas Destanı vb. destan ve efsanelerin hiçbirinde bugüne kadar kesik baş motifine rastlanılmamasını bu düşüncesine delil olarak göstermektedir (Ocak 1989: 63).

Ocak'a göre; Türkler 11. yüzyılda Anadolu'ya geldiklerinde, onlardan önce bu topraklara akınlar düzenleyen Müslüman Arap ordularında yer almış kahramanlar hakkında anlatılan

kesik baş motifli efsanelerle karşılaşmışlar, temsil ettikleri İslami cihad ve gaza ruhunu halk düşüncesinde yansıtmak için uygun gördükleri bu ürünleri, İslami motiflerle beslemek suretiyle yeni efsaneler, destanlar, menkıbeler hatta masallar meydana getirmişlerdir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da başı kesilmek suretiyle şehit edilmesi de kesik baş motifli efsanelerin Türkler arasında benimsenmesinde önemli rol oynamıştır (Ocak 1989: 63-64).

Anadolu Türk folklorunda kesik baş motifinin işlendiği en eski örnek, bazen *Hikâye-i Kesik-Baş* diye de anılan *Dâsitân-ı Kesik-Baş*'tır. Dini destanlar arasında yer alan bu destan, bazen diğer dini destanlarla (Hikâye-i Geyik, Hikâye-i Göğercin, Hikâye-i Deve, Dâsitân-ı Ejderhâ, Dâsitân-ı İbrahim, vb.) bazen de müstakil olarak yazma veya taşbasmaları nüshalarında yer almaktadır. Beyit sayısı 90 ile 130 beyit arasında değişen destan, Kirdecî Ali tarafından mesnevi tarzında düzenlenmiştir. Destanda, Hz. Muhammed'den kendisinin bedenini ve oğlunu yiyen, karısını kaçıran devden intikamını almasını isteyen kesik başın, yardım etmek için yanında gelen Hz. Ali ile birlikte devin kuyusuna gitmesi, Hz. Ali'nin devî yenerek kesik başın karısını ve kuyudaki Müslüman esirleri kurtarması son olarak da Hz. Muhammed'in duasıyla kesik başın ve oğlunun eski hâllerine dönmesi anlatılır (Ocak 1989: 11-14).

Anadolu ve Balkanlar Türk folklorunda kesik baş motifinin en çok kullanıldığı tür ise kahramanlık temasını işleyen başka bir deyişle savaş ve fetihleri konu edinen efsanelerdir. Kahramanları ister eski İslam fetihleri dönemine, isterse Türk fetihleri dönemine ait olsun söz konusu efsaneler, genellikle Anadolu şehirlerinin fethiyle ilgilidir. Sinop'ta *Seyyid Bilâl*, Antakya'da *Habîb-i Neccar*, Gaziantep'te *Karaçomak*, Çorum'da *Suub-u Rûmî* (Suheyb-i Rûmî) ile *Übüdü Gazî* (Ubeydullah b. Cahş), İznik'te *Abdülvahhab Gazî* ve Ankara'da Battal Gazî'nin babası *Hüseyin Gazî*'nin kahramanlıklarını anlatan efsaneler, Anadolu'nun ilk İslam fetihleri dönemine ait kesik baş motifli ürünlerdendir (Ocak 1989: 16-19).

Savaş esnasında düşman tarafından başı kesilmiş kahraman motifine bazı küçük farklarla, IV. Murat'ın Bağdat Seferi esnasında geçen bir kısım olayların yer aldığı Genç Osman destanında da rastlanmaktadır (Albayrak 2002: 309).

Florina (Yunanistan)'nın fethinde Kirli Baba, Birinci Kosova Meydan Savaşı'nda sultan I. Murat ve Gül Baba etrafında anlatılan efsaneler ise Türklerin Rumeli ve Balkanlarda gerçekleştirdiği fetih ve savaflara dayalı olarak oluşan kesik baş motifli ürünlerdendir. (Ocak 1989: 22-23)

Kosova'da Ömer Baba, Koca Baba, Mehmet Efendi ve Cafer Baba gibi zatlar etrafında anlatılan kesik baş motifli efsaneler de İslamiyet'i yaymak ya da korumak amacıyla din yolunda yapılan savaşlar veya I. Kosova Savaşı gibi hem dinî hem de millî bir önem arz eden savaşlarda mücadele eden evliya veya ermiş kişilerin, savaşta başlarının kesilmesi sonucu başlarını koltuklarının altına alarak, bugün türbe veya ziyaret yeri olan kutsal mekânlara kadar gelmesini konu almaktadır (Demir 2011: 82).

Kesik baş motifli efsanelerin oluşumunda savaşlar birinci derecede etkilidir. Ancak, fetihlerin de çoğu zaman kanlı mücadeleler sonrasında gerçekleştiği dikkate alındığında hem savaş hem de fetih olgularının, kesik baş motifli efsanelerin oluşumunda aynı oranda pay sahibi olduğu düşünülebilir. Bu düşünceden hareketle, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilmeye başlandığı zamanlarda yaşanan mücadelelerin yanı sıra daha sonraki süreçte gerçekleştirilen fetihlerle ilgili olduğu düşünülen efsaneler "*fetihlerin etkisiyle oluşan kesik baş efsaneleri*" bu kapsam dışında kalanlar ise "*savaşların etkisiyle oluşan kesik baş efsaneleri*" başlıkları altında ele alınacaktır.

Savaşların Etkisiyle Oluşan Kesik Baş Efsaneleri

Kesik baş motifli efsanelerin oluşumunda birinci dereceden rol oynayan savaşlar, genellikle göğüs göğüse çarpışmaların yaşandığı, her iki tarafında ölmek için öldürmek zorunda olduğu kanlı mücadelelerdir. Özellikle savaş araç ve tekniklerinin çok fazla gelişmediği zamanlar dikkate alındığında, müca-

dele eden tarafların cesaret, güç ve yetenekleri savaşın sonucunun belirlenmesinde büyük öneme sahiptir. Kesik baş motifli efsaneler de bu mücadeleler sırasında görülen olaylardan birinin (savaşta kişinin başının gövdesinden ayrılması) etkisiyle oluşmuş metinlerdir.

Kars'ta anlatılan **Celâl Baba** (51), Bayburt'ta anlatılan **Hacı Osman Efendi** (53), Erzurum'da anlatılan **Hasan Dede** (54), Isparta'da anlatılan **Kesikbaş** (55), Trabzon'da anlatılan **Kesik Baş** (56), Konya'da anlatılan **Konya Kal'asının Önünde Başını Vermeyen Şehit** (57) ve Tokat'ta anlatılan **Turhal Üzerine** (59) adlı efsaneler, savaşlar sırasında kesilen başlarını yerden alarak savaşmaya devam eden kimselerin etrafında teşekkül etmiştir.

51 numaralı efsane, Kars Kalesi'nin kapı muhafızı Celâl Baba'nın etrafında anlatılmaktadır. Celâl Baba, Ermeni Harbi sırasında düşmanın kuşattığı kaleyi savunurken kesilen başını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam eder. Yaşananları gören düşman, şehre hâkim olamadan kaçmaya başlayınca kuşatma bozulur. Şehrin düşmandan temizlendiğini öğrenen Celâl Baba, düşüp kaldığı yere defnedilir.

Kars Kalesi'nin kapı muhafızı Celâl Baba'nın başının, bir Ermeni tarafından kesildiği efsanemizde, olayın meydana geliş zamanı olarak Ermeni Harbi ifadesi kullanılmıştır. Olayın meydana geldiği savaş için kullanılan bu ifadenin, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sürecine girdiği 17. yüzyıldan (Birinci Dünya Savaşı sonrası dâhil) itibaren yaşanan Osmanlı Rus savaşları sırasındaki mücadelelerden birini adlandırmak için seçildiği düşünülebilir.

53 numaralı efsane, Osmanlı-Rus savaşı sırasında işgal edilmek üzere olan Bayburt'ta, kesilen başını koltuğuna alıp savaşmaya devam eden Hacı Osman Efendi'yle ilgilidir. Kesilen başına rağmen savaşa devam eden Hacı Osman Efendi, bir kadın tarafından görüldükten sonra olduğu yere düşerek ruhu- nu teslim eder.

Efsanemizde düşmanın kılıç darbesiyle başı kesilen Hacı Osman Efendi, savaşmaya devam ederken bir kadının “Aaa şu adama bakın, kellesi koptuğu hâlde kellesini koltuğuna almış nasıl da savaşıyor” demesi üzerine can vermektedir. Sırrın ortaya çıkması neticesinde meydana gelen ölümlerin bir örneği olan bu hadise, kesik baş motifli efsanelerde sıklıkla görülmektedir.

54 numaralı efsane, 1877-78 Osmanlı Rus Savaşı sırasında Erzurum'da yaşanan mücadelelerde kellesi koltuğunda savaşan bir delikanlı etrafında anlatılmaktadır. Elindeki kılıcıyla düşman saflarını darmadağın eden bu delikanlı (Hasan), savaş seyreden kadınlardan birinin sözleri neticesinde can vermektedir.

Efsanemizde başsız kahramanın yere düşmesine sebep olan sözleri söyleyen kadın annesidir ve ölümüne sebep olduğu delikanlının, oğlu olduğundan habersizdir. Yaşananları anlattığı diğer kadınlarla birlikte görmeye gittiği cesedin, oğlu olduğunu fark eden kadın ağlamaya başlar.

55 numaralı efsane, Kurtuluş Savaşı sırasında Isparta bölgesindeki mücadelelerde düşman tarafından kesilen başını koltuğunun altına alarak savaşmaya devam eden Fethi Bey'le ilgilidir. Kellesi koltuğunda yanındaki yedi arkadaşıyla birlikte bugün türbesini bulunduğu yere kadar gelen Fethi Bey, burada ruhunu teslim eder.

Efsanemizde Fethi Bey'in Kurtuluş Savaşı'nda büyük yararlılıklar gösteren bir kahraman olduğu belirtilmektedir. Bu efsanemiz, incelediğimiz metinler arasında Kurtuluş Savaşı gibi yakın tarihimizde yaşanan bir savaşla bağlantılı olarak anlatılması sebebiyle dikkat çekicidir.

56 numaralı efsane, Rus işgali sırasında cephede çarpışan iki arkadaştan birinin, kesilen başını düşmandan geri alarak savaşa devam etmesini anlatmaktadır. Kesilen başını düşmanın kılıcına takmasına gönlü razı olmayan arkadaşının seslenmesiyle ayağa kalkan başsız gövde, başını düşmanın elinden alarak savaşmaya devam eder.

Efsanemizdeki çocukluktan beri ayrılmayan iki arkadaş, Ömer Seyfettin'in konusunu Peçevî Tarihi'nden alan *Başını Vermeyen Şehit* hikâyesindeki Deli Hüsrev ve Deli Mehmet adlarındaki iki kahramana benzemektedir.

Başı düşman tarafından kesilen Deli Mehmet yerde yatmaktadır. Şövalye kestiği başı alıp atına binecekken bu durumu gören Deli Hüsrev yeri göğü inleterek: "Mehmet, Mehmet! Canını verdin! Başını verme Mehmet!" diye bağırır. Bu sözün tesiriyle Mehmet yerinden ayağa kalkar, başını alan şövalyenin peşine düşer, onu öldürdükten sonra başını geri alır ve olduğu yere uzanarak ruhunu teslim eder (Kaplan 2005: 52-59). Hem hikâyede hem de incelediğimiz efsanede, arkadaşlarının kesilen başlarını düşmana kaptırmasına gönlü razı olmayan yiğitlerin bu duruma müdahale ettikleri görülmektedir.

57 numaralı efsane, Konya Kalesi'nin düşmanlar tarafından kuşatıldığı bir savaşta yaşanan olayla ilgili olarak anlatılmaktadır. Haçlı orduları tarafından kuşatılan Konya Kalesi düşeceği sırada, düşman saflarına dalarak savaşın gidişatını değiştiren yetmiş yaşındaki kale dizdarının başı düşmanın kılıç darbesiyle kesilir. Kesilen başını koltuğunun altına kısıran bu adamın savaşıma devam etmesi, düşmanın korkudan paniğe kapılarak kuşatmayı bırakıp kaçmasına neden olur. Kalenin kurtulmasından sonra kibleye yönelen başsız gövde, secdeye kapanarak ruhunu teslim eder.

Efsanemizdeki olay muhtemelen Anadolu Selçuklu Devleti zamanında gerçekleşen Haçlı Seferleri sırasında meydana gelmiştir. Yetmiş yaşındaki aksakallı kale komutanının kesik başını koltuğuna alarak savaşıma devam etmesi, kalenin kuşatmadan kurtulmasını sağlamıştır.

59 numaralı efsane ise, Turhal ilçesinin düşmanlar tarafından kuşatıldığı bir savaş sırasında meydana gelen olayla ilgilidir. Savaşta düşmana karşı mücadele veren erlerden birinin gövdesinden ayrılan başı, yuvarlanarak ilçenin dışındaki köprüye kadar geldikten sonra nereden geldiği bilinmeyen bir ses, kesik başa: "Dur... Kal!" diye emreder. Kesik başın bu emirden sonra durduğu yere bir türbe yapılıdır.

Bu efsanemizde başsız gövdenin değil, kesilen başın hareket etmesi söz konusudur ve bu yönüyle diğer efsanelerden ayrılmaktadır. Yuvarlanmaya devam eden kesik baş, gaipten gelen bir ses tarafından durdurulmaktadır. Kesik başın durmasına sebep olan “Dur kal” sözü ilçenin adına kaynaklık etmiştir.

İncelediğimiz efsanelerde savaşlar sırasında düşmanlar tarafından başı gövdesinden ayrılan kişiler, kesilen başlarını yerden aldıktan sonra savaşmaya devam etmektedir. Sadece bir efsanede (59) başı kesilen kişinin gövdesi değil de başı hareket etmektedir. Kesildikten sonra yuvarlanmaya başlayan baş, gaipten gelen bir ses tarafından durdurulmuştur. Kesik baş motifli bu efsanelerde, savaşın kazanılması (51, 57) veya hareket eden başsız gövdenin başkaları tarafından görülmesi (53, 54) gibi sebepler başsız kahramanların yere yıkılıp can vermesine neden olmuştur.

Tayyimekân ve tayyizaman motifli efsanelerde velinin sırrının ortaya çıkmasından sonra ölüm hadisesinin meydana gelmesi ile kesik baş motifli efsanelerde kahramanın başsız şekilde savaşırken bir kadının bu durumu görmesi sonucu kahramanın olduğu yere yıkılıp ruhunu teslim etmesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Başı kesilen kişinin gövdesi veya başının düşüp kaldığı yere gömülerek üzerine türbe yapılması ve halkın nazarında onlara veli gözüyle bakılması bu benzerliğin kurulmasında etkili olmaktadır.

Bu efsanelerin ortak noktası, sırrın ortaya çıkmasının sonucu olarak ölüm hadisesinin meydana gelmesidir. Tayyimekân ve tayyizaman motifli efsanelerde velilerin sırrı, ağa/efendinin hacdan dönünce yaşananları anlatması ve yiyeceğin getirildiği kabı göstermesiyle ya da savaşa katılan velinin düşmanla çarpışma sırasında kırılan yabasının parçasını, yaşananlara şahit olan bir kişinin yanında getirip başkalarına göstermesiyle ortaya çıkmaktadır. Kesik baş efsanelerinde ise kahramanın sırrı, başı olmadan savaşırken onu gören kadınların kendi kendilerine ya da orada bulunan birilerine “Başı olmadığı hâlde nasıl savaşılıyor?” şeklinde konuşmaları sonucunda açığa çıkmış olmakta-

dır. Haçlı seferleri, Osmanlı Rus savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi tarihi olaylarla bağlantılı olarak anlatılan kesik baş motifli bu efsanelerde, din ve vatan ülküsüyle hareket eden Türk milletinin ölümü bile umursamayan düşünce dünyasından izler görülmektedir.

Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Kesik Baş Efsaneleri

Kesik baş motifli efsanelere tarihsel açıdan bakıldığında, efsanelerden bazılarının erken dönemde yaşanan savaşlarla ilgili olduğu düşünülebilir. Bir başka deyişle, bu efsanelerde görülen mücadeleleri, Türklerin Anadolu topraklarını fethetmeye başladığı zaman diliminde yaşanan savaşlara kadar götürmek mümkündür.

Erzincan'da anlatılan **Ardıçlık Mevkii** (49), Tekirdağ'da anlatılan **Bardaklı Baba** (50), Denizli'de anlatılan **Çökelez Dağı** (52) ve Muğla'da anlatılan **Saldır Şeyh Horasanî** (58) adlı efsaneler bu grupta değerlendirilebilir. Bu efsanelerde zaman kavramının belirgin olmaması, bunların erken dönemde yaşanan mücadeleler etrafında oluştuğu izlenimini vermektedir.

49 numaralı efsane, halk arasında Acep Şîr Gâzi olarak da tanınan Seydi Sultan etrafında anlatılmaktadır. Türbesinin bulunduğu yerde düşmanlarıyla savaşırken başı gövdesinden ayrılan Seydi Sultan, kesilen başını koltuğunun altına aldıktan sonra emrindeki askerlerin önüne geçerek savaşmaya devam eder. Yaşananlara şahit olan bir kadının şaşkınlıkla söylediği sözler, Seydi Sultan'ın ölümüne askerlerinin de ardıç ağacına dönüşmesine sebep olur.

Efsanemizde kesik baş motifinin yanı sıra şekil değiştirme motifi de yer almaktadır. Kesilen başını koltuğuna aldıktan sonra askerlerinin önüne geçen Seydi Sultan, kılıcını yere saplayıp orada ruhunu teslim edince askerleri ardıç ağacına dönüşmektedir. Başı kesik olduğu hâlde savaşmaya devam eden Seydi Sultan'ın ölümüne, yaşananları izleyen bir kadın sebep olmaktadır.

50 numaralı efsane, savaş sırasında elindeki çanakla askerlere su dağıtan Bardaklı Baba'nın başının kesilmesiyle ilgilidir. Bölgede yaşanan bir savaşta elindeki çanakla askerlere su veren Karaveli'nin, çanağındaki su hiç bitmez. Bir düşman askerinin kılıç darbesiyle başı kesilen Karaveli, başını eline alıp yürümeye başlayınca orada bulunanlardan birinin "A... Adama bak kafasını eline almış gidiyor" demesi üzerine olduğu yere düşerek can verir. Düştüğü yere türbesi yapılan Karaveli'nin adına da Bardaklı Baba denilmeye başlanır.

Efsanemizde Bardaklı Baba'nın çanağındaki suyun bitmediği görülmektedir. Bu olay, dini büyüklüğüne inanılan kimse-lerin gösterdiği kerametlerden biri olan, az miktardaki yiyecek veya içeceğin bereketlenerek çok sayıda kişiye yetmesi esasına dayanmaktadır. Başı kesilen Bardaklı Baba'nın, başını yerden aldıktan sonra yürümeye devam etmesi orada bulunanlardan birinin söylediği sözlerle sona ermektedir. 49 ve 50 numaralı efsaneler bu yönden benzerlik göstermektedir.

52 numaralı efsane, Müslüman Türklerle küffar arasında yapılan bir savaşta, Türklerden Ellez adlı bir yiğidin başının gövdesinden ayrılmasıyla ilgilidir. Savaş sırasında kesilen başını yerden alarak düşmanın üzerine doğru koşmaya başlayan Ellez, komutanın "Çök Ellez!" diye seslenmesinden sonra olduğu yere çökerek ruhunu teslim eder.

Efsanemizde, kesilen başını koltuğunun altına alarak düşmanın bulunduğu tarafa koşan Ellez, onun kötü durumda olduğunu fark eden komutanın verdiği emirle olduğu yere çök-mektedir. Ellez'in, komutanın emrine uyararak olduğu yere çökmesi bir Türk askeri için üstlerinin verdiği emre canı pahasına itaat etmenin göstergesidir. Savaşın yaşandığı tepeye Ellez'in kahramanlığının hatırası olarak Çökelez/Çökelez Dağı adının verilmesi de bu kahramanlığın asırlarca unutulmadan yaşamasını sağlamıştır.

58 numaralı efsane, Muğla yöresindeki Bizans askerleriyle savaştığı sırada başı kesilen Selçuklu Türklerinin uç beyi komutanlarından Saldır Şeyh Horasanî etrafında anlatılmaktadır.

Savaşırken kesilen başını koltuğunun altına kısıtırıp düşman üzerine yürümeye devam eden Saldır Şeyh Horasanî, onu bu hâlde gören bir kadının söylediği: “*Aaa başı koltuğunda savaşa devam ediyor.*” sözünden sonra başını yere düşürür. Başsız olarak savaşımaya devam eden Saldır Şeyh Horasanî’nin vücudu da 100 metre ileride yere yıkılır.

Efsanemizde başı kesildikten sonra savaşımaya devam eden Saldır Şeyh Horasanî’nin yere yıkılmasının sebebi, 49 ve 50 numaralı efsanelerde olduğu gibi yaşananlara şahit olan kişilerin hayret ve şaşkınlıklarının ifadesi olarak ağzlarından dökülen sözlerdir.

Türklerin Anadolu’daki ilk fetih hareketleri dışında daha sonraki süreçte yaşanan fetihlerle ilgili olarak da kesik baş motifli efsaneler teşekkül etmiştir. Bunlar arasında İstanbul’un fethinde surlara Türk sancağını dikerken şehit olan Ulubatlı Hasan ile IV. Murat’ın Bağdat seferi sırasında şehit olan Genç Osman etrafında anlatılanlar en fazla bilinenlerdir.

180 numaralı efsanede, beraberindeki otuz arkadaşıyla surların üzerine Türk sancağını dikmek için mücadele veren Ulubatlı Hasan’ın başı düşmanlar tarafından kesilmektedir. **108** numaralı efsanede ise, Bağdat kuşatmasında savaşan Genç Osman’ın başı kılıçla uçurulur. Kellesini koltuğuna alan Genç Osman, savaşımaya başlar ve kırk gün bu şekilde savaşır. Onun bu hâlini görenler: “*Bu askerler kellesini koltuğunun altına alıp savaşıyorlar. Biz bunları yenemeyiz.*” diyerek teslim olurlar. Böylece Bağdat’ın fethi gerçekleşir.

Burada diğer efsanelerimizden farklı olarak, düşman tarafından kesilen başını koltuğunun altına alan Genç Osman’ın kırk gün savaşımaya devam ettiği anlatılmaktadır. Farklı din ve inançlarda hazırlama ve tamamlama işlevlerinin sembolü olan kırk sayısı (Schimmel 2011: 265-273), hem İslamiyet öncesi hem de İslamiyet sonrası Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Bu efsanemizde de kültür ve inancımızda sıklıkla kullanılan kırk sayısının, kesik baş motifi ve savaşla ilişkilendirilen farklı bir kullanımı görülmektedir.

Fetihlerin etkisiyle oluşan kesik baş motifli efsanelerde; düşmanlar tarafından başı gövdesinden ayrılan kişiler, kesilen başlarını yerden aldıktan sonra; savaşmaya (58, 108), emrindeki askerleri komuta etmeye (49) veya düşmanın üzerine yürümeye (50, 52) devam etmektedirler. Askerinin kötü durumda olduğunu gören komutanın emir vermesi (52), hareket eden başsız gövdenin başkaları tarafından görülmesi (49, 50, 58) gibi sebepler, başsız kahramanların oldukları yere yıkılıp ruhlarını teslim etmelerine sebep olmaktadır.

Kesilen başını koltuğunun altına alarak hareket etmeye/savaşmaya devam eden kişilerin, oldukları yere yıkılıp ruhlarını teslim etmelerinin nedeni sırlarının ortaya çıkmasıdır. Bu bulgudaki inancın sistematik derinliklerinde, sır ve sır ehli olmak yatmaktadır. Sır sahibinin sırrı merak edilmemeli ve hayretle karşılanmamalıdır. Bu olgu belki de nefis ve göz hasetliği ile bir şekilde bağlantılıdır (Kalafat 2006: 3).

Bu başlıkta incelediğimiz kesik baş motifli efsaneler, kutsal kabul edilen dinî ve millî değerler uğruna girilen mücadelelerde kendilerini tam anlamıyla hizmete adanmış başsız kahramanların eseridir. Dilimizde yaygın bir kullanıma sahip olan “*Kelle koltukta gezmek*”, “*kellesini koltuğuna almak*”, “*kelleyi koltuğunun altına almak*” (Türkçe Sözlük 2005: 1131) gibi deyimler de ölümü hiçe sayan ve mücadeleden korkmayan bu anlayışın dil ve kültürümüzdeki yansımalarıdır.

C. ŞEKİL DEĞİŞTİRME MOTİFLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ

Şekil değiştirme, halk anlatılarında örneklerine fazlaca rastlanan motiflerden biridir. Özellikle masal, efsane, destan gibi anlatılar bu motifin yoğun olarak görüldüğü türler arasında ilk sıralarda yer alır. Şekil değiştirme motifi, konuyla ilgilenen araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda; dönüşüm, şekil/biçim değiştirme, don değiştirme, metamorfoz gibi adlandırmalarla farklı açılardan ele alınmıştır.

Şekil değiştirme konusuna değinen isimlerden Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru* adlı çalışmasında şekil de-

ğiştirmeyi dönüşüm olarak ele alır ve “İnsanların, hayvanların, bitkilerin, cansız varlıkların öz biçimlerini yitirip birinden ötekine geçmesine; cansız varlığın canlanması, canlı varlığın cansız madde haline gelmesi olaylarına dönüşüm (biçim değiştirme, metamorfoz) diyoruz.” şeklinde açıklar (Boratav 1994: 62).

Konuyu efsane açısından değerlendiren Saim Sakaoğlu, **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu** adlı doçentlik çalışmasında şekil değiştirme nedir sorusuna “Bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felâketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir.” cevabını verirken değişikliğin temel sebebinin ceza olduğunu, felaketten veya sonu felakete varabilecek bir tehlikeden kurtarmanın ikinci derecede kaldığını belirtir (Sakaoğlu 1980: 29).

Ahmet Yaşar Ocak, Bektaşî menakıpnamelerindeki motifleri incelediği **Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri** adlı çalışmasında konuyu menakıpnameler açısından değerlendirir. Ocak, Bektaşî menakıpnamelerindeki motiflerden biri olan şekil (don) değiştirmeyi “Genellikle üstün bir güç (yerine göre Allah, sihirbaz, cadı, evliyâ) tarafından, ya yapılan iyiliğe karşılık mükâfat veya kötülüğe cezâ olarak gerçekleştirilmektedir.” şeklinde tanımlarken çoğu defa bu motifle bir ağacın, hayvanın yahut cansız bir nesnenin şimdiki hâline gelişinin açıklanmaya çalışıldığını belirtir (Ocak 2009: 206).

Yukarıdaki değerlendirmelerde şekil değiştirme motifini, Saim Sakaoğlu’nun efsane, Ahmet Yaşar Ocak’ın evliya menkıbeleri ekseninde ele aldığı, Pertev Naili Boratav’ın ise konuya daha genel çerçeveden yaklaştığı görülmektedir.

Buradan hareketle denilebilir ki varlıkların buldukları şekillerden başka bir şekle dönüşmesine/dönüştürülmesine dayanan şekil değiştirme, ceza veya mükâfatın sonucu olarak meydana gelmekte ve bu iş üstün bir güç tarafından yapılmaktadır. Felaketten veya sonu felakete varacak bir tehlikeden kurtarma işlevi ise efsanelerde daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Masal ve destandaki şekil değiştirmeler sihir ve büyü yoluyla meydana gelirken, efsanede bu iş üstün bir güç tarafından gerçekleştirilir. Masal ve destanda geçici şekil değiştirmeler görülürken efsanedeki şekil değiştirmeler kalıcıdır. Masal ve destanlarda, kahramanların kendi şekillerini değiştirmesi de görülmektedir. Bu şekil değiştirme türüne, özellikle destanlarda fazlaca rastlanmaktadır.

Menakıpnamelerdeki şekil değiştirmeler ise genellikle don değiştirme örnekleri şeklinde görülmekte ve bunlar hayvan şekline girme biçiminde olmaktadır (Ocak 2009: 207). Hoca Ahmet Yesevi başta olmak üzere erenler hakkında özellikle kuş donuna girme üzerine pek çok menkıbe bulunmaktadır. Bu menkıbelerde; Hoca Ahmet Yesevi'nin turna, Bektaşî halifesi Resul Baba'nın altın geyik ve güvercin, Abdal Musa'nın ise geyik donuna büründüğü görülür. Erenlerin; kuş donuna girerek hacca sabah namazını eda etmesi, üç güvercin olarak arkadaşlarıyla Mekke'ye gitmeleri, savaşa güvercin olarak katılmaları da menkıbelerde anlatılmaktadır (Önal 2010: 1280).

Stith Thompson'un Motif-Indexs of Folk Literature adlı eserinde “*tabu*” ve “*magic*” bölümlerinde yer alan şekil değiştirme motifi, Türk dünyasında anlatılan değişme motifli efsanelerin incelendiği *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi* adlı doktora çalışmasında:

1. Taşa dönme (taş kesilme)
2. Hayvana dönme
3. Bitkiye dönme
4. Dağa, tepeye ve toprağa dönme
5. Denize, göle, nehre ve pınara dönme
6. Uzay cisimlerine dönme
7. Tabiatüstü varlıklara dönme
8. Tabiat hadiselerine dönme
9. Madene dönme
10. İnsana dönme
11. Diğer şekil değiştirmeler
12. Eksik anlatılanlar (Ergun 1997: 198) olmak üzere on iki alt bölümde incelenmiştir.

Dünyanın başlangıcından beri insanoğlunun yaşamında varlığını bir şekilde hissettiren savaş olgusu, şekil değiştirme motifli efsanelerin de oluşmasına etki etmiş bunun sonucu olarak savaşlar etrafında anlatılan şekil değiştirme efsaneleri ortaya çıkmıştır.

Anadolu coğrafyasında yaşanan savaş ve fetihlerin etrafında teşekkür eden efsaneleri incelediğimiz bu araştırmamızda, fetihlerle ilgili şekil değiştirme motifli efsanelere rastlanılmamasından dolayı sadece savaşlarla ilgili olan şekil değiştirme efsaneleri üzerinde durulacak ve bu efsaneler, “*Savaşların Etkisiyle Oluşan Şekil Değiştirme Efsaneleri*” başlığı altında taş kesilme efsaneleri ve bitkiye dönüşme efsaneleri olmak üzere iki alt başlıkta değerlendirilecektir.

Savaşların Etkisiyle Oluşan Şekil Değiştirme Efsaneleri

Taş Kesilme Efsaneleri

Şekil değiştirme motifinin görüldüğü efsaneler arasında taş kesilmeler, en fazla örnekleriyle karşılaşılan türdür. Taş kesilme, canlı veya cansız varlıkların buldukları *şekil* ve *yapı*larından bazen yapısını bazen de ikisini birden kaybederek taş dönüşmesi şeklinde tanımlanabilir. Taş kesilmede görülen değişme, menşe efsanelerinde görüldüğü gibi her zaman için tam bir şekil değiştirme olmayıp şekilleri meydana getiren maddelerin değişmesi şeklindedir. Düğün alayları, nimete saygısızlık, adağın yerine getirilmemesi ile ilgili taş kesilme efsanelerinde ilk şekil ile taş kesilme olayından sonraki şekil arasında büyük benzerlik vardır. Bunun yanında dağ ve tepelerin oluşumu ile ilgili olarak anlatılan efsanelerde asıl şekil ile taş kesilmiş şekil arasında benzerlik bulmak imkânsızdır. Mesela adağın yerine getirmeyen çobanın sürüsüyle beraber taş kesilmesinde tam bir şekil değiştirme görülmez. Çünkü taş kesilme esnasında çobanın şekli değişmez sadece bedeni meydana getiren maddeler değişir. Bunun yanında iki kız kardeşin birbirine beddua ederek Ağrı dağlarına dönüşmesinde ise tam bir şekil değiştirme görülür (Sakaoğlu 1980: 32-34).

Efsanelerde taş kesilenlerin başında insan gelir. İnsanı; hayvan, bitki, eşya ve tabiatüstü varlıkların taş kesilmesi izler. Taş kesilen insanlar; gelin, kız, kadın, çocuk, çoban vb. gibi genel adlarla anılan kimselerdir. Efsanelerde insanların isimlerine pek rastlanmaz. İnsanlar bazen tek başına bazen de toplu hâlde taş kesilirler. Hayvan ve eşyaların taş kesilmesinde ise, insanlarla olan ilgileri etkilidir. At, köpek, deve, koyun, kuzu, vb. hayvanların yanı sıra eşyaların taş kesilmesi de olay anında insanların yanında olmalarından kaynaklanmaktadır. Onlar da taş kesilme anında yapılan işe uygun olarak taş kesilirler. Adağını yerine getirmeyen çobanın koyunları, kervanı oluşturan develer, taş kesilen gelin alayındaki gelinin bineği olan at gibi hayvanlar; anne ve babasını öldürmek isteyen çocukların elindeki balta veya tahra, cimri zenginlerin elindeki orak veya yaba, yemek vermeyen düğüncülerin kazanları gibi eşyalar insanlarla beraber taş kesilmişlerdir. Bitkilerin taş kesilmesine ise daha az rastlanır. Kıtık zamanlarında insanlara yardım etmeyi kabul etmeyen cimrilerin otlarının taş kesilmesi ise bitkilerin taş kesilmesine bir örnektir. Efsanelerde taş kesilen tabiatüstü varlıkların başında ejderhalar gelir onu yılanlar, canavarlar ve devler takip eder. Bu varlıklar, insanlara zarar verdikleri ya da verebilecekleri düşüncesiyle insanların dilekleri neticesinde taş kesilmişlerdir (Sakaoğlu 1980: 38-40).

Taş kesilme, iyiler için bir kurtuluş iken, kötüler için bir cezadır. Bazen olayla yakından uzaktan ilgisi olmayan kişilerin de taş kesildiği görülür. Efsanelerde pek çok kimse zor durumda kaldığında kurtuluş için Allah'a sığınarak dilekte bulunur. Bazılarının dilekte bulunabilecek zamanı bile yoktur. Anne-babaya ve nimete saygısızlık, zor durumdan kurtulma efsanelerindeki taş kesilmelerin temel sebeplerindendir. Dua ve beddua ise taş kesilmelerin meydana gelmesinde bir vasıtaadır (Sakaoğlu 1980: 40-41).

Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu adlı doçentlik çalışmasında Saim Sakaoğlu, taş kesilme motifi efsaneleri; aşk – zor durumdan kurtulma – saygısızlıklar – kötü huylar – Hızır ve insanlar – değişik taş

kesilmeler – eksik anlatılanlar olmak üzere yedi başlıkta tasnif etmiştir (Sakaoğlu 1980: 110-111).

Taş kesilme motifi üzerine araştırma yapan isimlerden Hikmet Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnançlar* adlı doçentlik çalışmasında, insanların taşlaşmasının sebeplerini dört başlıkta değerlendirmiştir.

1. Beddualarla taşlaşanlar. Lanetleneni yılan sokar veya bu beddua ile taşlaşır.

2. Günah işleyenler, Tanrının gazabına uğrayarak taşlaşırlar.

3. Dilekleri sonunda taşlaşanlar. Sevgililerine kavuşamayan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar. Bir saldırıda iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.

4. Kahramanlaşmış, efsaneleşmiş kimselerin izleri, hatıraları dolayısıyla taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Hz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu, vb. nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir hüviyet kazanırlar (Tanyu 1968: 166).

Taş kesilme motifi hakkında verilen bu kısa bilgilerden sonra savaşlarla ilgili olarak anlatılan efsanelerde bu motifi görüldüğü metinlere geçilecek ve savaşların etkisiyle oluşan taş kesilme efsaneleri *düşmanın eline düşmekten korkan gelin ve gelin alaylarının taş kesilmeleri*, *düşmanın eline düşmekten korkan kadın ve kızların taş kesilmeleri* ve *diğer taş kesilmeler* olmak üzere üç grupta incelenecektir.

Taş kesilme motifli efsaneler içerisinde gelin ve gelin alaylarının taş kesilmeleri önemli bir yer tutmaktadır. Hem Anadolu hem de Anadolu dışındaki Türk efsanelerinde gelin ya yalnız başına ya da devesi, çeyizi ve alayla birlikte taş kesilirken görülmektedir (Ergun 1997: 184).

Kız evinden oğlan evine gitmek için yola çıkan gelin alayının önü; kimi zaman kızın bilinmeyen âşığı ve adamları (Sakaoğlu 2004a: 21-22; Oğuz-Ersoy 2007: 42) ya da kızın diğer âşığı (Sakaoğlu 1980: 111), kimi zaman eşkıya (Sakaoğlu 1980: 111; Oğuz-Ersoy 2007: 44, 58, 59) kimi zaman da düşmanlar

tarafından kesilir. Genellikle gelinin duası (Sakaoğlu 2004a: 21-22; Sakaoğlu 1980: 111; Oğuz-Ersoy 2007: 42, 44, 58) neticesinde taş kesilme gerçekleşirken ilk âşığın veya talibin bedduası (Sakaoğlu 1980: 112; Oğuz-Ersoy 2007: 100) ya da evliliğe rızası olmayan gelinin duası (Sakaoğlu 1980: 114; Oğuz-Ersoy 2007: 26, 46) ile de taş kesilmeler meydana gelebilmektedir. Kızın anne veya babasının bedduasıyla (Sakaoğlu 1980: 114,115; Oğuz-Ersoy 2007: 25, 77) da gelin alaylarının taş kesildiği görülür. Alayın önüne ejderha çıkması (Sakaoğlu 1980: 112), alayın yolunu kaybetmesi (Sakaoğlu 1980:113), susuz kalması (Sakaoğlu 1980: 112) veya alayda bulunanların nimete saygısızlık yapması da (Sakaoğlu 1980: 114; Oğuz-Ersoy 2007: 26) alayların taş kesilmesinde etkili olmaktadır.

Savaş zamanında yapılan düğünlerin düşman baskınına uğraması, düğün alaylarının önünün düşmanlar tarafından kesilmesi gibi sebepler gelin ve gelin alaylarının taş kesilmesinde etkili olan faktörlerdendir. Çankırı'da anlatılan **Gelin Kayası** (63), Adana'da anlatılan **Gelinle Damat Taşı** (66) ve Erzurum'da anlatılan **Gelin Taşı** (67) adlı efsanelerde gelin ve gelin alaylarının taş kesilmesinde bu faktörlerin etkili olduğu görülmektedir.

63 numaralı efsane, savaş zamanında kız evinden oğlan evine gitmekte olan bir gelin alayının taş kesilmesiyle ilgilidir. Yolu düşmanlar tarafından kesilen gelin alayının önünde giden evliyanın duasıyla gelin ve alaydaki seymenler taş kesilmişlerdir.

67 numaralı efsanede ise, seferberlik yıllarında Hasankale'nin Sansar köyünden Miyadin köyüne giden bir düğün alayı, yolda işgalci Rus süvarilerinin naralar atarak karşıdan kendilerine yaklaşmakta olduğunu fark eder. Düşmanın eline düşmekten korkan gelinin duasıyla faytondaki gelin ve yanındakiler oldukları yerde taş kesilir.

63 numaralı efsanede gelin alayının yolu düşmanlar tarafından kesilirken, 67 numaralı efsanede düğün alayındakiler düşman askerlerinin karşı tepelerden gelmekte olduğunu gö-

rürler. Düşman eline geçmemek için yapılan dua neticesinde taş kesilmelerin meydana geldiği bu efsanelerde, gelin ve alayı oluşturan seymenler (63) ile faytondaki gelin ve alaydakiler (67) taş kesilerek içinde buldukları zor durumdan kurtulmuşlardır.

Gelin alaylarının yolda düşmanla karşılaşmasının yanında, düğünlerin düşman askerleri tarafından basılması da taş kesilmelerin meydana gelmesine sebep olmaktadır.

66 numaralı efsane, savaş yıllarında yapılan düğünlerin düşman baskına uğraması neticesinde meydana gelen taş kesilmelerle ilgilidir. İşgal yıllarında Kozan ilçesindeki köylerden birinde yapılan düğün, Ermenilerin baskınına uğrar. Ermenilerin elinden kaçmayı başaran gelinle damat, köydeki dağın tepesine kadar çıkar. Düşman askerlerinin kendilerine yetiştiğini gören gelinin dua etmesiyle ikisi de taş kesilir.

Özellikle savaş zamanlarında görülen işgaller, işgalcilerin önlerine geleni yakıp yıktığı, insanları acımasızca öldürdüğü, işkence ettiği, can güvenliğinin olmadığı süreçlerdir. 66 numaralı efsanede görüldüğü üzere, düğünü Adana bölgesinde yaşayan Ermenilerin oluşturduğu çetelerden biri basmaktadır. Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Batılı devletlerin desteğiyle Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan Ermeniler, kurdukları çetelerle çok sayıda masum insanın ölümüne sebep olmuşlardır. 66 numaralı efsanede düşman askerleri tarafından tam yakalanacak olan gelinle damat, içine düştükleri zor durumdan duaları neticesinde taş kesilerek kurtulmuşlardır.

Savaşların etkisiyle oluşan gelin ve gelin alaylarıyla ilgili taş kesilme efsanelerinde düşman karşısında çaresiz kalan insanların içine düştükleri zor durumdan taş kesilmek suretiyle kurtulduklarına şahit olunmaktadır. Bu efsanelerdeki taş kesilmeler, genellikle gelinlerin duası sonucunda meydana gelmektedir. Sadece 63 numaralı efsanede, alayın önünde bulunan evliyanın duasıyla taş kesilme gerçekleşmektedir. Toplum tarafından ermiş, veli ya da evliya olarak adlandırılan dini büyüklüğüne inanılan kimseler, gösterdikleri kerametlerle halk nazarında kabul görürler. Bu kimselerin, yaşadıkları veya mezarlarının

bulunduğu bölgeyi ve insanlarını tehlikelerden korumalarına efsanelerde rastlanmaktadır.

Toplumumuzda kendisine veya çevresindeki insanlara zarar verebilecek canlı-cansız varlıkları kolayca etkisiz hâle getirebilecek kişilerden biri olarak görülen (efsanemizdeki) evliyanın, karşısındaki düşmanı durdurmak yerine kendilerinin onun eline düşmemesi için taş ya da kuş olma dileğinde bulunması dikkat çekicidir.

Savaşların etkisiyle teşekkül eden taş kesilme efsaneleri arasında ikinci grubu oluşturan efsaneler ise kadın ve kızların taş kesilmesiyle ilgili olanlardır. Bu efsanelerde kadınların kimi zaman tek başına, kimi zaman çocuklarıyla kimi zaman da toplu şekilde taş kesildikleri görülmektedir. Bazı efsanelerde, hamile kadınların taş kesilmesine bile rastlamak mümkündür.

Malatya’da anlatılan **Fatmacık Kayası** (61), Ankara’da anlatılan **İffet Kayası** (68) ve Bursa’da anlatılan **Kocakarı Taşı** (71) adlı efsaneler kadınların çocuklarıyla birlikte taş kesildiği efsane örneklerindedir.

61 numaralı efsanede, seferberlik zamanında sırtına aldığı çocuğuyla toprak elemeye giden Fatma adlı kadının etrafını kötü niyetli düşman askerleri sarar. Başına gelecek kötülüğün korkusuyla kaçmaya çalışan Fatma, yakalanacağı sırada yaptığı duanın neticesinde çocuğuyla birlikte taş kesilir.

68 numaralı efsane, Sakarya Meydan Muharebesi’nin yaşandığı günlerde düşmanın işgal ettiği köyde kocası öldürülen, kendisi tecavüze uğrayan bir kadının taş kesilmesiyle ilgilidir. Bulduğu ilk fırsatta kucağına aldığı çocuğuyla Yunan askerlerinin elinden kaçmayı başaran kadın, köyün yakınındaki Kartal Kayalıkları’nın ucuna geldiğinde peşindeki düşman askerlerinden kurtulamayacağını anlar. Alnındaki bu kara lekeyle yaşamaktansa taş olmayı dileyen kadın, duasının kabul olmasından sonra kucağındaki çocuğuyla birlikte kayalıkların üzerinde taş kesilir.

Etrafi düşman askerleri tarafından sarılan Fatma iffet ve namusunu korumak, düşman askerlerinin tecavüzüne maruz

kalan kadın ise alnındaki bu kara lekeden kurtulmak için taş olma dileğinde bulunur. Fatma, sırtında sarılı olan çocuğuyla beraber taş kesilirken düşman askerlerinin elinden kaçmayı başaran kadın, duasında çocuğundan ayrılmamayı istediği için çocuğuyla birlikte taş kesilmiştir. Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra özellikle İngilizlerin desteğiyle Batı Anadolu'yu işgale başlayan Yunanlar, işgal ettikleri yerlerde masum insanlara yaptıkları işkence, katliam ve tecavüzlerle büyük bir insanlık suçu işlemişlerdir.³

71 numaralı efsane ise nimete saygısızlık sonucunda meydana gelen taş kesilme örneklerindedir. Savaş yıllarında köyünde ekmek yapmakta olan bir kadın, yanında duran küçük çocuğunun pislettiği altını, etrafta bez bulamadığı ve düşman askerinin gelip kendilerine zarar vermesinden korktuğu için ekmekle siler. Bunun üzerine kadın ve çocuğu taş kesilir.

Bu efsanemizde altını pisleten çocuğunu ekmekle temizleyen kadının ve çocuğunun taş kesilmesi görülür. Anne ve babaya saygısızlık, nimete karşı takınılan tavır, İslamiyet'in emirlerine karşı gelme ve diğerleri (Sakaoğlu 1980: 110) şeklinde sırlanan hareketler taş kesilme efsaneleri içinde **saygısızlıklar** başlığı altında değerlendirilmektedir. Nimete saygısızlık yapılması sonucunda ceza olarak meydana gelen taş kesilme örneklerinden olan bu efsanenin benzerleri (Sakaoğlu 1980: 126-128) Anadolu Türk efsaneleri arasında çokça görülmektedir.

Eskişehir'de anlatılan **Gelin Kayası** (64) adlı efsane, hamile kadınların taş kesildiği efsane örneklerindedir

64 numaralı efsanede, Kurtuluş Savaşı yıllarında Yunan ordusunun bastığı köyden kaçmaya çalışan hamile bir gelin, köyün hemen yakınındaki tepenin yamacında peşindeki Yunan askerlerine yakalanacağını anlayınca taş ya da kuş olmak için dilekte bulunur. Duası kabul olunan gelin, oracıkta taş kesilir.

³ Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918)'nin ardından başta İzmir olmak üzere Batı Anadolu'da işgallere başlayan Yunanların faaliyetleri için şu kaynağa bakılabilir. Metin Ayışığı (2002), "Unutulan Soykırım: Batı Anadolu'da Yunan Mezalimi", *Türkler*, 15, 776-789.

Bu efsanemizde, kaçma imkânı olmayan hamile bir kadının düşmanın eline düşmemek için taş kesilme dileğinde bulunması görülür. Bu kadın, düşmanın eline düşerse başına gelebilecek işkence ve saldırıları düşünerek çaresizlik içinde böyle bir dilekte bulunmaktadır.

Hamile veya çocuğuyla birlikte taş kesilen kadınlarla ilgili anlatılan efsanelerden sonra kadınların tek başına veya toplu şekilde taş kesildiği efsanelere geçebiliriz.

Kilis'te anlatılan **Tekke Taşı** (75) ve Ağrı'da anlatılan **Gelin Kayaları** (65) adlı efsaneler, kadınların tek başına veya toplu şekilde taş kesildiği efsanelerdendir.

75 numaralı efsanede, Fransızların işgaline maruz kalan şehirde tekkeye gitmekte olan yeni evli bir çift yolda Fransız askerleriyle karşılaşır. Askerlerin kadını rahatsız etmesinden dolayı kocası müdahale eder. Kocasının askerler tarafından öldürülmesi üzerine kadın, koşarak gittiği tekkede secdeye kapanarak düşmanların eline düşmektense taş olmayı diler. Duası kabul olan kadın, tekkenin içinde taş kesilir.

Bu efsanemizde görülen hadise (kadınların işgalciler tarafından rahatsız edilmesi) Millî Mücadele sırasında Kahramanmaraş'ta gerçekten yaşanmıştır. Tarihte *Sütçü İmam Olayı* olarak anılan bu hadise şöyledir. Uzunoluk Hamamı'ndan çıkıp evlerine gitmekte olan Maraşlı kadınlara yaklaşarak “Burası artık Türklerin değildir. Fransız memleketinde peçeyle gezilmez” diyen bir Ermeni çetecinin, kadınlardan birinin peçesini açması neticesinde gelişen olayları dükkânında soğukkanlılıkla seyreden Sütçü İmam, tabancasını alarak olay yerine gelir. Silahını kadınların peçesini açan ve Çakmakçı Said'i yaralayan Ermeni'nin üzerine doğrultarak ateşleyen Sütçü İmam, düşmana sığıttığı bu ilk kurşunla işgalcilere ve Ermenilere Türk milletine yaptıklarının yanlarına kalmayacağını açık bir şekilde göstermiştir (<http://www.kahramanmaras.gov.tr/Tarihce.aspx>).

65 numaralı efsanede ise bölgeyi işgal eden Ruslar, silahlanıp dağlara çıkan erkeklerin yerini öğrenmek amacıyla esir aldığı Eleşkirtli kadınlara işkence ederler. Yapılan bütün işken-

celere rağmen kadınlardan erkeklerinin yerini öğrenemeyen düşmanlar, sır vermeyen Eleşkirtli kadınları bir bir süngülerken kan revan içinde yere yuvarlanan kadınlar taş kesilme dileğinde bulunurlar. Zulme uğrayan o masum kadınların duası kabul olur. O anda şimşekler çakar, gök gürler. Korkudan birbirlerine sokulan kadınlar, oldukları gibi topluca sipsivri kayalara dönüşürler. Yaralarından akan kanların, kayalara rengini vermesiyle de kayalar kırmızıya dönüşür

Gelin Kayaları efsanesinde, esir düştüğü Rusların işkencelerine rağmen erkeklerinin yerini söylemeyen Eleşkirtli kadınlar, “*Ser verilir, sır verilmez*” sözünün hakkını verircesine davranırlar. Eleşkirtli kadınların, içinde buldukları zor durumdan kurtulmak için Kösadağ’ın dibinde kara bir tepe veya kaya olma dileğinde bulunmaları sonucunda taş kesilme meydana gelir. Kadınların duasından sonra şimşeklerin çakması ve gök gürlmelerinin duyulması taş kesilme efsanelerinde pek karşılaşılan olaylardan değildir.

Erzurum’da anlatılan **Gelin Kayası** (62), Erzincan’da anlatılan **Kızlar Sinisi** (70) ve Çorum’da anlatılan **Kırk Kızlar** (69) adlı efsaneler, kızların taş kesilmesiyle ilgili efsane örneklerindedir. Bu efsanelerde kızların, bazen tek başına bazen de toplu şekilde taş kesildikleri görülmektedir.

62 numaralı efsane, Rus komutanın işgal ettiği köyde gönünü kaptırdığı güzel bir kızla ilgilidir. Komutan tüm çabalarına rağmen ikna edemediği kızı, ordusuyla köyden ayrılırken yanında götürmek ister. Düşmanla gitmek istemeyen kız, taş kesilme dileğinde bulununca Rus komutanla birlikte atın üzerinde taş kesilir.

Bu efsanemizde zorla götürülmek istenen kız, çaresiz kalınca taş kesilme dileğinde bulunur. Kızın duası sonucunda sadece kendisi değil Rus komutan ve bineği olan at da taş kesilir. Buradaki taş kesilme kız için bir mükâfat iken Rus komutan için bir cezalandırmadır.

69 numaralı efsane, kızların toplu şekilde taş kesildiği efsanelerdendir. Savaş döneminde işgal edilen ilçede düşman

askerlerine yakalanmamak için Erenler Tepesi adı verilen yere doğru kaçan kırk kız, tepeye vardıklarında artık kaçacak yerleri olmadığını anlayıp düşmanın eline düşmektense taş kesilmek için dua ederler. Duaları kabul olunan kızlar taş kesilir.

70 numaralı efsanede ise Ermenilerin işgal ettiği köyde zulüm ve işkencelere dayanamayan beş kız kardeş, buldukları ilk fırsatta köyden kaçarlar. Peşlerindeki Ermenilerden kurtulamayacaklarını düşünen kızlar, el ele tutuşarak çember şeklinde oturup düşmanın eline geçmemek için taş olmayı dilerler. Duaları kabul olunan kızlar, çember şeklinde taş kesilirler.

Efsanelerimizde, yaşadıkları bölge işgal altında olan beş kız kardeşin veya işgal edilmekte olan kırk kızların düşman eline düşüp namus ve iffetlerini kaybetmektense taş kesilmeyi göze almaları ve duaları sonucunda taş kesilmeleri görülmektedir. Kızlar içinde buldukları zor durumdan taş kesilerek kurtulmuşlardır.

69 numaralı efsanemizde, taş kesilen kızları ifade eden kırk; beklemenin, hazırlığın, denemenin ve cezalandırmanın sayısı olarak günlük hayatımız ve kültürümüzde simgesel değerlere sahiptir (Güvenç 2009: 89).

İslamiyet öncesi Türk gelenekleri arasında da yer tutan kırk sayısı, özellikle İslamiyet'ten sonra biraz daha dinî bir boyut kazanmıştır. Hz. Muhammed'in kırk yaşında ilk vahyini alması, Âdem'in çamurunun kırk gün yoğurulduğuna inanılması, Mehdi'nin dünyaya tekrar geldiğinde kırk yıl kalacak olması, kıyamet sonrasında dirilişin kırk yıl sürecek olması, ayrıca Hz. Muhammed'in isminin başladığı ilk harf olan mim harfinin ebced hesabında sayısal değerinin kırk olması, kırk sayısının dinî boyutunu ifade etmektedir (Çoruhlu 2002: 204).

Yukarıda incelediğimiz efsanelerin dışında; Erzurum'da anlatılan 166 numaralı efsanede faytonun üzerindeki gelin, Muğla'da anlatılan 167 numaralı efsanede kocası savaşa giden hamile kadın, Kars'ta anlatılan 168 numaralı efsanede tarladaki kocasına veya cephedeki askerlere yemek götüren kadın, Tokat'ta anlatılan 169 numaralı efsanede kundaktaki bebeğiyle

dağa kaçan kadın, Erzurum'da anlatılan 170 numaralı efsanede baskına uğrayan düğünden kaçırılan gelin, savaşların yaşandığı dönemlerde düşmanın eline düşmemek için yaptıkları dualar sonucunda taş kesilerek içinde buldukları zor durumdan kurtulmuşlardır.

Savaşların etkisiyle oluşan taş kesilme motifli efsanelerin üçüncü grubunu diğer taş kesilmeler oluşturmaktadır. Şahıs kadrolarında kadınların yer almadığı bu efsanelerde, sürülerini otlatan çobanların ve düşmana esir düşen askerlerin taş kesilmeleri anlatılmaktadır.

Mersin'de anlatılan **Çoban Taşı** (60) ve Kars'ta anlatılan **Taş Kesilen Çoban** (74) adlı efsaneler, savaşlar etrafında anlatılan taş kesilme efsaneleri arasında çobanlarla ilgili olanlardır.

Taş kesilen şahıs kadroları arasında gelinden sonra en fazla çobanların yer aldığı görülür. Zor durumda kalan (hayvanların susuz kalması, sürüsünü otlatırken karşısına ejder/ejderhanın çıkması, sürüsüyle birlikte kar fırtınasına yakalanması, vb.) çoban, adakta bulunarak içinde bulunduğu zorluktan kurtulmak ister. Fakat adağı yerine getirmediği veya hileli bir şekilde yerine getirdiği için bazen kendisi çoğu zaman da sürüsüyle birlikte taş kesilir. Çobanın yanında bulunan insanların da taş kesildiği görülür. Çobanın, koyunları yanında kavalı veya sopaıyla da taş kesildiği efsaneler vardır (Ergun 1997: 184).

60 numaralı efsanede, Kurtuluş Savaşı zamanında köyünde sürülerini otlatan iyi yürekli bir çobanın çevre köylerden birinde yükselen alevleri görüp, Fransızların oraya geldiğini anlaması ve düşman elinde esir olup onların elinde ölmektense taş olma dileğinde bulunması neticesinde olduğu yerde taş kesilmesi anlatılır.

74 numaralı efsane ise Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşığı zamanların birinde yaylada koyun otlatan bir çobanın taş kesilmesiyle ilgilidir. Efsanede, vatan topraklarına düşmanın ayak bastığını göstermemesi için Allah'a dua eden çobanın, duasını bitirdiğinde diğer taraftan gelen düşman atlılarını görmeden koyunlarıyla birlikte taş kesilmesi anlatılır.

Efsanelerimizde düşmana esir düşmemek ve vatan toprağının düşmanlar tarafından çiğnendiğini görmemek için dua eden çobanların tek başına veya koyunlarıyla birlikte taş kesilmelerine şahit olunmaktadır.

Hatay'da anlatılan **Yedi Asker** (76) adlı efsane, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtilaf devletleri tarafından Anadolu topraklarının işgal edildiği sıralarda düşmana esir düşen Türk askerlerin taş kesilmesiyle ilgilidir.

76 numaralı efsanede, Kurtuluş Savaşı yıllarında Fransızlar tarafından işgal edilen şehirde düşmana esir düşen yedi Türk askeri, hapsedildikleri Koz Kalesi'nde maruz kaldıkları ağır işkencelere daha fazla dayanamayıp düşman elinde esirlik çekmektense taş kesilmek için dua ederler. Duaları kabul olunan askerler buldukları zindanda taş kesilirler.

Bu efsanemizde, düşmana esir düşmeyi ölmekten ağır kabul eden Türk milletinin bağımsızlığına düşkünlüğünden izler görülmektedir. Düşmanın işkence ve hakaretlerine katlanamayan yedi asker, esir hayatı yaşamaktansa taşa dönüşmeyi yeğleyerek içinde buldukları zor durumdan kurtulmuşlardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, incelediğimiz efsanelerin neredeyse tamamında taş kesilmeler dua sonucu gerçekleşmektedir. Duanın da bir çeşit dilekte, istekte bulunma olduğu düşünülürse bu kişilerin dilekleri neticesinde taş kesildikleri söylenebilir. Yalnızca 71 numaralı efsanede taş kesilmenin nimete saygısızlık neticesinde meydana geldiği görülür. Efsanelerde taş kesilme dileğinde bulunanların %80'ini kadınlar %20'ni erkekler oluşturur. Taş kesilme dileğinde bulunan şahıs kadroları gruplanacak olursa bunlar; gelin (2 efsane), kadın (1), çocuklu kadın (3), hamile kadın (1), kadınlar (1), kız (1), kırkkız (1), beş kız kardeş (1), evliya (1), çoban (2), yedi Türk askeri (1) dir.

Efsanelerde özellikle kadınların, düşmanın eline düşüp namusunun lekelenmemesi için Allah'a yakarıшта bulduklarına şahit olunur. Kadınlar, düşmanın eline esir düşmektense ölmeyi, taş veya kuş olmayı göze alırlar. Duaları kabul olunan kadınlar, içinde buldukları zor durumdan taşa dönüşerek

kurtulurlar. Bu taş kesilmelerde cezadan ziyade sonu felakete varabilecek bir tehlikeden kurtarma söz konusudur. Yani bu taş kesilmelere iyiler için bir tür mükâfat gözüyle de bakılabilir. Efsanelerde erkeklerin de taş kesilme dileğinde buldukları görülür. 60, 74, 76 numaralı efsaneler, erkeklerin duaları sonucu taş kesildikleri efsane örnekleridir.

63 numaralı efsanede dua eden kişi ise gelin alayındaki evliya'dır. Taş kesilme için dilekte bulunanın evliya olmasına rağmen, alaydaki gelin ve seymenler taş kesilmiştir.

Savaşlar etrafında anlatılan taş kesilme efsanelerine bakıldığında taş kesilmelerin meydana gelmesinde Tanyu'nun tasnifinde üçüncü sırada yer alan *dilekleri sonucunda taş kesilmelerin*, Sakaoğlu'nun tasnifinde ise iki ve üçüncü sırada yer alan *zor durumdan kurtulma ve saygısızlıkların* sebep veya etkili olduğu görülmektedir.

Bitkiye Dönüşme Efsaneleri

Şekil değiştirme efsaneleri arasında bitkiye dönüşmelerin örnekleri taş kesilmelerde olduğu gibi çok değildir. Bu değişim motifi, esasen zor durumdan kurtarma ve cezalandırma olmak üzere iki sebebe dayanmaktadır (Ergun 1997: 187).

Kâfirlerin sürekli huzursuz ettiği Müslüman kız ve erkeğin Allah'tan ağaç veya taş olmayı dilemesi sonucu meşe ağacına dönüşmesi; yaşlı bir adama kuma giden kızın halay sırasında dua etmesi sonucu alayla birlikte çalı hâline gelmesi; babanın oğluna bağı ve bostanı bağışlamasına rağmen oğulun babasına bir salkım üzüm bile vermemesi sonucu bağın kara çalılık, bostanın da pirenlik olması; Hızır'a süt vermemek yönündeki yığın içine giren Yörük beyinin Hızır tarafından ayıya, davarının ardıc ağacına, kazanının da kayaya çevrilmesi efsanelerde görülen bitkiye dönüşmelerden bazılarıdır (Ergun 1997: 322-324).

Bitkiye dönüşme efsanelerinde insanların yanında hayvan ve diğer varlıkların da bitkiye dönüştüğü yukarıdaki örneklerde görülmektedir. Taş kesilme efsanelerinde olduğu gibi insan dışındaki varlıkların bitkiye dönüşmesinde de olayın gerçek-

leşme anında insanların yanında bulunmaları, dönüşüme maruz kalmalarına sebep olmaktadır.

Erzincan'da anlatılan **Ardıçlık Mevkii** (49), Yozgat'ta anlatılan **Sırçalı** (72), Ağrı'da anlatılan **Şehit Ağacı** (73) ve **Ziyaret** (77) adlı efsaneler, savaşlarla ilgili olarak anlatılan efsanelerde bitkiye dönüşme motifinin görüldüğü efsane örnekleridir.

49 numaralı efsane, savaş sırasında başı kesilmesine rağmen savaşa devam eden Seydi Sultan'la ilgilidir. Seydi Sultan'ın kesilen başını koltuğuna alarak emrindeki askerleri komuta etmeye devam etmesi, yaşananları seyreden bir kadının söylediği sözlerle sona erer. Olduğu yere yıkılan Seydi Sultan'ın ruhunu teslim etmesinden sonra askerleri de ardıç ağacına dönüşür.

72 numaralı efsanede ise Türklerle kâfirlerin savaştığı yıllarda sayıca düşmandan az olan Türklerin, kâfirler tarafından sıkıştırıldığı sırada ölmeye veya düşmana esir düşmeye razı olmayıp Allah'a dua ederek çalı ya da taş olmayı dilemeleri neticesinde çalıya dönüşmeleri anlatılır.

Efsanemizde, kesik başıyla savaşa devam eden Seydi Sultan'ın sırrının ortaya çıkması askerlerinin ardıç ağacına dönüşmesine sebep olmaktadır. Diğer efsanemizde ise savaşta kâfirler karşısında zor durumda kalan Türklerin duaları sonucunda çalıya dönüşmesi görülmektedir.

73 ve 77 numaralı efsaneler, birçok kez Rus işgaline maruz kalan Doğu Anadolu Bölgesi'nde yaşanan olaylarla ilgili olarak anlatılmaktadır.

73 numaralı efsanede; Rusların Kafkaslardan inerek Doğu illerimizi istila ettiği yıllarda, düşmana teslim olmayıp mücadeleye girişen köylülerden geriye kalan dede, oğul ve torun düşmanlar tarafından yakalandıktan sonra diri diri toprağa gömülür. Rus komutanın emriyle bunların başlarının üzerine dikilen silahları, düşmanın oradan ayrılmasından sonra ağaca dönüşürler.

77 numaralı efsane ise genç bir kızın ağaca dönüşmesiyle ilgilidir. Patnos'un beş kilometre kuzeydoğusunda yer alan

köyde, bir tarihte bölgeyi işgale gelen Rus askerlerden birkaçı, köyde yaşayan genç bir kıza sarkıntılık eder. Kız çaresiz kalınca, kendisini kurtarması için Allah'a yalvarır. Masum kızın duası o anda kabul olur ve kız bir ağaca dönüşür

73 numaralı efsanede, düşmana esir olmamak için canla başla çarpışan köylülerden dede, oğul ve torunun kahramanlıklarının nişanesi olarak başlarına çakılan silahlarının üç söğüt ağacına dönüşmesi görülür. Silahların ağaçlara dönüşmesi -bir bakıma Rus komutanın istediği gibi- o kahraman insanların işareti olarak hatıralarının günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur. 77 numaralı efsanede ise duası sonucu ağaca dönüşen köylü kızının zor durumdan kurtulması vardır.

Sonuç olarak konumuzla ilgili efsanelerde; içine düşülen zor durumdan dua sonucunda kurtulma (72,77) ve sırrın ortaya çıkması (49) gibi faktörler bitkiye dönüşmede etkili olmaktadır. 73 numaralı efsanede ise kahramanlık işareti olarak dikiilen silahların ağaca dönüşmesi görülür. Bu efsanelerimizde bitkiye dönüşen insanlar; Seydi Sultan'ın askerleri, savaşta ölmek veya kâfirlere esir düşmek istemeyen Türkler, düşman askerlerinin saldırısına uğrayan genç bir köylü kızıdır.

Ç. YER ADI EFSANELERİNİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OL-GULARININ ROLÜ

İl, ilçe, kasaba, köy gibi yerleşim yerlerinin yanında dağ, tepe, deniz, akarsu, göl, pınar vb. yerlere verilen isimler olarak kısaca ifade edebileceğimiz yer adları; insanoğlunun yaşamını sürdürdüğü toprak parçaları üzerindeki varlığını ve hâkimiyetini gösteren simgelerdendir.

Sosyolojik ve kültürel açıdan bakıldığında ise bir yerin coğrafi, tarihi ve genel karakterini tanıma ve yansıtma önemli rol oynayan (Alagöz 1984: 11) yer adları; insan gruplarının üzerinde yaşadıkları, yürüdükleri toprak parçalarına vurdukları ilk damgalar, sınır taşları ve yer belirleme işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu adlardan her biri ait olduğu etnik grup için üzerinde yaşanan toprakla ilgili ayrı bir anlama sahiptir (Yıldırım 1984: 164).

İnsan topluluklarının üzerinde yaşadıkları alanlarla ilişkisi yer adlarının oluşumunda son derece önemli bir yere sahiptir. İnsan ve yer adları arasındaki ilişkide, kimi zaman yaşanan acı bir olay, kimi zaman dillere destan olan bir sevda, kimi zaman bir dilek veya istek neticesinde söylenen söz, kimi zaman da karşılaşılan büyüleyici bir güzellik belirleyici olmaktadır.

Göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türk toplulukları en eski çağlardan beri üzerinde yaşadığı alanları adlandırma ve belirtmede bir coğrafyacı dikkati ile durmuşlar; dağlara, yaylalara, göllere, ırmaklara, geçitlere, küçük arazi parçalarına, köy ve kentlere manalı isimler vermişlerdir. Bu yer adları topluluk vicdanında yaşamış, Akdeniz kıyılarına ve Balkanlar'a kadar getirilmiştir. Selçukluların ve Osmanlıların planlı iskânlarında da kendiliğinden meydana gelen yerleşmelerde de bu böyle olmuştur (Eröz 1984: 43).

İnsanların gerçek hayatlarında olduğu kadar düşünce dünyalarında da derin etkiler meydana getiren savaş ve fetih olguları, yer adlarının oluşumu üzerinde de etkili bir şekilde kendini göstermektedir. Bu etki; yaşanan üzücü veya sevindirici bir olayla kendini gösterebildiği gibi, şahit olunan bir kahramanlıkla da ifade şeklini bulmakta ve yaşananların hatırası olarak yer adlarına dönüşmektedir. Ayrıca bu yer adları fethedilen yerlerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasına da azami derecede katkı sağlamaktadır.

Savaş ve fetih olguları bağlamında teşekkül eden Anadolu sahası Türk efsaneleri arasında yer adlarıyla ilgili olarak anlatılanların inceleneceği bu başlık, “*Savaşların Etkisiyle Oluşan Yer Adı Efsaneleri*” ve “*Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Yer Adı Efsaneleri*” olmak üzere iki alt başlıktan oluşacaktır.

Savaşların Etkisiyle Oluşan Yer Adı Efsaneleri

Toplumların hayatında derin izler bırakan savaşlar, sosyal hayatın birçok alanında olduğu gibi yer adlarının oluşumuna da etkilemiştir. Savaşın, insanların düşünce dünyasında meydana getirdiği etkilerin dışı vurumu olarak görülebilecek bu durum, yaşanan üzücü veya sevindirici bir olayla kendini gösterebildiği

gibi, şahit olunan bir kahramanlıkla da ifade şeklini bulmakta ve yaşananların hatırası olarak yer adlarına dönüşebilmektedir. Yer adı efsanelerine savaş olgusunun penceresinden bakılacak olan bu başlıkta, efsanelerin oluşumunda tarihin rolü daha iyi görülecektir.

İnceleyeceğimiz efsanelerde, savaşların öncesinde veya sonrasında ya da savaşın cereyan ettiği sıralarda meydana gelen olayların ve bu olaylar sırasında kişilerin sarf ettiği bazı sözlerin yer adları oluşumu üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Erzincan'da anlatılan **Otlukbeli Kanlıçayır** (94) ve Ağrı'da anlatılan **Yığın-tepe** (101) adlı efsaneler, savaş öncesinde yaşanan olayların etkisiyle oluşan yer adlarıyla ilgilidir.

94 numaralı efsanede, Otlukbeli Savaşı öncesinde Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kuvvetlerinin yerini tespit etmekle görevlendirilen Osmanlı öncü kuvvetleri pusuya düşürülür. Askerlerin çoğunun öldüğü çayır kan gölüne döner. Askerlerin pusuya düşürüldüğü bu çayıra o günden sonra *Kanlıçayır* denilmeye başlanır.

101 numaralı efsanede ise, Çaldıran seferine çıkan Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı ordusu Eleşkirt ovasında mola verir. Bu sırada büyük bir tarlada tek başına arpa yolan bir kadına yardımcı olmak düşüncesiyle askerlerine arpaları yoldurup bir yere toplattıran padişah, kadının yapılan bu iyiliğe teşekkür etmek yerine bencillik etmesine kızarak arpaların üstünü toprakla örttürür. Üzeri toprakla örtülen arpalar bir tepe görünümünü alır. Sonradan bu tepenin yanına kurulan köye de *Yığın-tepe* adı verilir.

Efsanelerimizde görüldüğü gibi savaş öncesinde yaşanan olaylar yer adının oluşumuna kaynaklık etmektedir. 94 numaralı efsanede, askerlerin gece karanlığı ve kurbağa seslerinden pusuyu fark edememesi baskına uğramalarına sebep olmuştur. Askerlerinin pusuya düşmesine kurbağa seslerinin de sebep olduğunu öğrenen Fatih Sultan Mehmet'in ettiği beddua sonucunda, Kanlıçayır'ın kurbağaları o günden sonra bir daha ötmemiştir. 101 numaralı efsanede, padişahın kadına sorduğu:

“Çalışmaya tek mi iyi, çok mu?” sorusuna kadının: “Çalışmaya çok, yemeğe tek daha iyidir...” cevabını vererek bencillik etmesi padişahı sinirlendirmiş ve bu davranış arparların üzerinin top- rakla örtülerek bir tepeye dönüşmesine sebep olmuştur.

Savaşın cereyan ettiği sırada meydana gelen olaylar, savaş- ların etkisiyle oluşan yer adları arasında önemli bir yer tutmak- tadır. Tarihe bakıldığında saatler süren kısa zamanlı savaşların yanında günler, aylar hatta yıllar süren uzun zamanlı savaşların olduğu görülmektedir. Bu durum dikkate alındığında, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gibi uzun zamanlı savaşlar sırasında meydana gelen olayların yer adı oluşumunda fazla pay sahibi olması daha iyi anlaşılabilir.

Ağrı’da anlatılan **Şeyh Gözesi** (35) ve **Nurılık** (92), Erzincan’da anlatılan **Ardıçlık Mevkii** (49), Denizli’de anlatılan **Çökelez Dağı** (52), Tokat’ta anlatılan **Turhal Üzerine** (59), Tekirdağ’da anlatılan **Anaoğlu Köyü** (81), Muğla’da anlatılan **Gavurdöndü Yaylası** (85), Çanakkale’de anlatılan **Kanlı Dere** (87), Trabzon’da anlatılan **Murat Suyu** (90), Adana’da anlatı- lan **Paşa Pınarı** (95), Isparta’da anlatılan **Sağır Köyü** (96), Balıkesir’de anlatılan **Sarıköz Tepesi** (98), Bingöl’de anlatılan **Şeref Meydanı** (99) adlı efsaneler savaşlar sırasında meydana gelen olayların etkisiyle oluşan yer adlarıyla ilgilidir.

49, 52 ve 59 numaralı efsaneler, savaşlar sırasında meydana gelen kesik baş hadiseleri etrafında teşekkül eden yer adı efsa- neleridir.

49 numaralı efsanede, düşmanlarıyla savaşırken kesilen başını yerden alarak savaşmaya devam eden Seydi Sultan’ın ruhunu teslim etmesiyle emrindeki askerlerin ardıç ağacına dönüştüğü görülür. Askerlerin ardıç ağaçlarına dönüştüğü bu yere *Ardıçlık Mevkii* adı verilmiştir.

52 numaralı efsanede, savaşırken kesilen başını koltuğu- nun altına alarak düşman üzerine koşmaya başlayan Ellez adlı yiğidin, komutanın “Çök Ellez” emriyle olduğu yere düşerek can vermesi anlatılır. Ellez’in şehit düştüğü bu tepe, komuta-

nın söylediği “Çök Ellez” sözünden hareketle o günden beri *Çökelez/Çökelez Dağı* adıyla bilinmektedir.

59 numaralı efsanede ise Turhal ilçesinin kuşatıldığı bir savaş sırasında kişilerden birinin kesilen başı, yuvarlanarak şehrin dışındaki köprüye kadar geldiği sırada kaynağı bilinmeyen bir sesin “Dur kal!” demesiyle kesik başın olduğu yerde kalması anlatılır. Bu sözden hareketle şehre Durkal denilmeye başlanır ve ad zamanla *Turhal* şekline dönüşür.

49 numaralı efsanede askerlerin ardıç ağacına dönüşmesi, 52 numaralı efsanede komutanın askere, 59 numaralı efsanede kaynağı bilinmeyen sesin yuvarlanmaya devam eden kesik başa emir niteliğinde söylediği sözler, yer adının oluşumuna kaynaklık etmektedir.

90, 95 ve 96 numaralı efsaneler, yer adının oluşumuna kaynaklık eden olayların meydana geldiği savaşların zamanı açık şekilde belli olmayan metinlerdir. Bu efsanelerde yaşanan savaşların zamanıyla ilgili olarak “*bir savaş zamanında veya sırasında*” ifadeleri yer almaktadır.

90 numaralı efsanede, Kasabuğun Yaylası’ndaki bir suyun yakınlarında yaşanan bir savaş sırasında çok susayan bir askerin, bu sudan içtikten sonra ruhunu teslim etmesi anlatılır. Suyun yanına defnedilen askerin adının Murat olması sebebiyle suya da onun adı verilir.

Efsanemizde, savaş sırasında çok susayan bir asker, ölmeye önce su içmeyi istemektedir. Biraz ileride akan sudan içen asker, şehit olmadan önce son arzusuna kavuşmuştur.

95 numaralı efsanede, Ceyhan ilçesinde yaşanan bir savaş sırasında paşalardan birinin, ordu komutanından pınardan su getirme emri aldığı hâlde suyu pınar yerine çaydan getirmesi sonucunda emre itaatsizlikten dolayı pınarda boğdurulması anlatılır. Paşanın boğdurulduğu suyun adı o günden sonra *Paşa Pınarı* olarak kalır.

Efsanemizde, komutanın emrine uymayan bir paşanın cezalandırılması görülmektedir. Askerî disiplin içerisinde komutanın emrine uymak son derece önemlidir. Özellikle, savaş

dönemlerinde bu hususa çok daha fazla dikkat edilmesi gerekmektedir.

96 numaralı efsanede ise Yalvaç bölgesindeki bir savaş sırasında yaralanan Baba Sultan ve Topal Dede adlı iki gazinin, düşmanın yaklaşmakta olduğunu civar köylere haber verme çabası anlatılır. Topal Dede'nin şehit olmasından sonra yola tek başına devam eden Baba Sultan, köyün bulunduğu yere geldiği zaman sesini kimseye duyuramayınca "Hey köylüler, düşman ordusu geliyor diyorum, sağır mısınız?" diye tekrar bağırır. Baba Sultan'ın bir türlü sesini duyuramadığı köyün adı o günden sonra *Sağır* olarak kalır.

Efsanemizde, köydeki insanlara düşmanın yaklaştığını haber vermeye çalışan gazinin, sesini duymayan köylüler için söylediği "Sağır mısınız?" sözü, oradaki yerleşim yerinin adına kaynaklık etmektedir.

35, 92 ve 99 numaralı efsaneler, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusların işgal ettiği Doğu illerimizde yaşanan olayların etkisiyle oluşan yer adlarıyla ilgilidir.

35 numaralı efsanede, Rusların kuşattığı bölgeyi savunan Tutaklı bir şeyhin komutasındaki askerlerin, susuzluktan perişan olduğu sırada (şeyhin yaptığı dua sonucunda ortaya çıkan pınarla) suya kavuşması anlatılır. Şeyhin duasını bitirmesinden sonra kaynamaya başlayan pınardan içen askerler, cesaret ve güçlerini topladıktan sonra düşmana tekrar saldırarak Tutak'ın işgal edilmesini önlerler. Şeyhin duası sonucunda ortaya çıkan bu suya ise *Şeyh Gözesi* adı verilir.

Efsanemizde susuzluktan perişan durumdaki askerler, şeyhin duası vesilesiyle suya kavuşurlar. Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin kerametleri arasında gösterilen bu olay Hacı Bektaş Veli, Abdal Musa ve Hacım Sultan etrafında anlatılan menkıbelerde karşımıza çıkmaktadır (Ocak 2009: 273-274). Pınarın ortaya çıkmasına vesile olan kişinin şeyh olması sebebiyle suyun adına, *Şeyh Gözesi* denilmiştir.

92 numaralı efsanede, Rus işgalinden kaçan Ağrılı köylülerin oluşturduğu bir göç kafilesine önderlik eden Seyid Nu-

ri'nin, düşmanla savaşırken şehit düşmesi sonrasında yaşanan olaylar anlatılır. Düşmanlar tarafından diğer ölümlerle birlikte cesedi götürülen Seyid Nuri, gece rüyalarına girdiği bir akraba-sına şehit düştüğü yerde yattığını söyler ve ondan kendisini oraya defnetmesini ister. Seyid Nuri'nin şehit düştüğü yere giden akrabası, onu yerde uzanmış yatar hâlde bulur. Kazılan mezara defnedilen Seyid Nuri'nin başına bir de söğüt ağacı dikilir. O günden sonra, Seyid Nuri'nin geri geldiği dağa *Ziya-ret*, mezarının bulunduğu yere de *Nurilik* denilmeye başlanır.

Efsanemizde, şehit edildikten sonra işkence edilmek ama-cıyla cesedi götürülen Seyid Nuri, şehit düştüğü yere geri dönmektedir. Seyid Nuri'nin, akrabasının rüyasına girerek defnedilmesini istemesi; şehitler etrafında anlatılan efsanelerde şehitlerin, mezarlarının yapılmasını veya bulunmasını istediği efsane örneklerine benzemektedir.

99 numaralı efsanede, Birinci Dünya Savaşı sırasında işgal-ci Rus birlikleriyle Türk birlikleri arasında çok kanlı çarpışma-ların yaşandığı Bingöl'deki Eşek Meydanı'na, Rus birliklerinin geri püskürtülerek büyük bir zafer kazanılmasından sonra *Şeref Meydanı* adının verilmesi anlatılır.

Efsanemizde; önceden Eşek Meydanı adıyla bilinen mey-dan, süngü muharebesinde çok zayıf verilmesine rağmen, Rus birliklerine karşı kazanılan zaferin hatırası olarak Şeref Meyda-nı'na dönüşmektedir. Meydanda oradaki çarpışmalarda şehit düşen Türk askerleri için Şüheda Abidesi inşa edilmiştir.

87 numaralı efsane, Çanakkale Savaşları sırasında yaşanan bir olayın etkisiyle teşekkül etmiştir. Bu efsanemizde, en şid-detli çarpışmaların yaşandığı Alçıtepe köyünün hemen yakı-nından geçen dere den kan akması anlatılır. Derenin başında süngü süngüye yapılan çarpışmalarda o kadar insan kanı dökü-lür ki dere den su yerine kan akmaya başlar. Hatta derenin alt taraflarında bulunan iki Mehmetçik, dere den su içtikleri sırada içtiklerinin su değil kan olduğunu görürler. Çanakkale Savaşla-rı'ndan yıllar sonra bile derenin yatağından kırmızımsı bir su akmaya devam etmesi sebebiyle buraya *Kanlı Dere* adı verilir.

Efsanemizde anlatıldığına göre, dereden su yerine kan akması ve savaştan yıllar sonra bile kırmızımsı bir suyun akmaya devam etmesi savaşın şiddetini göstermektedir. Tarihin kaydettiği en kanlı savaşlardan biri olan Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatını ve Anadolu Türk tarihinin kaderini değiştirmiştir.

81, 85, 98 ve 99 numaralı efsaneler, Anadolu'nun istiklal mücadelesi verdiği yıllarda yaşanan olayların etkisiyle oluşan yer adlarıyla ilgilidir.

81 numaralı efsanede, Kurtuluş Savaşı yıllarında düşman tarafından işgal edilen köyde, yaşlılara işkence edilmesine dayanamayan bir erkek çocuğunun, düşman askerlerine saldırması neticesinde kurşunlara hedef olması anlatılır. Düşman askerlerinin kurşun yağmuruna tuttuğu oğluna sarılan annenin de şehit edildiği köyün adı, o günden sonra *Anaoğlu* olarak kalır.

Bu efsanemizde, küçük bir çocuğun yaşanan işkencelere kayıtsız kalamaması ve cesur bir şekilde düşmana karşı koymaya çalışması görülmektedir. İşgal yıllarında maruz kaldığı işkence ve zulümler Anadolu insanın cesaret ve azmini kırmak yerine daha da perçinlemiş, bunun sonucu olarak da düşmanlar topraklarımızdan temizlenmiştir.

85 numaralı efsanede, Anadolu'nun kurtuluş mücadelesi verdiği günlerde otuz bin askerini kaybeden düşman komutanının, içtiği sudan etkilenerak geri çekilme kararı vermesi anlatılır. Gavuryaylası'ndaki soğuk sudan içtikten sonra "Bizim bu sudan içen halkla savaşmamız mümkün değildir." diyen düşman komutanın, emrindeki askerlerle birlikte geri döndüğü bu yere *Gavurdöndü Yaylası* adı verilir.

Bu efsanemizde; düşmanın işgaline devam etmekten vazgeçerek geri çekilme kararı alması, yer adının oluşumunda rol oynamıştır. Komutanın geri çekilme kararı almasına ise içtiği soğuk su sebep olmuş, böylesine soğuk suyu içen insanların cesaretli, güçlü ve inançlı olacağı düşüncesi onu bu kararı almaya sevk etmiştir.

98 numaralı efsanede ise, Yunanların işgaline uğrayan bir tepe köyünde düşman askerlerinin sahip olmak istedikleri Sarıkız'ın direnmesi sebebiyle düşmanların isteklerine ulaşamamaları ve bunun sonucunda önce dövdükleri kızı sonra diri diri toprağa gömmeleri anlatılır. Sarıkız'ın gömüldüğü bu tepeye, o günden sonra *Sarıkız Tepesi* denilmeye başlanır.

Efsanemizde, düşman askerlerine olanca kuvvetiyle direnen Sarıkız'ın namusunu koruma mücadelesini görmekteyiz. Sarıkız, burada namusu için gerekirse canını vermeyi göze alan Anadolu kadınının bir temsilcisi konumundadır. O günden sonra bir daha görülmeyen Sarıkız'ın ölmediğine, gömüldüğü tepede geceleri ışıklar içinde dolaştığına inanılmaktadır.

Savaşların sonrasında meydana gelen olayların da yer adları oluşumu üzerinde etkili olduğunu daha önce belirtmiştik. Erzurum'da anlatılan **Ağgelin Köyü** (78), Isparta'da anlatılan **Gelendost** (86) ve Giresun'da anlatılan **Ot Bitmez Tepesi** (93) adlı efsanelerde savaş sonrası yaşanan olaylar, yer adlarının oluşumuna kaynaklık etmektedir.

78 numaralı efsanede; Hınıs'ta bulunan düşman ordularının yenilgiye uğratıldığı bir savaştan sonra, mola vermek için bir köye uğrayan Türk ordusundaki komutanlardan biri, kendisine ayran ikram eden köyün genç ve güzel gelinine ilk görüşte âşık olur. Gelinin güzelliği karşısında derinden bir "Ah gelin" diyen komutan, ağzından çıkan alevle yanarak küle döner. Bu olaydan sonra köye "Ah Gelin" adı verilir. Daha sonra "*Ağgelin*" şekline dönüşen bu ad, günümüzde *Akgelin* şeklini almıştır.

Efsanemizde, komutanın içinde bulunduğu çaresizliğin ifadesi olarak ağzından çıkan "ah gelin" kelimesi yer adı oluşumuna kaynaklık etmektedir. Komutanın, güzelliğine vurulduğu gelinin evli olması, onun derinden bir ah çekmesine, bu da yanarak kül olmasına neden olmuştur. Komutanın, ağzından çıkan alevle yanması bizlere Kerem ile Aslı hikâyesini hatırlatmaktadır. Aslı ile evlenen Kerem, gerdek gecesinde Aslı'nın sihirli elbisesinin düğmelerini sabaha kadar açamayınca acıyla bir "ah!" çeker ve ağzından çıkan alevle yanar kül olur. Ke-

rem'in küllerini saçıyla toplamak isteyen Aslı da tutuşarak yanar (Alptekin 2005: 229-230). Halk arasında yaygın şekilde kullanılan "Bir ah çeksem derdimden karşiki dağlar yıkılır." gibi söyleyişler de insanın bazı olaylar karşısındaki çaresizliğini yansıtmaktadır.

86 numaralı efsanede, Miryokefalon Savaşı'ndan sonra olası baskın ve işgallere karşı ilçeyi koruma ve gözetim altında tutan halkın, gelip geçenin dost mu düşman mı olduğunu belli yerlerdeki gözetleyiciler vasıtasıyla takip etmeye başlaması ve gözetleyicilerin söyledikleri "Gelen düşman!" veya "Gelen dost!" sözleriyle ilçeye yaklaşanların kim olduğunu merkeze haber vermesi anlatılır. Bu haberleşme parolasının zamanla yerleştiği ilçede, düşman tehlikesinin ortadan kalkmasıyla daha çok kullanılmaya başlanan *Gelendost* sözü, burada kurulan yerleşim yerinin adı olur.

Efsanemizde gördüğümüz "Gelen dost" veya "Gelen düşman" haberleşme parolaları, Miryokefalon Savaşı'ndan sonra ilçeye gelenlerin kimliğini ifade etme ihtiyacı neticesinde ortaya çıkmıştır. Miryokefalon Savaşı, özellikle Anadolu'nun Türkleşmesi açısından çok önemli bir dönüm noktasıdır. Malazgirt yenilgisinden beri kaybettiği toprakları Türklerden geri alabileceklerini ümit eden Bizanslıların bu ümitleri, Miryokefalon'da uğradıkları hezimetle tamamen yok olmuştur (Özaydın 2002: 401).

93 numaralı efsanede, Yürücek Tepesi'de yaşanan bir savaş sırasında ölenlerin kanlarının toplanarak kan gölü meydana getirmesi ve bu kanların kurumasından sonra orada hiçbir şeyin bitmediği yaklaşık bir dönümlük bu alanın ortaya çıkması anlatılır. Bu alanda hiçbir şey bitmemesinden dolayı halk buraya *Ot Bitmez Tepesi* adını vermiştir.

Efsanemizde anlatılan savaş sırasında ölen ve yaralanan insanların kanlarının bir göl oluşturacak kadar çok olması bu savaşın şiddetini göstermektedir. Ayrıca bu savaş sırasında insanların kesilen başlarının taşlaştığı ve çevrede bulunan yuvarlak taşların, savaşta kesilmiş başlar olduğu da efsanemizde ifade edilmektedir.

Savaşların etkisiyle oluşan yer adlarıyla ilgili efsanelere bakıldığında, bunların çoğunda (35, 81, 85, 86, 87, 92, 94, 98, 99, 101) yer adının oluşumuna kaynaklık eden olayın meydana geldiği savaşlar belirgin şekilde görülmektedir. (Birinci Dünya Savaşı, Otlukbeli Savaşı, ...) Bu grubun dışında kalan efsanelerde (49, 52, 59, 78, 90, 93, 95, 96) ise olayların meydana geldiği savaşların zamanı belli değildir. (Bir savaş zamanında/sırasında)

İncelediğimiz efsanelerde, savaşlar sırasında başı kesilen insanların yine de savaşmaya devam etmesi (49, 52, 59); yerleşim yerini korumak amacıyla haberleşme parolalarının kullanılması (86); işgal edilen yerlerde düşmana karşı koyan kişilerin şehit edilmesi (81, 98); derelerin kan aktığı, kan göllerinin meydana geldiği derecede şiddetli savaşların yaşanması (87, 93, 94); kişilerin yapılan iyiliğe bencillikle karşılık vermesi (101); düşman karşısında kahramanca mücadele edilerek düşmanın geri püskürtülmesi (99); savaş sırasında verilen emre itaat etmeyen paşanın cezalandırılması (95); ermiş kişilerin savaş sırasında keramet göstermeleri (35, 92) ve savaştığı insanların içtiği sudan içen düşman komutanın cesaretini kaybederek geri dönmeye karar vermesi (85) gibi hadiseler, yer adlarının oluşumunda rol oynamaktadır.

Savaşların etkisiyle teşekkül eden bu efsanelerde; düşman, ölüm, işgal, işkence, namus, kahramanlık, cesaret gibi temaların hâkim olduğu görülmektedir. Savaşın doğası göz önüne alındığında, bu durum olağan karşılanabilmektedir.

Savaş olgusunun şekillendirdiği yer adları; genellikle acı ve olumsuz olayların hatıralarını yansıtmakla birlikte kahramanlık, cesaret, inanç gibi erdemlerin ön plana çıktığı olaylardan da izler taşımaktadır.

Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Yer Adı Efsaneleri

Türklerin Anadolu'da yürüttüğü fetih hareketleri sırasında meydana gelen olaylar, yer adlarının oluşumu üzerinde etkili olmuştur. Bu etki; duygu, düşünce, istek veya tavsiye niteliğinde söylenen bir söz ya da yaşanan acı veya güzel bir olayla ifade

şeklini bulduktan sonra yer adına dönüşerek günümüze kadar gelmiştir.

Anadolu'daki fetihler etrafında teşekkül eden yer adı efsaneleri; yer adının meydana gelmesine etki eden unsurlar açısından, söylenen söz ve yaşanan olayların etkisiyle oluşmalar üzere iki grupta ele alınabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi fetihler sırasında kimi zaman bir duygu ve düşüncüyü kimi zaman da bir tavsiye veya isteği ifade etmek maksadıyla kişilerin söylediği sözler, yer adlarının oluşumunda rol oynamaktadır.

Burada inceleyeceğimiz; Tekirdağ'da anlatılan **Almalı Köyü** (79), Ankara'da anlatılan **Anadolu Adı** (80), Burdur'da anlatılan **Burdur İçin "Burada Dur" Demişler** (83), Kastamonu'da anlatılan **Kastamonu'nun Aşkı** (88), Mersin'de anlatılan **Mut** (91) ve Yozgat'ta anlatılan **Sorgun Adının Efsanesi** (97) adlı efsane metinlerindeki yer adlarının, bu şekilde oluştuğu görülmektedir.

79 numaralı efsanede, Rumeli'ye geçen Türklerin Malkara ilçesinde kuşattıkları bir kale için sürekli "Almalı, almalı, mutlaka almalı" diyerek bu kaleyi alma isteklerini ifade etmeleri ve kalenin fethedilmesinden sonra onun yakınındaki köye *Almalı* adını vermeleri anlatılır. Köyün adı zamanla *Elmalı* şekline dönüşür.

Efsanemizdeki yer adının oluşumuna Bizans'ın elinde bulunan bir kalenin Türkler tarafından fethedilmesi sırasında söylenen "Almalı" sözü kaynaklık etmektedir. Kalenin önemli görülmesi ve mutlaka alınmasının gerekliliğini vurgulamak için söylenmiş olan bu söz, bir istek veya düşüncüyü yansıtmaktadır.

80 numaralı efsanede, Ağustos sıcağında askerlerini toplayıp sefere çıkan Türk sultanın dağ taş, dere tepe demeden ilerlerken mataraların boşaldığı sırada karşlarına ak saçlı ihtiyar bir kadının çıkarak bir bakraç ayrılarla bütün askerlerin susuzluğunu gidermesi anlatılır. Mataralarını dolduran askerlerle ihtiyar kadın arasında geçen konuşmalarda, askerlerin matara-

ların dolu olduğunu belirtmek için söylediği “*Ana dolu*” sözü, o günden bu toprakların adı olur.

Efsanemizde bir bakraç ayrıntı oradaki taş oluğa dökten ihtiyar kadın, bununla bütün askerleri serinletir. İhtiyar kadının, mataralarını dolduran askerlere “Doldurun yiğitlerim” demesi askerlerin de buna “Dolu ana, ana dolu” diyerek karşılık vermesi sonucunda ortaya çıkan “Ana dolu” sözü, yer adının oluşumuna kaynaklık etmiştir. Yine Ankara’da anlatılan 171 numaralı benzer bir efsanede, buradaki Türk sultanın yerini Rumların elindeki Başköy Kalesi’ni almak için sefere çıkan Alâeddin Keykubat, ihtiyar kadının yerini ise Kırmızı Ebe alır. Ayrıca bu efsanelerde az miktarda yiyecek veya içeceğin çok sayıda kişiye yetmesi motifi de görülmektedir.

83 numaralı efsanede, Anadolu Selçuklu sultanının rüyasında “*Er geç bu toprakların tamamı senindir. Yarından tezi yok, atını güney batıya sür! Biz sana dur deyinceye dek ilerle!*” denildiğini duyması ve sabah sefere çıkarak “Burada dur!” sözünü duyduğu yere kadar ilerlemesi anlatılır. Bu sözden sonra ordunun konakladığı yerde kurulan kasabaya “Burada Dur” adı verilir ve bu ad zamanla *Burdur* şekline dönüşür.

Efsanemizde, sultan gördüğü rüyasının tesiriyle sefere çıkmaktadır. Sultana rüyasında Güney Batı Anadolu topraklarının hâkimi olacağını söylenmesi, Oğuz Kağan’ın veziri Uluğ Türk’ün ve Osmanlı Devleti’nin kurucusu Osman Bey’in rüyalarını bizlere hatırlatmaktadır.

Uluğ Türk’ün, rüyasında altın bir yayın gündoğusundan günbatısına kadar uzanması, üç gümüş okun ise kuzeye doğru gittiğini görmesi (Ögel 2006: 23), Osman Bey’in ise rüyasında karnından çıkan çınar ağacının üç kıtaya hâkim olacak kadar büyümesi, Oğuz Kağan ve Osman Bey’in kuracağı büyük imparatorlukların müjdesidir.

88 numaralı efsanede, Kastamonu Kalesi’ni kuşatan bir Türk komutanın, kalenin içinden gelen yardım sayesinde fethi gerçekleştirebilmesi anlatılır. Komutana âşık olan kale tekfurunun kızı Moni, kalenin anahtarlarını dadısıyla komutana

ulaştırır. Kapıları açtırarak kaleye giren komutan, kızının ihanetini haber alan tekfurun Moni'yi kalenin burcundan attığını öğrenir. Kendisine iyilik yapan bu kızın acı sonuna üzülen komutan, yakaladığı tekfurı “Kastın ne idi Moni'ye?” diyerek öldürür. Komutanın ağzından çıkan bu söz, şehrin adı olarak kalır ve sonradan *Kastamonu*'ya dönüşür.

Aşk ve cesaret temalarının hâkim olduğu bu efsanemizde, sevdiği kişi için babasını karşısına alan Moni'nin acı bir şekilde hayatını kaybetmesi, Türk komutanı derinden etkilemiş ve o an ki duygularının ifadesi olarak dudaklarından dökülen sözler o şehrin adına kaynaklık etmiştir.

91 numaralı efsanede, Karamanoğulları'ndan bir beyin kuşattığı Mut Kale'sini bir türlü ele geçirememesi ve bu kuşatma sırasında binlerce askerinin şehit olduğu bu yere “Dâr'ül-mevt” adını vermesi anlatılır. Ölüm yurdu anlamına gelen bu ad, zamanla *Mut* şekline dönüşmüştür.

Efsanemizde, kalesinden çıkmadığı sürece güvende olduğunu düşünen kale komutanının tahriklerine kapılarak defalarca kaleye saldıran ve binlerce askerinin şehit olmasına sebep olan beyin söylediği sözlerin, yer adının oluşumundaki etkisi görülmektedir.

97 numaralı efsanede, Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da fetihlere başlayan Selçukluların bir kolundan gelen Gani Baba, Halil Baba ve Bedir Baba adındaki komutanların Sorgun bölgesini fethetmesi anlatılır. Bedir Baba'nın ele geçirdiği bu bölge hakkında arkadan gelen komutanın söylediği, “*Bedir, sen konacağın yeri bilmiyorsun. Konacağın yeri sor da kon, geldin de Cenevizlilerin pisliğine mi kondun?*” sözü, bölgenin adının *Sorgun* olarak anılmasına neden olmuştur.

Efsanemizde Sorgun bölgesine sonradan gelen komutanın, önceden burayı fetheden komutana söylediği tavsiye nitelikli söz, yer adının oluşumuna kaynaklık etmektedir. Arkadan gelen komutanın sözlerinden, Bedir Baba'nın ele geçirdiği bölgenin eskiden Cenevizlilerin yaşadığı bir yer olduğu anlaşılabilir.

Kişilerin söylediği sözlerin etkisiyle oluşan yer adlarından sonra, fetihler sırasında meydana gelen olayların etkili olduğu yer adlarına geçebiliriz.

Giresun'da anlatılan **Avutmuş** (82), Ordu'da anlatılan **El Tepesi** (84), Niğde'de anlatılan **Keçi Kalesi** (89) ve Tokat'ta anlatılan **Türklerin Tokadı** (100) adlı efsaneler, yer adı oluşumunda olayların etkili olduğu metinlerdir.

82 numaralı efsanede, Şebinkarahisar Kalesi'ni kuşatan Türk komutanın uğraşmasına rağmen kaleyi bir türlü alamaması, bir gece yarısı geri çekilmiş izlenimi vererek düşmanı kandırması ve yaptığı ani bir baskınla kaleyi ele geçirmesi anlatılır. Türk komutanın ordusuyla geri çekilmiş gibi görünüp düşmanı kandırdığı bu yere *Avutmuş* adı verilmiştir.

Efsanemizde kaleyi ele geçiremeyen komutan, önce düşmanı geri çekildiğine inandırmış, sonra da gözcüleri vasıtasıyla en uygun zamanı kollayıp kaleyi ele geçirmiştir. Kalelerin fethedilmesiyle ilgili olarak anlatılan efsanelerde buna benzer taktiklerin kullanıldığı görülmektedir.

Erzurum'da anlatılan **172** numaralı efsanede; Erzurum Kalesi'ni kuşatan Türkler, birkaç hafta süren kuşatma sonunda kaledekilerle esir değişimi anlaşması yapar ve esirlerin yerine geçen askerlerin kale kapılarını ele geçirmesiyle kale fethedilir. Şebinkarahisar Kalesi'nin Karaboğa adındaki bir Türk komutan tarafından kuşatıldığı **173** numaralı efsanede ise kuşatmadan vazgeçen Türk tarafının emaneti olarak kaleye taşınan kırk kilitli sandığın içine saklanan askerlerin kaledekileri etkisiz hâle getirmesi sayesinde kale Türklerin eline geçer.

84 numaralı efsanede, Ünye bölgesini fethetmek için mücadele veren Danişmentli ordusunda yer alan Hasan ve Hüseyin adlarındaki iki yiğitten Hasan'ın kolunun bu bölgede yapılan bir savaş sırasında düşman tarafından kesilmesi, yerdeki kılıcını diğer eline alan Hasan'ın kolunu kesen kâfiri öldürmesi ve sonra da şehit düşmesi anlatılır. Hasan'ın kolunun kesildiği ve yere düştüğü tepeye o günden sonra *El Tepesi* adı verilmiştir.

Efsanemizde savaşlarda gösterdikleri yiğitlik ve cesaretle-riyle düşmanın dikkatini çeken iki kişiden birinin (Hasan) ko-lunun kesilmesine rağmen savaşa devam ederek intikamını alması görülmektedir. Hasan'dan sonra onu şehit eden kâfirler-le mücadelede girişen Hüseyin de şehit olmuştur.

89 numaralı efsanede, Hasan Dağı'nın güneydoğusunda, yüksek bir tepe üzerindeki Rumlara ait bir kalenin Türkler tarafından fethedilmesi anlatılır. Gece karanlığında boynuzları-na mumlar bağlanan keçilerin kaleye sürülmesi neticesinde, düşman tarafından kuşatıldığını sanan kale komutanı, kaleyi teslim etmeye mecbur kalır. Kalenin fethinde keçilerin kulla-nılmasından dolayı kaleye ve sonradan kalenin yanına kurulan köye *Keçi Kalesi* adı verilmiştir.

82 numaralı efsanede olduğu gibi bu efsanemizde de kale, kullanılan bir taktik sayesinde fethedilir. Kale fetihlerinde kul-lanılan taktiklerden biri olan hayvanları kullanarak kalabalık ordu izlenimi verme taktiği, gece karanlığında boynuzlu hay-vanların (keçi, manda, vb.) boynuzlarına mum, çıra, vb. şeyle-rin bağlanarak kalenin etrafında toplanması neticesinde, kale-dekilere büyük bir ordu tarafından kuşatıldıklarını ve teslim olmaktan başka çarelerinin olmadığını hissettirme esasına dayanmaktadır. Bu taktik sayesinde gerçekte az olan asker sayısı, ince bir zekâ oyunuyla gecenin karanlığından da fayda-lanarak çok daha büyük boyutlara çıkarılmış olur.

Ordu'da bulunan Ünye Kalesi'nin fethiyle ilgili olarak anla-tılan 174 numaralı efsanede boynuzlarına mum bağlanan keçiler, Konya'nın Bozkır ilçesinde bulunan Zengibar Kalesi'nin fethiyle ilgili olarak anlatılan 175 numaralı efsanede boynuzla-rına mum bağlanan hayvanlar, Mersin'de bulunan Mamuriye Kalesi'nin fethiyle ilgili olarak anlatılan 16 numaralı efsanede boynuzlarına mum bağlanan manda ve keçiler, Bayburt Kale-si'nin fethiyle ilgili olarak anlatılan 176 numaralı efsanede ise boynuzlarına mum takılan keçiler kullanılarak kalelerin fethi gerçekleştirilmiştir.

Bu başlığın son efsane metni olan 100 numaralı efsane ise ordusuyla Tokat Kalesi'ni kuşatan Danişment Gazi'nin, askerlerden birini keşif amacıyla bir gece gizlice kaleye tırmandırması ve askerinin kaleden yakalandığı düşman askerlerini tekme tokat döverek bulduğu ilk fırsatta kaleden kurtulmasını anlatır. Yaşananları öğrenen düşman komutanın “*Türklerin tokadı buysa, silahu ne olur? Teslimden başka çare yok ...*” diyerek kaleyi teslim etmesinden sonra, şehrin adı *Tokat* olarak anılmaya başlar.

Efsanemizde kaleye tırmanırken ağırlık yapmaması için silahlarını aşağıda bırakan asker, düşmana yakalandığı zaman onları bileğinin gücüyle tepeleyerek oradan kurtulabilmiştir. Askerin tekme ve tokatlarıyla perişan olan düşman, korkudan kaleyi teslim etmek zorunda kalmıştır. Türklerin gücünü yansıtan ve tarihe Osmanlı tokadı olarak geçen bu silahsız savunma sisteminin, yer adlarının oluşumunda bile etkili olduğu görülmektedir.

Fetihlerin etkisiyle oluşan yer adları incelendiğinde, yer adlarının oluşumunda olay ve söz olmak üzere iki temel faktörün etkili olduğu görülmektedir. Fetihler sırasında sarf edilen ve yer adının oluşumunda rol oynayan sözler; kimi zaman bey (91) veya komutan (88, 97, 100) gibi yönetici zümresinden kişilerin ya da askerlerin ağzından duyulmakta (80), kimi zaman da ilahî bir kaynaktan (83) ortaya çıkmaktadır. Kişilerin sarf ettiği bu sözler bazen bir isteğin (79, 80), düşüncenin (91), duygunun (88) veya tavsiyenin (97) ifadesi olmakta bazen de bir emir niteliği (83) taşımaktadır. Fetihler sırasında yaşanan olayların etkisiyle oluşan yer adlarında ise komutanların geliştirdiği saldırı taktikleri (82, 89) veya askerlerin savunma taktikleri (100) ya da mücadeleler sırasında gösterilen yiğitlikler belirleyici olmaktadır.

D. ŞEHİTLERLE İLGİLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİH OLGULARININ ROLÜ

Sözlükte “bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak” gibi anlamlara gelen şahadet masterından türeyen şehit (çoğulu şüheda), dinî bir terim ola-

rak Allah yolunda öldürülen Müslümanı ifade eder (Atar 2010: 428).

Kur'an-ı Kerim'de biri ikil, yirmisi çoğul olmak üzere elli altı defa geçen şehit kelimesi, çoğu yerde "tanık" anlamında bazı ayetlerde esmâ-i hüsnâdan biri olarak, bazılarında ise "Allah'ın iradesine uygun biçimde yaşayan kâmil insan, örnek kişi, önder" manasında kullanılmıştır. Allah yolunda canını feda ederek şehitlik mertebesini kazanan kimseleri ifade etmek üzere üç ayette (Nisâ 4/69; Zümer 39/69; Hadîd 57/19) şüheda yer almakla birlikte kelimenin tekilinin bu anlamda kullanıldığı görülmemektedir (Atar 2010: 428).

Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz." (Bakara 2/154) ile "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler." (Âl-i İmran 3/169,170) mealindeki ayetlerde, şehitlik mertebesinin yüceliği vurgulanmaktadır (Altuntaş-Şahin 2011: 29, 81).

İslamiyet'in en köklü inanış ve iman konularından biri olan şehitlik, Türk milletinin de kutsal kabul ettiği değerler arasında yer almaktadır. İslamiyet'ten önce de şehitlik inanış ve anlayışına sahip olan Türkler, şehitliği devlet ve millet için bir fedailik olarak görmüşlerdir. Bu anlayışın, İslamiyet'ten önceki Türk tarihinde çok sayıda örneği bulunmaktadır. M.Ö. 53 yılında Çin'e bağlanmak için Hun hakanının yaptığı kurultayda söylenen nutukta yer alan *"Bu olamaz! Hunların gelenekleri, cesaret ve güçlülüğü, kök ve temel olarak bir üstünlük (ve onur meselesi olarak kabul eder). Başkasına bağlanıp ona hizmet etmek ise bir aşağılıktır! (Hunlar), at üzerinde savaş verme yolu ile bu devleti derlemiş ve kurmuşlardır. (Hunlar, Çin'in dışında kalan) yüzlerce kavim arasında ünlerini, böyle yaparak kazanmışlardır. Ölünceye kadar savaşmaya hazır yiğitler, bizde her zaman bulunur!..."* şeklindeki ifadeler bunun örneklerinden biridir (Ögel 1991: 143).

Kırgız ve Kazakların matem gelenekleri arasında görülen yaşlı çadırın üzerine kara bayrak dikilmesi âdetinin, düşmanlar tarafından öldürülen kimseler (şehitler) için beyaz bayrak dikilmesi şeklinde uygulanması da Türk kültüründe şehitlikle ilgili uygulamaların bir göstergesidir (İnan 2006: 196).

751 yılındaki Talas Savaşı'yla beraber yeni dinleriyle tanışan Türklerin, vatan koruma bilinçlerine ekledikleri kutsallık, beraberinde şehitliği de getirmiştir. Ölürsen şehit olacak kalırsa gazi şeklindeki anlayış, ordu millet sosyal dokusuna sahip Türklerin millî yapısıyla birleşerek yakın tarihteki Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları'nda dünyaya kendini bir kere daha göstermiştir (Gönen 2008: 47).

Türk milletinin sahip olduğu vatan, millet, bayrak, bağımsızlık gibi değerlerle birlikte varlığını devam ettiren şehitlik olgusu, başta Dede Korkut Kitabı olmak üzere ortaya konulan birçok eserle Türk kültürünün içinde kendine has bir yer edinmiştir.

Şehitlerle ilgili efsanelerin oluşumunda savaş ve fetih olguları temel etken konumundadır. Bir kimsenin şehit olabilmesi için kutsal değerler (din, vatan, bayrak) uğruna düşmanlarla savaşırken hayatını kaybetmesi gerektiği düşünülürse savaş ve fetih ile şehitlik arasındaki ilişki daha iyi anlaşılacaktır. Sebep sonuç ilişkisiyle birbirine bağlanan bu olguların birbirlerinden ayrılması pek de mümkün değildir.

Savaşların Etkisiyle Oluşan Şehit Efsaneleri

Tekirdağ'da anlatılan **Anaoğlu Köyü** (81), Konya'da anlatılan **Üç Kızlar** (177), Ağrı'da anlatılan **Şehit Ağacı** (73) ve **Çift Kızlar** (178), Rize'de anlatılan **Şehitlik** (179) adlı efsaneler, savaşlar sırasında şehit olan kimseler etrafında teşekkür etmiştir.

81 numaralı efsanede, Kurtuluş Savaşı yıllarında düşman tarafından işgal edilen köyde, yaşlılara işkence edilmesine dayanamayan bir erkek çocuğu düşman askerlerine saldırır. Askerler, yakaladıkları bu çocuğu köy meydanında kurşun yağmuruna tuttıkları sırada yaşananları görüp oğluna sarılan anne

de kurşunların hedefi olur. Düşman askerlerinin kurşun yağmuruna tuttuğu anne ve oğulun şehit edildiği köyün adı, o günden sonra *Anaoğlu* olarak kalır.

Efsanemizde, sergilenen vahşete seyirci kalamayan bir çocuğun gösterdiği tepki neticesinde şehit edilişi görülmektedir. Çocuğun annesi de analık duygusuyla hareket ederek kurşunların hedefindeki oğlunu korumak istemiştir. Bu efsane, topraklarının düşmanlar tarafından işgal edilmesine razı olmayan Türk milletinin, yedisinden yetmişine kadar Millî Mücadeleye katıldığı günlerin hatırasını taşımaktadır.

177 numaralı efsane, Konya Kalesi'nin Haçlı orduları tarafından kuşatıldığı bir savaş sırasında yaşanan olay etrafında anlatılmaktadır. Kuşatmayı yarmak isteyen Selçuklularla, kaleyi ele geçirmek isteyen Haçlı orduları arasındaki çarpışmalarda iki taraf da ağır kayıplar verir. Çarpışmalar devam ederken bir akşamüstü yaralıların savaş alanının dışına çekilmesi için savaşa ara verildiği sırada, kaleye girmeye çalışan Selçuklu ordusunun üç yiğidi, düşman oklarıyla yaralanırlar. Yiğitlerinin yaralandığını gören nişanlıları, son anlarında yanlarında olmak ve onlara su vermek için kaleden dışarı çıkarlar. Kaleden çıkar çıkmaz düşman okçularına hedef olup nişanlılarının üstüne yığılan üç kız, şehit düştükleri yere defnedilir.

Yaralı nişanlılarının son anlarında yanlarında olmak isteyen kızların şehit edildiği bu efsanemiz; Türk kadınının, erkeğine bağlılık ve sadakatini yansıtan güzel bir örnektir. Yaralı yiğitlere su getiren kızların ok yağmuruna tutulması, düşmanın verdiği sözde durmadığını göstermesi bakımından dikkat çekici bir noktadır.

Genç kızların cesaret ve kahramanlığı üzerine anlatılan 178 numaralı diğer efsanede ise, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Kafkaslardan Anadolu'ya geçmeye çalışan bir göç kafilesi, yolda Ruslar tarafından pusuya düşürülür. Göç kafilesindeki Türkler, Rus ve Ermeni kuvvetlerine direne direne ilerlerken grubun içindeki iki genç kız, yaradana sığınarak sel gibi gelmekte olan düşman askerlerinin önüne geçerler. Giriştikleri çetin mücadelede düşmana büyük zayıat verdiren kahraman

kızlar, düşmanın ilerlemesini durdurmayı başarırlar. Büyük fedakârlık gösteren kızların ikisi de orada şehit düşerken Türk kafilesi tamamen yok edilmekten kurtulmuş olur.

Göç kafilesinin kurtuluşu için kendilerini feda ederek düşmanın önüne dikilen kızlar, giriştikleri mücadelede hem şehitlik makamına ulaşmışlar hem de diğer insanların hayatlarını kurtarmışlardır. Bu efsanemiz, gerektiğinde gözünü kırpmadan mücadeleye atılmaktan korkmayan Türk kadınının, cesur ve inançlı yapısını en iyi şekilde ortaya koymaktadır.

73 numaralı efsanede anlatılan olay, Rusların Kafkaslardan inerek Doğu illerimizi istila ettiği yıllarda yaşanmıştır. Bölgeyi işgale başlayan düşmana teslim olmayıp mücadeleye girişen köylülerden geriye kalan dede, oğul ve torun düşmanlar tarafından yakalanıp diri diri toprağa gömülerek şehit edilir. Rus komutanın emriyle şehitlerin başlarının üzerine dikilen silahları, düşmanın oradan ayrılmasından sonra ağaca dönüşür.

Düşman tarafından yakalanan dede, oğul ve torunun diri diri toprağa gömülerek şehit edilmesini anlatan efsanemizde, düşmana esir olmamak için canla başla çarpışan köylülerden dede, oğul ve torunun kahramanlıklarının nişanesi olarak başlarına çakılan silahlarının üç söğüt ağacına dönüşmesi görülür. Silahların ağaçlara dönüşmesi -bir bakıma Rus komutanın istediği gibi- o kahraman insanların hatıralarının günümüze kadar gelmesine vesile olmuştur.

179 numaralı efsane ise Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olayla ilgili olarak anlatılmaktadır. Rus işgalini engellemek isteyen Türk birlikleri, Çamlıhemşin-Dikkaya köyünde bulunan taş köprüyü yıkmaya karar verir. Yapımından kaynaklanan sağlamlığından dolayı, köprüyü yıkmak ancak köprünün tam ortasındaki bir taşa bağlı olan zincirin çekilerek o taşın yerinden kaydırılmasıyla mümkündür. Ölümü hiçe sayan bir asker, dereye dalarak zinciri çeker ve köprüyü yıkmayı başarır. Derenin azgın sularında boğulup giden şehit askerin cesedi, yıllar sonra yol yapım çalışmaları sırasında bulunur.

Efsanemizde vatan toprağının işgal edilmemesi için çaba sarf eden Türk milletinin neferlerinden biri, yerine getirilmesi

gereken bir görev uğruna ölümü hiçe sayarak kendini feda etmiştir. Anadolu topraklarındaki Türk hâkimiyeti, vatan için kendini feda eden bu kahramanlar sayesinde varlığını sürdürülebilmektedir.

Savaşların etkisiyle oluşan şehit efsaneleri, fetihlerle Türk vatani hâline gelen Anadolu topraklarının farklı zamanlarda maruz kaldığı saldırılardan korunması sırasındaki mücadeleler etrafında anlatılmaktadır. Şahıs kadrosunda erkeklerin haricinde kadın ve çocuklarında yer aldığı bu efsanelerde anlatılan olaylar; kuşatma, savaş ve işgaller sırasında meydana gelmektedir. Haçlı seferleri, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele gibi savaşlar etrafında anlatılan bu efsanelerde; vatan sevgisi, fedakârlık, cesaret, sadakat ve kahramanlık gibi değerlerin öne çıktığını görmek mümkündür.

Fetihlerin Etkisiyle Oluşan Şehit Efsaneleri

Malazgirt zaferinden sonra Anadolu topraklarında yoğun ve planlı bir fetih hareketine başlayan Türkler, kısa zamanda Anadolu'nun büyük bölümünde hâkimiyet kurmuşlar ve Ege sahillerine kadar ulaşmayı başarmışlardır. Şehir veya kalelerin fethi sırasında yaşanan şiddetli çarpışmalar her iki taraftan da çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.

Erzincan'da anlatılan **Ardıçlık Mevkii** (49), Denizli'de anlatılan **Çökelez Dağı** (52), Muğla'da anlatılan **Saldır Şeyh Horasanî** (58), Ordu'da anlatılan **El Tepesi** (84) ve **Kırkkızlar** (181), İstanbul'da anlatılan **Ulubatlı Hasan** (180), Çanakale'de anlatılan **Bayraklı Baba Menkabesi** (182) adlı efsaneler, Anadolu'daki fetihler sırasında yaşanan mücadelelerde şehit düşmüş kimselerle ilgilidir.

49 numaralı efsane, halk arasında Acep Şîr Gâzi olarak da tanınan Seydi Sultan etrafında anlatılmaktadır. Türbesinin bulunduğu yerde düşmanlarıyla savaşırken başı gövdesinden ayrılan Seydi Sultan, kesilen başını koltuğunun altına aldıktan sonra emrindeki askerlerin önüne geçerek savaşmaya devam eder. Yaşananlara şahit olan bir kadının şaşkınlıkla söylediği

sözler, Seydi Sultan'ın yere yığılmasına askerlerinin de ardıc ağacına dönüşmesine sebep olur.

52 numaralı efsanede, Müslüman Türklerle küffar arasında yapılan bir savaşta, Türklerden Ellez adlı bir yiğidin başı gövdesinden ayrılır. Kesilen başını yerden alarak düşmanın üzerine doğru koşmaya başlayan Ellez, komutanın “Çök Ellez!” diye seslenmesinden sonra olduğu yere çökerek ruhunu teslim eder.

58 numaralı efsane ise Selçuklu Türklerinin uç beyi komutanlarından Saldır Şeyh Horasanî'nin Muğla yöresindeki Bizans askerleriyle savaştığı sırada başının kesilmesiyle ilgilidir. Savaşırken kesilen başını koltuğunun altına kıştırıp düşman üzerine yürümeye devam eden Saldır Şeyh Horasanî, onu bu hâlde gören bir kadının söylediği: “Aaa başı koltuğunda savaşa devam ediyor.” sözünden sonra başını yere düşürür. Başsız olarak savaşımaya devam eden Saldır Şeyh Horasanî'nin vücudu da 100 metre ileride yere yıkılır.

Kesik baş motifinin de görüldüğü bu efsanelerimizde, kesilen başına rağmen savaşımaya devam eden kimseler, kimi zaman yaşananları gören bir kadının ağzından çıkan söz (49, 58) kimi zaman da askerinin zor durumda olduğunu fark ederek onu uyararak komutanın emri (52) neticesinde olduğu yere çöküp şehit olmaktadır.

84 numaralı efsanede, Ünye bölgesini fethetmek için mücadeleye veren Danişmentli ordusundaki Hasan ve Hüseyin adlarındaki iki yiğitten Hasan'ın kolu, savaş sırasında bir düşman askeri tarafından kesilir. Yerdeki kılıcını diğer eline alan Hasan, kolunu kesen kâfiri öldürdükten sonra şehit düşer. Hasan'ı şehit edenlerin peşine düşen Hüseyin de giriştiği mücadelede şehit olur.

Efsanemizde sağ kolu kesilen Hasan, intikamını aldıktan sonra diğer düşman askerlerinin saldırısı sonucu şehit olmaktadır. Hasan'a yardım etmek isteyen Hüseyin de düşmanla giriştiği mücadelede şehadet şerbetini içer. Efsanemizde düşmanın şehit ettiği yiğitlere verilen Hasan ve Hüseyin isimleri,

milletimizdeki ehlibeyt sevgisinin bir göstergesidir. Hz. Peygamber'in torunlarından Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilişi, hem Türk hem de İslam kültüründe derin bir üzüntü kaynağıdır.

180 numaralı efsane, İstanbul'un fethi sırasında şehit olan Ulubatlı Hasan etrafında anlatılmaktadır. Kuşatma sırasında surların üzerine Türk sancağını dikmek için mücadele veren Ulubatlı Hasan ve beraberindeki otuz arkadaşı, Bizanslıların ok, ateş ve taş yağmuruna maruz kalırlar. Sancağı surlara dikmeyi başaran Ulubatlı Hasan ve beraberindeki arkadaşlarından on sekizi bu mücadele sırasında şehit düşer.

Gerek Türk gerekse dünya tarihi açısından önemli bir hadise olan İstanbul'un fethi, tarihin akışını değiştirmiştir. Fethedecek komutan ve askerinin hadislerde övüldüğü İstanbul'u almak isteyen Türkler, bu şerefe erişebilmek için kanlarının son damlasına kadar mücadele vermişlerdir. Efsanemizde Türk sancağını surlara diken Ulubatlı Hasan ve arkadaşları da bu uğurda mücadele vermiş ve şehitlik mertebesine ulaşmışlardır.

181 numaralı efsane, savaşta Türklere yardım eden Rum beyinin kızı ve otuz dokuz arkadaşının şehit edilmesiyle ilgilidir. Karadeniz sahillerine inmek isteyen Danişment Gazi, şimdi Akkuş denilen yerde Rumlarla savaşmaktadır. Savaşanlar arasında bulunan Rum beyinin kızı ve otuz dokuz arkadaşı, savaş sırasında Türklerin cesaret ve yiğitliğini görüp Müslüman olurlar. Müslüman olduklarını kimseye söylemeyen kızlar, sabahları erkenden Türkler gibi giyinerek savaşa gitmekte akşam olunca da geri dönmektedirler. Kızlar, geceleri Rum beyinin komutanlarla yaptığı savaş planlarını da Türklere ulaştırmaktadırlar. Bu durumun ortaya çıkmasından sonra Rum beyi o akşam kızların döneceği Argan Tepesi'ne pusu kurar. Kızlar karanlıkta geri dönerken pusuya düşürülüp öldürülür. Kızların öldürüldüğü ve defnedildiği bu yerin adı Kırklar Mezarlığı olarak kalır.

Danişmentlilerin Ordu yöresindeki fetihleriyle ilgili olarak anlatılan efsanemizde, Türklerin cesaret ve yiğitliğine şahit olan Rum beyinin kızı ve otuz dokuz arkadaşının Müslüman olduktan sonra Türklere yardım etmeye başladıkları görülür.

Kızların Müslüman olduktan sonra Türklerin safında savaşa katılmaları, inançlarına hizmet gayesi taşımaktadır. Sırları ortaya çıkan kızlar, pusuya düşürülerek şehit edilmektedir.

182 numaralı efsane ise, Gelibolu'nun fethi sırasında sancaktarlık yapan Karacabey etrafında anlatılmaktadır. Düşmanın üstün olduğu bir sırada sancağı teslim etmemek için karnını yaran Karacabey, sancağı içine soktukten sonra olduğu yerde kıvrılır ve bu şekilde şehit olur. Bir düşman askeri ölüp ölmediğini anlamak için kılıcını Karacabey'in karnına sokunca kılıca dolanan sancak dışarı çıkar. Bu manzarayı gören düşman askeri korkuyla kaçar.

Bu efsanemiz milletimizin sancak/bayrağa verdiği değeri göstermektedir. Savaşın kaybedileceğini anlayan sancaktar Karacabey, sancağın düşman eline geçmesini önlemek için ölümü göze alarak sancağı karnına saklamıştır. Ordunun şeref ve onuru olan sancağın düşmana geçmesi, savaşın kaybedilmesi anlamına geldiğinden sancağın korunması büyük öneme sahiptir. Kendisinin şehit olmasından sonra sancağın yere düşmesi veya düşman eline geçmesini istemeyen Karacabey, mücadele verdiği kutsal değerler uğruna can vermiştir. Şehit olduğu yere türbesi yapılan Karabey, o günden sonra Bayraklı Baba olarak anılmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere bu başlıkta incelediğimiz şehit efsaneleri, fetihler sırasında yaşanan mücadelelerde din, vatan, bayrak gibi kutsal değerler uğruna can veren kişilerin kahramanlıkları üzerine kurulmuştur. İslamiyet'ten önce vatan ve bağımsızlık uğruna mücadele eden Türk milleti, Müslüman olduktan sonra mücadele ettiği değerlere İslamiyet'e hizmet gayesini de eklemiştirlerdir. İslamiyet'teki gaza ve cihat anlayışıyla birlikte şehitlik olgusu da Türk milletinin mücadele azmini artırmıştır. Kutsal kabul ettiği değerler uğruna savaşmaktan çekinmeyen Türkler, öldükleri zaman şehit kaldıkları zaman gazi olacaklarının bilinciyle hareket etmişlerdir. Burada incelediğimiz efsaneler, bu anlayışın izlerini taşımaktadır. Tarihi açıdan bakıldığında Türklerin Anadolu'daki ilk fetihlerinden başlamak suretiyle Osmanlı dönemindeki fetihleri de kapsayan bu efsaneler, mad-

di âleme pul kadar değer vermeyip ölümü göze aldığı için şehadetle şereflenenlerin hatırasıdır.

E. GÖL, PINAR VE HAVUZLARDAKİ BALIKLARLA İLGİLİ EFSANELERİN OLUŞUMUNDA SAVAŞ VE FETİHLERİN ROLÜ

Türk kozmolojisinde gök gürültüsü unsurunun hayvan biçimli timsali olan balık, özellikle göl veya nehir kıyılarında yaşayan Türk topluluklarında bereket, refah ve bolluğun sembolü olarak görülür. Eski Hint mitolojisinin etkisiyle Budist mitolojiye de geçen ve bazı ilahların üzerinde tasvir edildiği balık, Kur'an-ı Kerim'de (Sâffât Suresi 139-145) Yunus peygamberle ilgili olarak anlatılan kıssada da yer almaktadır (Çoruhlu 2002: 144).

Tefsir kaynaklarında rivayet edildiğine göre; kavminin basıklarına dayanamayıp aralarından kaçarak bir gemiye binen Yunus peygamber, gemideki yolculardan bir kısmının atılması gerektiği zaman çekilen kurayı kaybeder ve denize atılanlar arasında yer alır. Denizde bir balık tarafından yutulan Yunus peygamber, balığın karnında bir müddet kaldıktan sonra sahile bırakılır (Altuntaş-Şahin 2011: 498).

Denizlerde kendilerine ait farklı bir yaşamları olan balıklar hakkında Anadolu'da anlatılan efsanelerin hemen hemen hepsi balıklı göllerle ilgilidir (Yaldız 2002: 131). Bunların en bilineni Halilü'l-Rahman Gölü'dür. Bu gölün oluşumuyla ilgili olarak anlatılan efsanede; Nemrut tarafından yakalanan Hz. İbrahim, bugün gölün bulunduğu yerde yakılan büyük ateşin içine bir mancınıkla atılır. Hz. İbrahim'i koruyan Allah, büyük alev yığınının havuz, odunları da havuzda dolaşan balıklar hâline getirir (Balcıoğlu 1951: 333-334).

Balığa dönüşme ve balıkların savaşa katılmaları, Anadolu göl efsanelerindeki önemli motiflerden biridir (Ayva 2001: 225). Bu efsanelerde görülen balıkların büyük çoğunluğunun evliya veya şehitler olduğuna inanılır (Yaldız 2002: 131). Bazı dere veya gölde yaşayan balıkların veli olduklarına ve savaşa katıldıklarına dair inanışlar, 17. yüzyıldan beri anlatılmaktadır.

İlk örneklerini Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde gördüğümüz bu motif, günümüzde de canlılığını korumaktadır (Alptekin 2012: 131).

Anadolu sahası Türk efsaneleri arasında kesik başlar, şehitler, şekil değiştirmeler, yer adları ve dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin hayatları etrafında teşekkül eden efsanelerin oluşumunda rol oynayan savaşlar; göl, pınar ve havuzlarda bulunan balıklarla ilgili efsanelerin oluşumuna da önemli derecede katkı sağlamaktadır.

Savaşların Etkisiyle Oluşan Efsaneler

Malatya'da anlatılan **Somuncu Baba'nın Balıkları** (183), Eskişehir'de anlatılan **Kurtuluş Savaşı'na Katılmış Balıklar** (184) ve Erzurum'da anlatılan **Balık Gölü** (185) adlı efsaneler; göl, pınar ve havuzlarda bulunan balıkların, savaş zamanlarında ortadan kaybolması veya düşman askerleri tarafından yakalanıp pisirilmek istenmesi gibi hadiselerle ilgilidir.

183 numaralı efsane, Malatya'da Şeyh Hamid-i Veli (Somuncu Baba) Camii'nin önündeki havuzda bulunan balıklar etrafında anlatılmaktadır. Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında havuzda hiç balık kalmadığını gören bölge halkı, balıkların nereye kaybolduğunu bir türlü anlayamaz. Aradan biraz zaman geçtikten sonra, balıkların havuzda tekrar yüzmeye başladığı görülür. Balıkların havuza döndüğü gün ile Kıbrıs Barış Harekâtı'nın tamamlandığı günün aynı zamana rastlaması, halkın nazarında bu balıkların veli olduğu ve Kıbrıs'a savaşa gittiği inancının ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Aynı balıkların Kurtuluş Savaşı'na da katıldığı ve bazılarının yaralı (kuyruk ve yüzgeçleri kopmuş, gözleri patlamış) şekilde geri geldiği anlatılır.

Savaşlara katıldığı için gazi kabul edilen, bu sebeple yenmesi günah sayılan balıklarla ilgili bu efsanemizin benzerlerine, Anadolu'nun birçok şehrinde rastlamak mümkündür.

İzmir'de anlatılan **186** numaralı efsane, Ecik Dede (Bergama-Alibeyli Köyü) yatırının yanında bulunan su kaynağındaki balıklarla ilgilidir. Ecik Dede'nin askerleri olduğuna inanılan

bu balıklar, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında yok olmuşlardır. On beş gün sonra yaralı olarak geri döndükleri görülen bu balıklara, o günden sonra *Gazi Balıklar* denilmeye başlanmıştır.

Yozgat'ta anlatılan **187** numaralı efsanede; Yoğunhisar köyündeki Balıklı Pınar'ın kutsal kabul edilen balıkları, umum seferberlikte buldukları yeri terk ederler. Savaş bitene kadar görünmeyen balıklar, savaş bittikten sonra hepsi de yaralı olarak Balıklı Pınar'a geri dönerler. Bu olaydan sonra halk, bunların veli olduğuna ve savaşa katıldığına inanmaya başlar.

Kahramanmaraş'ta anlatılan **188** numaralı efsane; Afşin ilçesinin Altunelma beldesindeki Ulu Pınar'da bulunan balıkların, savaşa katılmasıyla ilgilidir. Önemli savaşlarda ortadan kaybolan bu balıkların, daha sonra yaralı olarak geri döndüğü belde halkı tarafından ifade edilmektedir.

Balıkesir'de anlatılan **189** numaralı efsanede ise Pamukçu Beldesi'ndeki Balıklı Çeşme'de bulunan balıkların, Birinci Dünya Savaşı başladığı gün ortadan kaybolduğu ve savaşın bitmesinden sonra çoğu yaralı şekilde geri döndüğü görülmektedir. Bu balıkların savaşa katılma hadisesi, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da yaşanmıştır.

Pınar ve havuzlardaki balıkların savaşa katılmasıyla ilgili olarak anlatılan yukarıdaki efsanelerimizde; savaşın başladığı günlerde aniden yok olan balıklar, savaşın sona ermesiyle birlikte buldukları yerlere geri dönmektedirler. Bir süre ortada görünmeyen balıkların, yaralı şekilde (kuyruk ve yüzgeçleri kopmuş, gözleri patlamış) geri dönmeleri, bunların halk nazârında veli olarak algılanmasına neden olmaktadır.

184 numaralı efsane, balıkların savaşa katılması etrafında teşekkül eden (yukarıdaki) efsanelerimizden farklılık göstermektedir. Kurtuluş Savaşı'na katıldığına inanılan balıklarla ilgili bu efsanemizde; Eskişehir bölgesinde çarpışmaların yaşandığı sıralarda, bir dereye bulunan balık sürülerinin arkalarında kan izleri bırakarak cephe gerilerine doğru akıp gittiği görülür. Bu manzaraya şahit olan köylüler, bunların düşmanla dövüşten yaralı dönen balıklar olduğu sonucuna ulaşırlar.

Bu efsanemizde; buldukları pınar ve havuzdan kaybolan balıklar değil, katıldığı çarpışmalardan dönen yaralı balık sürüsünün geçişi görülmektedir. Bu balıkların arkalarında bıraktıkları kan izleri, görenler tarafından savaşa katıldıklarının işareti olarak algılanmıştır.

Pınar, göl ve havuzlardaki balıkların savaşa katılmalarıyla ilgili efsanelerden sonra, bu balıkların düşman askerleri tarafından yakalandığı veya yakalanmak istendiği efsane metinlerine geçebiliriz.

185 numaralı efsanede; Erzurum'un Ruslar tarafından işgal edildiği günlerde yaşanan bir hadise anlatılmaktadır. Söğütlü köyündeki gölün etrafında bir yandan eğlenen bir yandan da balık kızartan Rus ve Ermeni askerleri: *"Eğer bu tavada kızartan balıklar canlanır suya atlarsa, Osmanlı ordusu da canlanır."* diyerek Osmanlı ordusuyla alay ederler. Bu sırada gökte şimşekler çakmaya başlayınca korkudan neye uğradıklarını şaşırarak askerler, tavadaki balıkların da suya atıldığını görürler. Bu hadiseden kısa bir süre sonra, güçlenen Osmanlı ordusu işgal edilmiş yerleri geri alır.

Bu efsanemizde, düşman askerleri tarafından yakalanıp pişirilen balıkların yeniden canlandığı görülmektedir. Köylüler tarafından mukaddes kabul edilen ve avlanmayan bu balıkların üzerindeki yanık izleri, yaşanan olayın hatırası olarak kalmıştır.

Göl ve havuzlardaki balıkların yakalanmak istenmesiyle ilgili olarak Kütahya'da anlatılan **190** numaralı efsanede; Kurtuluş Savaşı yıllarında Tavşanlı'ya giren Yunan askerleri, *Balıklı Havuzu* olarak bilinen havuzda gördükleri balıkları, yakalayıp yemek isterler. Bu amaçla havuza yaklaşan askerler, balıkların ortadan kaybolduğunu görünce korkarlar ve yaşadıklarını çevredekilere anlatırlar. Düşman askerlerinin bir daha dokunmadığı bu balıklar, bölge halkı tarafından beslenir ve kutsal kabul edilir.

Balıkesir'in Pamukçu beldesindeki balıklar etrafında teşekkül eden **191** numaralı efsanede ise; Yunanlar şehre girdikleri

sırada, balıkları tutmak isteyen bir Yunan askerinin delirerek öldüğü anlatılır.

Göl ve havuzlarda bulunan balıkların yakalanmasıyla ilgili efsanelerimize bakıldığında, buralardaki balıkların; düşman askerleri tarafından yakalanıp pişirildikleri sırada canlanarak suya atladığı, yakalanmaya çalışıldığında ortadan kaybolduğu ve bunları yakalayan askerlerin delirerek öldüğü görülmektedir. Halkın gözünde kutsal kabul edilen bu balıklara dokunulamayacağı, buna teşebbüs edenlerin de bedelini ağır şekilde ödeyeceği yine bu efsanelerimizden anlaşılmaktadır. 185 numaralı efsanemizde, tavada pişirilmekte olan balıkların canlanarak suya atılması ile Osmanlı ordusunun yeniden güç kazanması arasında bağlantı kurulmuştur. Osmanlı ordusu ile alay eden düşman askerleri, canlanmasını mümkün olmayan bu balıkların suya atıldığını görünce korkuya kapılmışlardır.

Savaşların etkisiyle teşekkül eden efsaneler arasında balıklarla ilgili olanları incelediğimiz bu başlıkta yer alan efsaneler; göl, pınar ve havuzlarda bulunan balıklara kutsiyet kazandırma düşüncesinin hâkim olduğu metinlerdir. Bu efsanelerde; savaş zamanlarında buldukları yerlerden kaybolan balıkların savaşın sona ermesiyle birlikte yerlerine geri geldiği (183, 186, 187, 188, 189), dereye bulunan balık sürüsünün savaşın yaşandığı bölgeden cephe gerisine doğru arkalarında kan izleri bırakarak aktığı (184), düşman askerleri tarafından yakalanıp pişirilen veya yakalanmak istenen balıkların canlandığı/kaybolduğu (185-190) görülmektedir. Savaşlara katıldıklarına inanıldığı için gazi olarak görülen, bundan dolayı yenmesi günah sayılan ve yakalayan kişinin başına kötü şeylerin geleceği düşünülen bu balıklar; halk tarafından veli olarak kabul edilmiş, bunun sonucu olarak da büyük bir kutsiyet kazanmışlardır. Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı gibi tarihî olaylar ekseninde şekillenen bu efsaneler; vatan, millet, din ve bayrak gibi kutsal değerler uğruna savaşan Türk milletinin, sadece yaşayan bireyleri ve bu dünyadan göçmüş velileriyle değil göl, pınar ve havuzlarında bulunan balıklarla

rıyla da düşmanlarına karşı topyekûn bir mücadeleye katıldığını göstermektedir.

III. BÖLÜM

OLAY-ŞAHIS-MEKÂN KAVRAMLARI AÇISINDAN SAVAŞ VE FETİH- LE İLGİLİ EFSANELERİN İNCELENMESİ

Efsanenin diğer halk anlatılarından ayrılan yönlerinden biri, inandırıcılık vasfına sahip olmasıdır. Belirli bir şahıs, mekân ve olay hakkında anlatılması efsanenin inandırıcılığında önemli rol oynamaktadır. Efsanedeki olaylar sıra dışı olduğu hâlde şahıs kadroları, olayın geçtiği mekân gibi unsurların yaşanılan dünya ile bağlantılı olması, efsane ile gerçeklik arasında sıkı bir bağ kurulmasını sağlamaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünde; elimizdeki efsane metinlerine olay, mekân ve şahıs kadroları açısından yaklaşarak 12. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen zaman diliminde, Anadolu coğrafyasında meydana gelen savaş ve fetihlere ve bu hadiselerde rol oynayan şahsiyetlerin efsanelerdeki yansımalarına bakılmaya çalışılacaktır.

A. EFSANELERE YANSIYAN TARİHİ OLAYLAR

Savaş ve fetihlerle ilgili olarak anlatılan efsanelere bakıldığında bunların genellikle belirli tarihî olaylar etrafında teşekkül ettiği rahatlıkla görülmektedir. Ancak efsaneye yansıyan veya efsanenin oluşumuna kaynaklık eden olayların belirgin olmadığı efsanelerin sayısı da azımsanamayacak düzeydedir. Bu başlıkta savaş ve fetihler etrafında teşekkül eden efsanelere yansıyan tarihî olaylar üzerinde durulacaktır.

Miryokefalon Savaşı (17 Eylül 1176)

17 Eylül 1176 tarihinde Bizans imparatoru Manuel Komnenos ile Anadolu Selçuklu Devleti sultanı II. Kılıçarslan arasında yaşanan bu savaş, Anadolu Türk tarihi açısından son derece önemlidir. Anadolu Selçuklularının bu savaşı kazanmaları, Malazgirt yenilgisinden beri Anadolu'yu Türklerden geri alabileceklerini ümit eden Bizanslıların bu ümitlerini tamamen

yok etmiş, bunun sonucu olarak Türkler akınlarına devam ederken Bizans elindeki toprakları koruyabilmek için savunmaya çekilmek zorunda kalmıştır (Özaydın 2002: 400-401).

Anadolu Türk tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Miryokefalon Savaşı'na, Isparta'da anlatılan 44 numaralı efsanede rastlamaktayız. Bu efsanede II. Kılıçarslan'ın, ordusunu savaş sırasında Veli Baba adındaki bir zatın kerameti sayesinde doyurması anlatılır. Ayrıca Veli Baba, savaş sırasında zor durumda kalan sultanın yardım istemesi üzerine köyünde harman savururken dolaylı olarak orduya yardım etmiştir.

Bursa'nın Fethi (6 Nisan 1326)

İlk olarak 1308 tarihinde Osman Bey tarafından kuşatma altına alınan Bursa, onun vefatından sonra yerine geçen oğlu Orhan Gazi döneminde 6 Nisan 1326'da teslim olarak Osmanlı topraklarına katılmıştır (İnalçık 1992: 446).

Antalya'da anlatılan 6, Bursa'da anlatılan 159 ve 160 numaralı efsaneler, Bursa'nın fethi etrafında teşekkül etmiştir. 6 numaralı efsanede, Abdal Musa ve Geyikli Baba gibi zatlar geyiklerin yardımıyla kılıç kullanmadan kan dökmeden şehri fethederken görülmektedir. Diğer efsaneler ise Geyikli Baba'nın geyiklerle birlikte Bursa'nın fethine katılımını anlatan metinlerdir.

Ankara Savaşı (28 Temmuz 1402)

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid ile Timurlu hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Timur arasında Çubuk Ovası'nda (Ankara) yaşanan savaşı Osmanlılar kaybetmiştir. Kaybedilen bu savaşla Anadolu'da sağlanan Türk birliğini dağılmış, Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında başlayan taht kavgaları yüzünden devlet Fetret Devri'ne girmiştir (Aka 2012: 175).

Eskişehir'de anlatılan 26 numaralı efsane Ankara Savaşı ile ilgilidir. Bu efsanede, savaşı kazanan Timur'un Eskişehir geldiği zaman sınamak amacıyla huzuruna çağırttığı (Timur'un askerleri arasında bile ünü yayılan) Seydi İbrahim, gösterdiği kerametle hükümdarın ordusunu doyurmuştur.

İstanbul'un Fethi (29 Mayıs 1453)

Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un 29 Mayıs 1453 tarihinde Osmanlılar tarafından fethedilmesi Türk tarihinin dönüm noktalarından biridir. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi sadece Bizans'ı sona erdirmekle kalmamış, Osmanlıların devletten imparatorluğa geçişini de sağlamıştır. Fethedecek komutanın hadislerde övüldüğü bu şehrin Osmanlıların eline geçmesiyle Avrupa'daki Türk ilerleyişi yeni bir aşama kazanmıştır (Emecen 2002: 312-321).

Bursa'da anlatılan 13 ve Edirne'de anlatılan 162 numaralı efsaneler, İstanbul'un fethiyle ilgilidir. Bu efsanelerde Hacı Bayram Veli ve Molla Fenari gibi dinî büyüklüğüne inanılan kimseler tarafından fetih müjdesi verilmektedir. Fethi gerçekleştirecek kişi olarak müjdelenen Fatih Sultan Mehmet, bu efsanelerden birinde (162) beşikte yatan bir bebek, diğesinde (13) ise kuyu başında oynayan bir çocuktur.

Otlukbeli Savaşı (11 Ağustos 1473)

11 Ağustos 1473 tarihinde Tercan (Erzincan) yakınlarındaki Otlukbeli mevkiinde Osmanlı Devleti ile Akkoyunlu Devleti arasında meydana gelen bu savaş, Osmanlıların Anadolu'daki siyasi birliği sağlama mücadelesinde önemli bir yere sahiptir. Fatih Sultan Mehmet komutasındaki Osmanlı ordusunun Uzun Hasan komutasındaki Akkoyunlu ordusunu mağlup etmesi, Timur mağlubiyetinden sonra doğudan gelecek tehlike korkusu taşıyan Osmanlılara büyük bir moral kazandırırken aynı zamanda Doğu Anadolu'ya ve ticaret güzergâhına hâkim olma yolunu açmıştır. Akkoyunlular ise bu yenilgiden sonra kendilerini bir daha toparlayamamış ve kısa bir süre sonra tarih sahnesinden çekilmek zorunda kalmışlardır (Afyoncu 2007: 4-6).

Erzincan'da anlatılan 94 numaralı efsane Otlukbeli Savaşıyla ilgilidir. Osmanlı öncü kuvvetlerinin Uzun Hasan'ın askerleri tarafından pusuya düşürülüşünü anlatan bu efsane, askerlerin kanlarıyla kan gölüne dönen çayırılık bir alanın adının kaynağını açıklamaktadır.

Çaldıran Savaşı (23 Ağustos 1514)

Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim ile Safevî hükümdarı Şah İsmail arasında 23 Ağustos 1514'de Çaldıran ovasında yaşanan savaş, Osmanlıların galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Çaldıran Savaşı Osmanlılara toprak kazancından çok dinî, siyasi ve sosyopsikolojik bakımdan üstünlük kazandırmıştır. Bu savaşta kazanan Osmanlılar kendi dinî ideolojilerini, İslam dünyasında aykırı bir dinî-siyasi model olarak görülen Safevîler'e karşı sağlamlaştırırken, dengeleyici bir güç hâline geldiklerini de göstermişlerdir (Emecen 2011: 65-72).

Bursa'da anlatılan 24, Sivas'ta anlatılan 29 ve Ağrı'da anlatılan 101 numaralı efsaneler, Çaldıran Savaşı ile ilgilidir. 24 numaralı efsanede Molla Arap adındaki zatın, zaferi müjdelemesi anlatılırken 29 numaralı efsanede sefere çıkan ordu Suşehri (Sivas)'nde mola verdiğinde Çobanbaba adındaki bir zat gösterdiği kerametle orduyu doyurur. 101 numaralı efsane ise bir yer adının (Yığıntepe) kaynağıyla ilgilidir. Bu efsanede Yavuz Sultan Selim, iyiliğine bencillikle karşılık veren bir kadını, toplattığı ekinlerin üzerini toprakla örttürek cezalandırmıştır.

Mısır Seferi (1516-1517)

Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran'dan sonra doğuya düzenlediği ikinci sefer, Mısır seferidir. Memlукler üzerine düzenlenen bu sefer sırasında 1516'da Mercidabık, 1517'de Ridaniye Savaşı'nı kazanan Osmanlılar, Memlук Devleti'ne son vermişlerdir. Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz'ın Osmanlı topraklarına katıldığı bu sefer sonrasında halifelik makamı Osmanlılara geçmiştir. Osmanlıların İslam dünyasındaki saygınlığını artıran bu sefer, kutsal emanetlerin İstanbul'a getirilmesi de sağlamıştır (Emecen 2011: 75-86).

Konya'da anlatılan 135, Gaziantep'te anlatılan 163 ve 164 numaralı efsaneler, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferiyle ilgilidir. 135 numaralı efsanede Dede Molla adındaki bir zat gösterdiği kerametle sefer sırasında orduyu doyururken görülür. 163 ve 164 numaralı efsanelerde ise Dülük Baba ve Sam Şeyhi adlı kimseler, padişaha fetih müjdesi verirler.

Rodos Seferi (1522-1523)

Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad seferinden sonra düzenlediği ikinci sefer olan Rodos seferi, Akdeniz hâkimiyeti bakımından önemli bir yere sahiptir. Kanlı çarpışmalar sonrasında Rodos şövalyelerinin teslim olması, adanın Osmanlı topraklarına katılmasının yanında, çok işlek bir yol olan Kahire-İstanbul denizyolu hattının güvenliğinin kontrol altına alınmasını da sağlamıştır (Emecen 2011: 105-106).

Muğla'da anlatılan 137 ve 142 numaralı efsaneler Rodos seferi etrafında anlatılmaktadır. 137 numaralı efsanede Pisili Hoca adındaki zat, bir tencere pilavla sefer sırasında mola veren orduyu doyururken 142 numaralı efsanede Sarı Ana adındaki yaşlı bir kadın, ineğinden sağdığı sütü askerlere ikram eder. Bütün askerler süttten içtiği hâlde süttün hiç azalmadığı görülür.

Revan ve Bağdat Seferleri (1635-1638)

IV. Murat'ın ilk İran seferine fethettiği kalenin adından dolayı Revan seferi adı verilmiştir. 28 Mart 1635'te ordusuyla İstanbul'dan hareket eden IV. Murat; İzmit, Eskişehir, Konya, Kayseri, Sivas ve Bayburt üzerinden Kars'a ulaşır buradan Safevî topraklarına girmiştir. Kuşatma altına alınan Revan Kalesi, on bir günlük direnişin ardından 8 Ağustos 1635'te teslim alınmıştır. 1 Nisan 1636'da Revan Kalesi'nin tekrar Safevîlerin eline geçmesine üzerine ikinci seferin hazırlarına başlayan IV. Murat, 8 Mayıs 1638'de büyük bir ordu ile İstanbul'dan hareket etmiştir. Ereğli, Adana, İskenderun, Halep, Ayıntap, Birecik, Urfa güzergâhından Bağdat'a ulaşan Osmanlı ordusu, şehri kuşatma altına almıştır. Yaşanan kanlı çarpışmalar sonunda, 24 Aralık 1638'de Bağdat tekrar Osmanlıların eline geçmiştir (Yılmaz 2006: 180-181).

Niğde'de anlatılan 15 ve 134, Gaziantep'te anlatılan 132, Sivas'ta anlatılan 133, 136 ve 141, Elâzığ'da anlatılan 23 ve 109, Adıyaman'da anlatılan 139 ve Hatay'da anlatılan 108 numaralı efsaneler IV. Murat'ın Revan ve Bağdat seferiyle ilgilidir. Bunlardan 15, 132, 133, 134, 136, 139, 141 numaralı

efsanelerde dinî büyüklüğüne inanılan kimseler tarafından sefer sırasında ordunun doyurulması anlatılır. 23, 108 ve 109 numaralı efsanelerde ise dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, Bağdat kuşatması sırasında zor durumda kalan orduya dolaylı olarak yardım ettikleri görülür.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)

Rumi takvime göre 1293 yılına rastladığı için 93 Harbi olarak da bilinen bu savaş, daha önce meydana gelen Osmanlı-Rus savaşları gibi Tuna'da ve Doğu Anadolu'da olmak üzere iki cephede yaşanmıştır. Savaşın Osmanlı ordularının yenilgisiyle sonuçlanması, Sultan II. Abdülhamit'in Meclis-i Meb'ûsan'ı kapatmasına sebep olmuştur. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile sona eren bu savaş; Osmanlı İmparatorluğu'nu siyasi, askerî, sosyal ve iktisadi bakımdan büyük ölçüde etkilemiştir (Aydın 1994: 498-499).

Manisa'da anlatılan 1 ve Ağrı'da anlatılan 178 numaralı efsaneler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile ilgilidir. 1 numaralı efsanede savaşta Ruslara esir düşen bir asker, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerden Ayn-ı Ali Dede tarafından esaretten kurtarılır. 178 numaralı efsanede ise savaş sırasında Kafkaslardan Anadolu'ya geçmek isterken Rusların kurduğu pusuya düşen bir göç kafilesindeki iki kahraman kızın şehit olması anlatılır.

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdı François Ferdinand ve karısının Saraybosna'yı ziyaretleri sırasında Gariel Prençip adlı bir Sırp tarafından öldürülmesinden sonra başlayan savaşa, İttifak Devletleri safında katılan Osmanlı İmparatorluğu Kafkasya, Çanakkale, Kanal ve Irak cephelerinde İtilaf Devletleri'ne karşı mücadele vermiştir. Diğer cephelerde başarısızlığa uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nun, Çanakkale'de kazandığı destansı zafer savaşın dönüm noktalarından biri olmuştur. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaştan çekilen Osmanlı İmparatorluğu, topraklarının çoğunluğunu kaybetmiş hatta imparatorluğun mer-

kezi olan Anadolu coğrafyasını da işgallere açık hâle getirmiştir (Eraslan 2002: 339-358).

Yozgat'ta anlatılan 8, Isparta'da anlatılan 39, Ordu'da anlatılan 48, Elâzığ'da anlatılan 113, Çanakkale'de anlatılan 87 ve 157, Giresun'da anlatılan 11 ve 116, İzmir'de anlatılan 117, Ağrı'da anlatılan 35, 65, 73 ve 92, Malatya'da anlatılan 61, Erzurum'da anlatılan 67 ve Bingöl'de anlatılan 99 numaralı efsaneler Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan olaylar etrafında teşekkül etmiştir. Bunlardan 61, 65, 67, 73 numaralı efsaneler şekil değiştirmelerle 87, 92, 99 numaralı efsaneler yer adlarının oluşumuyla 8, 11, 35, 39, 48, 113, 116, 117, 157 efsaneler ise dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin savaş döneminde halka ve askerlere yaptıkları yardımlarla ilgilidir.

Millî Mücadele (1918-1923)

İstiklal Harbi, Bağımsızlık Savaşı veya Kurtuluş Savaşı olarak da anılan bu savaş, Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) ardından başlayıp askerî bakımdan Mudanya Mütarekesi ile (11 Ekim 1922), siyasi bakımdan ise Lozan Antlaşması ile (24 Temmuz 1923) son bulmuştur. Mondros Mütarekesi'nden sonra İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan askerî güçlerinin Anadolu topraklarında başlattığı işgal faaliyetlerine karşı Anadolu insanı önceleri küçük örgütlenmeler ve direnişlerle karşılık vermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve düzenli ordunun kurulmasıyla daha düzenli ve güçlü şekilde başlayan mücadele, Anadolu topraklarının tekrar özgürlüğüne kavuşmasını sağlamıştır (Küçük 2005: 76-83).

Ordu'da anlatılan 14, Isparta'da anlatılan 43 ve 55, Muğla'da anlatılan 85 ve 127, Adana'da anlatılan 66 ve 121, Mersin'de anlatılan 38 ve 60, Kilis'te anlatılan 75 ve 76, Eskişehir'de anlatılan 64, Ankara'da anlatılan 68, Bursa'da anlatılan 71, Tekirdağ'da anlatılan 81, Balıkesir'de anlatılan 98, Manisa'da anlatılan 114 ve Amasya'da anlatılan 115 numaralı efsaneler Millî Mücadele etrafında teşekkül etmiştir. Bunlardan 55 numaralı efsane, savaş sırasında başı kesilmesine rağmen savaşmaya devam eden Fethi Bey'le ilgilidir. 60, 64, 66, 68, 71,

75, 76 numaralı efsaneler savaş sırasında meydana gelen taş kesilme hadiseleri 81, 85 ve 98 numaralı efsaneler ise savaş sırasında yaşanan olayların etkisiyle oluşan yer adları etrafında anlatılır. 14, 38, 43, 114, 115, 121, 127 numaralı efsanelerde dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin, savaş sırasında askerlere ve halka doğrudan veya dolaylı yollardan yardım ettikleri görülür.

Kore Savaşı (1950-1953)

25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin, Güney Kore askerlerinin 38'inci paralel boyundaki sınırı geçtiklerini ileri sürerek Kore Cumhuriyeti'ne savaş ilan etmesi üzerine, olağanüstü toplanan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Güney Kore'ye yardım edilmesi kararı alınmıştır. Bu karar üzerine Türkiye, Amerika'dan sonra Kore'ye asker göndermeyi kabul eden ikinci devlet olmuştur. North Star "Kutup Yıldızı" kod adı verilen Türk tugayı, 8'inci Amerikan Ordusu'na bağlı olarak görev yapmıştır. Türk tugayı, sorumluluk bölgesindeki yol ve köprüleri, kritik yerleri Kuzey Koreli milislere karşı korumak ve arama-tarama yaparak milisleri etkisiz hâle getirmek gibi çeşitli görevler yanında Kumyangjang-ni Muharebeleri gibi kanlı çarpışmalarda da başarıyla yer almıştır.

Savaşın başından itibaren stratejik noktalarda görev alan Türk tugayı kendisine verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmiş ve katıldığı muharebelerde; 37 subay, 26 astsubay, 658 er olmak üzere toplam 721 şehit, 2147 yaralı, 346 hasta, 234 esir ve 175 kayıp vermiştir. 462 Türk şehidi Güney Kore'de Seul-Pusan Kasabası yakınlarındaki Tanggok Mezarlığı içerisinde bulunan Pusan Şehitliği'nde bulunmaktadır. Bu savaş, Türk askerinin yalnız kendi memleketi için değil dünya barışını koruma adına vatanından binlerce kilometre uzaklarda da büyük bir fedakârlıkla savaştığını dünyaya göstermiştir.

(http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kore_savasi/kore_savasi.htm)

(http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kumyangjang_ni_zafeeri/kumyangjang_ni_zafeeri.htm)

Gaziantep'te anlatılan 5, Erzincan'da anlatılan 9, Amasya'da anlatılan 22, Diyarbakır'da anlatılan 27 ve 105, Merzin'de anlatılan 32, Bingöl'de anlatılan 34, Ağrı'da anlatılan 36, Niğde'de anlatılan 153 ve Manisa'da anlatılan 155 numaralı efsaneler Kore Savaşı etrafında teşekkül etmiştir. Bu efsaneler, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin Kore Savaşı'na katılan Türk askerlerine karşılaştıkları tehlike ve zorluklarda yardım etmeleriyle ilgilidir.

Kıbrıs Barış Harekâtı (20 Temmuz-16 Ağustos 1974)

1959 yılında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında imzalanan Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra Anlaşmaları (19 Şubat 1959) ile bu ülkelerin garantörlüğünde Türk ve Rum halklarının ortak eşitliğine dayalı olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde, Rum toplumu lideri Makarios cumhurbaşkanı, Türk toplumu lideri Dr. Fazıl Küçük ise cumhurbaşkanı yardımcısı seçilmiştir. 15 Temmuz 1974 tarihinde Yunanistan'da iktidarda bulunan cuntanın desteğiyle Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a karşı darbe yapan Nicos Sampson, adayı Yunanistan'a bağlamayı amaçlayan süreci başlatmıştır. Sampson darbесinden sonra cunta, hem kendine karşıt olan soydaşı Kıbrıslı Rumları hem de Türkleri katletmeye başlamıştır.

Gelişen bu olaylar üzerine Kıbrıs'ta garantör olan Türkiye, adaya müdahale etme kararı alarak uzun süredir devam eden çatışmalara, kan dökülmesine ve çekilen acılara son vermek üzere harekete geçmiştir. 20 Temmuz 1974 sabahı başlayan Birinci Barış Harekâtı, Türk birliklerinin Lefkoşa-Hamitköy-Gönyeli ve Pınarbaşı bölgelerine hava indirme, Yavuz plajına da çıkarma yapmasıyla başlamıştır. 21 Temmuz'da Türk uçakları Rum mevzilerine karşı harekete geçmiş; 4'üncü Paraşüt Taburu ile birleşen Kıbrıs Türk Kuvvetleri, Lefkoşa Havalimanı ve Kaymaklı bölgesine taarruza başlamıştır. Bu arada 2'nci ve 3'üncü Komando Taburları da Zeytinli istikametinde ilerlemiş-

lerdir. 22 Temmuz günü 3'üncü Paraşüt Taburu'nun taarruzu sonucu, Deliktepe düşerken Türk birlikleri önce Girne'ye girmiş, daha sonra Lefkoşa'ya yönelmiştir. Böylece Girne-Lefkoşa hattı birleştirilmiştir.

14 Ağustos sabahı başlatılan İkinci Barış Harekâtı ile plan dâhilinde hareket eden Türk ordusu, 15 Ağustos günü Magoşa'yı, 16 Ağustos günü de Lefke'yi ele geçirmiştir. Türkiye'nin 16 Ağustos 1974 tarihinde ateşkes ilan etmesini müteakip, yıllardır ekonomik ve toplumsal zorluklar içinde yaşayan Kıbrıslı Türkler özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Türk ordusunun o tarihten bugüne kadar Kıbrıs'ta devam eden varlığı, adadaki barışın ve her iki tarafın güvenliklerinin teminatı olmuştur.

(http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kibris_baris_harekati/kibris_baris.htm)

Isparta'da anlatılan 18, Niğde'de anlatılan 40 ve 144, Adana'da anlatılan 28, 46, 129 ve 143, Mersin'de anlatılan 45, 37, 38 ve 156, Antalya'da anlatılan 33, 126, 149 ve 150, Ağrı'da anlatılan 20, Yozgat'ta anlatılan 30, Hatay'da anlatılan 42, Kırşehir'de anlatılan 147, Giresun'da anlatılan 17 ve 148, Bingöl'de anlatılan 151, Bolu'da anlatılan 21, Muğla'da anlatılan 152 numaralı efsaneler, Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgilidir. Bu efsanelerde, dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin harekâta katılan askerlere yardım ettikleri görülmektedir.

B. EFSANELERE YANSIYAN TARİHÎ ŞAHSİYETLER

Savaş ve fetihler etrafında teşekkül eden efsanelerde, tarihî olaylar yanında çoğunluğu bu olaylarla bağlantılı tarihî şahsiyetlerle de karşılaşılmaktadır. Bu şahsiyetler arasında, padişah veya hükümdarların yanı sıra dinî büyüklüğüne inanılan zatlar da yer almaktadır. Araştırmamızın bu başlığında, savaş ve fetih efsanelerinde görülen tarihî şahsiyetler “sultan/padişah/ hükümdarlar” ve “dinî şahsiyetler” olmak üzere iki grupta ele alınacaktır.

Sultan/Padişah/Hükümdarlar

II. Kılıçarslan

Babası I. Mesud'un ölümünden sonra Anadolu Selçuklu Devleti tahtına oturan II. Kılıçarslan, otuz yedi yıl (1155-1192) süren saltanatında Anadolu Türk birliğini sağlamaya çalışmıştır. Miryokefalon Savaşı'nda Bizans imparatoru Manuel Komnenos'u mağlup eden II. Kılıçarslan, Anadolu'daki Türk hâkimiyetinin kalıcı hâle gelmesinde önemli rol oynamıştır (Özaydın 2002: 399-401).

Miryokefalon Savaşı ile ilgili olarak Isparta'da anlatılan 44 numaralı efsanede, ordusu için erzak arayan II. Kılıçarslan, sonunda Veli Baba'nın dergâhına ulaşır. Veli Baba gösterdiği kerametlerle hem askerleri ve hayvanlarını doyurur hem de savaş sırasında zor durumda kalan orduya dolaylı olarak yardım eder. Bu efsanede II. Kılıçarslan, Veli Baba'dan yardım isterken görülmektedir.

Orhan Gazi

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci padişahı olan Orhan Gazi, gerçekleştirdiği fetihlerin yanı sıra siyasi, askerî ve sosyal alanda yaptığı düzenlemelerle de Osmanlıların beylikten devlete geçmesine büyük katkı sağlamıştır (İnalçık 2007: 375-386).

Orhan Gazi, Bursa'nın fethiyle ilgili olarak Antalya'da anlatılan 6 numaralı efsanede kan dökülmeden şehri fethetmek isteyen Abdal Musa'ya izin verirken görülmektedir.

II. Murat

Osmanlı İmparatorluğu'nun altıncı padişahı olan II. Murat, dedesi Yıldırım Bayezid ve oğlu Fatih Sultan Mehmet gibi fütühatçı bir anlayışa sahip değildir. Buna rağmen onun döneminde devlet, tehlikeleri karşılayacak ve sınırları genişletecek bir güce erişmiş, Osmanlıların Balkanlar'da yayılması ve yerleşmesi kesinleşmiştir. II. Murat'ın tahtını on iki yaşında bir çocuğa (II. Mehmet) bırakarak kenara çekilmesi sebebiyle devlet ağır bir bunalıma sürüklenmiş bu durum Çandarlı Halil Paşa'nın devlet içindeki kudretini artırmıştır (İnalçık 2006: 164-172).

Edirne’de anlatılan **162** numaralı efsanede gördüğümüz II. Murat, sarayında konuk ettiği Hacı Bayram-ı Veli’ye İstanbul’u almak arzusundan bahsederek fethin kendisine nasip olması için himmet etmesini ister.

Fatih Sultan Mehmet

Osmanlı İmparatorluğu’nun yedinci padişahıdır. İstanbul’u fethetmesi sebebiyle Fatih olarak anılır. Askerî başarıları ve idari düzenlemeleriyle Osmanlı Devleti’nin büyük bir imparatorluk hâline gelmesinde önemli pay sahibidir (İnalçık 2003: 395-407).

Fatih Sultan Mehmet, Otlukbeli Savaşı’yla ilgili olarak Erzincan’da anlatılan **94** numaralı efsanede askerlerinin pusuya düşmesine sebep olan kurbağalara beddua ederken karşımıza çıkmaktadır.

Yavuz Sultan Selim

Osmanlı İmparatorluğu’nun dokuzuncu padişahı olan Yavuz Sultan Selim, sekiz yıllık (1512-1520) kısa saltanat döneminde Doğu’ya yaptığı iki büyük seferle Doğu Anadolu, Suriye ve Mısır’ı Osmanlı topraklarına katarak imparatorluğun İslam dünyasında tek güçlü devlet konumu kazanmasını sağlamıştır (Emecen 2011: 55).

Yavuz Sultan Selim’i, Sivas’ta anlatılan **29**, Ağrı’da anlatılan **101**, Bursa’da anlatılan **24**, Konya’da anlatılan **135**, Gaziantep’te anlatılan **163** ve **164** numaralı efsanelerde görmekteyiz. Bunlardan 29 ve 135 numaralı efsanelerde sefere çıkan Yavuz Sultan Selim’in ordusu, dinî büyüklüğüne inanılan kişiler tarafından doyurulmaktadır. 24, 163 ve 164 numaralı efsanelerde dinî büyüklüğüne inanılan kimselerden zafer veya fetih müjdesi alan Yavuz Sultan Selim, 101 numaralı efsanede sefer sırasında iyiliğine bencillikle karşılık veren bir kadını cezalandırmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman

Osmanlı İmparatorluğu’nun onuncu padişahıdır. Kırk altı yıl (1520-1566) süren saltanatıyla en uzun süre tahtta kalan Osmanlı hükümdarı olmuştur. Dönemi, Osmanlı tarihçileri

tarafından en parlak devir, altın çağ olarak nitelendirilir. İzlediği siyasetle Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarını üç kıtada genişletmesi, onu "Muhteşem" veya "Kanuni" lafzıyla anılan bir padişah yapmıştır (Emecen 2011: 99).

Muğla'da anlatılan 137 ve 142 numaralı efsanelerde, Rodos seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusu dinî büyüklüğüne inanılan kimseler tarafından doyurulmaktadır.

IV. Murat

Osmanlı İmparatorluğu'nun on yedinci padişahı olan IV. Murat, saltanat döneminde (1623-1640) devletin bozulan otoritesini yeniden tesis etmeye uğraşmıştır. Bozulmuş olan Yeniçeri Ocağı'nı üzerinde disiplin kurulması, rüşvet ve iltimasın azaltılması, tütün ürünlerinin yasaklanması ve kahvehanelerin kapatılması gibi hadiseler IV. Murat'a otoriter bir padişah imajı kazandırmıştır (Yılmaz 2006: 177-183).

Elâzığ'da anlatılan 23 ve 109, Hatay'da anlatılan 108, Gaziantep'te anlatılan 132, Sivas'ta anlatılan 133, 136 ve 141, Niğde'de anlatılan 15 ve 134, Amasya'da anlatılan 138 ve Adıyaman'da anlatılan 139 numaralı efsanelerde IV. Murat'la karşılaşmaktayız. Bunlardan 15, 132, 133, 134, 136, 138 ve 141 numaralı efsanelerde İran üzerine sefere çıkan IV. Murat'ın ordusu dinî büyüklüğüne inanılan kimseler tarafından doyurulur. 23, 108 ve 109 numaralı efsanelerde ise dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, savaşta Osmanlı ordusuna dolaylı olarak yardım ederler.

Timur

Timurlu hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı olan Timur, göçebe kabilelerin bağlılığını kazanıp zamana ve zemine göre değişen siyasi bünyeyi geliştiren, kalabalık orduları fetihlere yönelten etkili bir devlet adamı, askerî bir taktikçi ve strateji uzmanıdır. Türk-İslam devletleri üzerine düzenlediği seferlerden dolayı ağır eleştirilere uğrayan Timur, cihan hâkimiyeti anlayışını benimsemiş bir hükümdardır (Aka 2012: 173-177).

Eskişehir'de anlatılan 26 numaralı efsanede, namını duyup huzuruna çağırıldığı Seydi İbrahim'i sınamaya karar veren Ti-

mur, Seydi İbrahim'den askerlerini ve hayvanlarını doyurmasını ister.

Dinî Şahsiyetler

Hacı Bayram-ı Veli

Bayramiyye tarikatının kurucusu olan Hacı Bayram-ı Veli, 14. yüzyılın ilk yarısında Ankara'da doğmuştur. Doğum tarihi, adı, ailesi ve hayatının diğer safhaları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Orhan Gazi, I. Murat, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet ve II. Murat devirlerini idrak eden kurduğu tarikatla Anadolu'nun manevi yapısının şekillenmesinde büyük katkıları olan Hacı Bayram-ı Veli, Ankara'da vefat etmiş ve kendi adıyla anılan camiye defnedilmiştir (Azamat 1996: 442-447).

Edirne'de anlatılan 162 numaralı efsanede gördüğümüz Hacı Bayram-ı Veli, İstanbul'u alabilmek için kendisinden himmet dileyen II. Murat'a, fethi o sırada beşikte yatmakta olan şehzade ile (Fatih Sultan Mehmet) Akşemseddin'in gerçekleştireceğini söylemiştir.

Molla Fenari

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk şeyhülislamıdır. Zamanın birçok büyük âliminden dersler almıştır. Bir dönem ilim tahsili için Mısır'a giden Molla Fenari, Bursa'da müderrislik ve kadılık da yapmıştır. II. Murat tarafından tayin edildiği şeyhülislamlık (müftülük) görevini altı yıl sürdüren Molla Fenari'nin birçok eseri bulunmaktadır (Aydın 2005: 245).

Bursa'da anlatılan 13 numaralı efsanede gördüğümüz Molla Fenari, İstanbul'un fethi için planlar hazırlanan bir mecliste fetih konusunda fikrini soran II. Murat'a, fethin kuyu başında oynayan çocuğa (Fatih Sultan Mehmet) nasip olacağını söylemiştir.

Geyikli Baba

Rum abdalları zümresine ve Vefâiyye tarikatına mensup bir Türkmen şeyhi olan Geyikli Baba, rivayetlere göre Orhan Gazi zamanında Hoy'dan (Azerbaycan) Anadolu'ya gelmiş olup müritleriyle beraber İnegöl yakınlarına yerleşmiştir. Muhtemelen geyiklere binip gezmesinden veya sırtına örttüğü geyik

postundan dolayı Geyikli Baba lakabıyla tanınmış olan bu zat, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunu yansıtan dönemin menkıbevi tarihinin önde gelen simalarından ve bu tarihin kahramanlarından gazi-derviş tipinin en iyi temsilcilerinden biridir (Ocak 1996: 45-46).

Antalya'da anlatılan 6 numaralı efsanede Abdal Musa ve iki dervişle beraber geyiklere binerek Bursa'yı fethetme giden Geyikli Baba, Bursa'da anlatılan 159 ve 160 numaralı efsanelerde ise ardındaki geyiklerle veya bindiği bir geyiğin sırtında Bursa'nın fethine katılırken görülür.

Abdal Musa

Menkıbeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile ilgili rivayetlere karışan Abdal Musa, Anadolu abdallarından biridir. Aslen Azerbaycan'ın Hoy şehrinde olan ve pirinin de Yatağan Baba adında meşhur bir veli olduğu kaydedilen Abdal Musa ile ilgili rivayetler hem Bursa hem de Teke (Antalya) yöresinde teşekkül etmiştir. İki ayrı yerde türbesi bulunan Abdal Musa'nın, Bektaşî ananesinde önemli bir yeri vardır (Köprülü 1988: 64).

Antalya'da anlatılan 6 numaralı efsanede gördüğümüz Abdal Musa, Bursa'yı fethetmek için hazırlanan Orhan Gazi'nin huzuruna çıkarak kan dökülmeden şehri alacaklarını söyler ve fetih için izin ister.

Erzurumlu İbrahim Hakkı

Ma'rifetnâme adlı eseriyle tanınan âlim, sufi ve şair İbrahim Hakkı, Erzurum'un Hasankale ilçesinde doğmuştur. Eserlerinden iyi bir tahsil gördüğü anlaşılan İbrahim Hakkı, manzum olarak kaleme aldığı eserlerinde genellikle "Hakkı" bazen de "Fakîr" mahlaslarını kullanmış, Türkçe'den başka Arap ve Fars dillerinde de manzumeler yazmış kaside, gazel, rubai ve kıtalarında ilmî, dinî ve tasavvufî fikirlerini ustalıkla dile getirmiştir. Mesnevi tarzında kaleme aldığı manzumelerde didaktik bir amaç güden İbrahim Hakkı'nın, divanındaki şiirler tamamen tasavvuf neşvesiyle yazılmıştır. İbrahim Hakkı, "Divan" ve

“Ma’rifetnâme” başta olmak üzere birçok eser kaleme almıştır (Çağırıcı 2000: 305-311).

Erzurum’da anlatılan 25 ve 110 numaralı efsanelerde gördüğümüz Erzurumlu İbrahim Hakkı, esir düşen askerleri tayyimekân ve tayyizaman yoluyla memleketlerine gönderen zatların kendisine verilmek üzere emanetler teslim ettiği bir kimse dir. Erzurumlu İbrahim Hakkı, memleketine dönen askerlerle birlikte (askerleri göndermeleri sebebiyle) sırları ortaya çıkan bu zatların, gökyüzünde uçarak gelen tabutlardaki cesetlerini karşılamış ve bunların defnedilmesini sağlamıştır.

Savaş ve fetihlerin etrafında teşekkül eden efsanelerde yukarıda bahsettiğimiz tarihî şahsiyetler haricinde kişiler de yer almaktadır. Bunlar arasında paşa veya komutan olarak ifade edilen yönetici zümresinden kişiler olduğu gibi dinî büyüklüğüne inanılan kimseler olarak değerlendirilen kişiler (*Saldır Şeyh Horasanî, Tiryaki Koca, Şeyh Ahmet Pekevî, Dede Molla, Karaca Ahmet Dede, Yeşilli Baba, Şerife Nine, ...*) de vardır. Birçoğu adına türbe veya mezar bulunan bu zatların bazıları ülkemizin genelinde tanınırken bazıları dar bir alanda (il, ilçe, köy, vb.) bilinmektedir. Savaş ve fetihlerle ilgili olarak anlatılan efsanelerin şahıs kadrolarında kadınlar da yer almaktadır. Özellikle şekil değiştirme motifli efsanelerde taş kesilen veya bitkiye dönüşen kişilerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.

C. EFSANELERİN COĞRAFYASI

Savaş ve fetihler etrafında anlatılan efsanelere mekân kavramı açısından bakıldığında, bunları iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi efsanelere yansıyan olayların meydana geldiği, ikincisi ise efsanelerin anlatıldığı mekânlardır.

Efsanelere yansıyan olayların meydana geldiği mekânlar, genellikle Anadolu coğrafyasında yer almaktadır. Ancak, Kore Savaşı’yla ilgili anlatılan efsanelerde Güney Kore Cumhuriyeti’ni, Kıbrıs Barış Harekâtı’yla ilgili anlatılan efsanelerde ise Kıbrıs adasını efsanelerde yer alan mekânlar arasında görebilmekteyiz. Osmanlı padişahlarının sefer düzenlediği Rodos,

Mısır, Bağdat gibi yerlere de efsanelerde rastlamak mümkündür.

Yer adlarının oluşumu, şehit, kesik baş ve şekil değiştirme efsanelerinde görülen olaylar Anadolu şehirlerinde meydana gelmektedir. Dinî büyüklüğüne inanılan kimseler etrafında anlatılan efsanelerde anlatılan olayların yaşandığı mekânlar arasında da Anadolu yer almaktadır. Tarih öncesi çağlardan beri birçok istila, işgal, fetih ve savaşın yaşandığı Anadolu coğrafyası, Türklerin hâkimiyetine geçtikten sonra da büyük mücadelelere sahne olmuştur. Malazgirt Savaşı, Miryokefalon Savaşı, Ankara Savaşı, Otlukbeli Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele Anadolu topraklarının şahit olduğu bu mücadelelerden bazılarıdır.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin Kore Savaşı'na katılan Türk askerlerine yaptıkları yardımları anlatan efsanelerde, olaylar Anadolu'dan milyonlarca kilometre uzakta Asya'nın doğusundaki Güney Kore Cumhuriyeti'nde yaşanmaktadır. Bu efsanelerdeki mekânlar belirli şehir veya yer adlarına bağlı olmadan genel bir adlandırmayla (Kore) ifade edilmektedir.

Dinî büyüklüğüne inanılan kimseler, Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında da Türk askerine yardım etmişlerdir. Kıbrıslı Türklerin can ve mal güvenliğini korumak amacıyla gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'nın etrafında anlatılan efsanelerdeki olaylar yavru vatan Kıbrıs'ta gerçekleşmektedir. Bu efsanelerdeki mekânlar için ise "Kıbrıs" ifadesi kullanılmaktadır.

Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in Mısır, Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos ve IV. Murat'ın Revan ile Bağdat seferleri etrafında anlatılan efsanelerde ise olaylar çoğunlukla sefer güzergâhındaki Anadolu şehirlerinde yaşanmaktadır. Bunun yanında dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin Bağdat kuşatması sırasında zor durumda kalan orduya yardım ettikleri de görülür (23, 108, 109).

Savaş ve fetihler etrafında teşekkül eden efsanelerin anlatıldığı alanlara bakılacak olursa Anadolu'nun kuzeyinden güneyine batısından doğusuna kadar birçok şehri kapsayan geniş bir coğrafya ortaya çıkmaktadır. Erzurum, Bingöl, Elâzığ, Er-

zincan, Ağrı, Sivas, Yozgat, Ankara, Konya, Trabzon, Rize, Giresun, Ordu, Bayburt, Amasya, Adana, Antalya, Mersin, Hatay, Niğde, Gaziantep, Adıyaman, Isparta, Eskişehir, Karaman, Tekirdağ, İstanbul, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Denizli, Muğla, ... savaş ve fetihlerle ilgili efsanelerin anlatıldığı şehirlerdendir. Özellikle Millî Mücadele ve Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili efsanelerin anlatılma alanı oldukça geniştir. Kore Savaşı ve Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili efsanelerde olaylar farklı bir coğrafyada yaşanmasına rağmen, bu olaylarda görülen kişilerin Anadolu'da yaşaması sebebiyle efsaneler bu topraklarda anlatılmaktadır. Osmanlı padişahlarının seferleriyle ilgili efsanelerin anlatılma sahası, sefer güzergâhındaki (İzmit, Kütahya, Muğla, Konya, Sivas, Gaziantep, Diyarbakır...) Anadolu şehirleridir. Seferlerle ilgili efsanelerin oluşumuna kaynaklık eden olaylar da çoğunlukla bu şehirlerde yaşanmıştır.

Tarihî olay ve şahsiyetlere bağlı olarak anlatılmaları savaş ve fetihlerle ilgili efsanelerin gerçeklik algısını ve inandırıcılık derecesini güçlendirmektedir. Tarihî olayların yaşandığı coğrafyalarla efsanelerin teşekkül ettiği coğrafyaların yakınlığı da bu durumda rol oynamaktadır. Bu durumu örneklerle açıklamaya çalışalım.

Miryokefalon Savaşı ile ilgili olarak Isparta'da anlatılan 44 numaralı efsanede, savaşın Kumdanlı ovasında yaşandığı söylenmektedir. Miryokefalon Savaşı üzerine yapılan araştırmalarda ise savaş alanı olarak Düzbel, Gelendost, Kumdanlı (Hoyran), Sultandağı eteklerindeki Kırkbaşı köyü, Çivril ve Karımıkbeli gösterilmektedir (Çay 1983: 305-309'dan Özyaydın 2002: 401). Ayrıca bu efsanede, Veli Baba'nın savaşın kaybedilmek üzere olduğu bir anda kendisinden yardım isteyen II. Kılıçarslan'a, harman savururken dolaylı olarak yardım etmesi sonucu savaş meydanında oluşan toz bulutunun Selçuklu ordusunu hezimetten kurtardığı görülür. Savaş sırasında ortaya çıkan bir fırtınanın ortalığı göz görmez hâle getirdiği şeklindeki ifadeler, Miryokefalon Savaşı hakkındaki kaynaklarda da yer almaktadır (Altan 2002: 632).

Miryokefalon Savaşı etrafında anlatılan efsanedeki bilgilerle tarihî gerçeklik arasındaki ilişki, farklı efsanelerde de (belirgin şekilde olmasa da) görülebilmektedir. Erzincan'da anlatılan **94** numaralı efsane Otlukbeli Savaşı ile ilgilidir ve tarihî kaynaklara göre bu savaş Erzincan'ın Tercan ilçesinin yakınlarındaki Otlukbeli (Başkent) mevkiinde yaşanmıştır (Afyoncu 2007: 4). Sivas'ta anlatılan **29** numaralı efsane Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferi, Muğla'da anlatılan **137** ve **142** numaralı efsaneler ise Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferiyle ilgilidir ve tarihî kaynaklarda bu iki seferin güzergâhları arasında Sivas ve Muğla şehirleri de yer almaktadır (Emecen 2011: 67, 106). Tarihî gerçeklikle efsane ilişkisini gösteren metinlerin sayısını artırmak mümkündür ancak konunun anlaşılması için bizce bu kadarı yeterlidir.

Savaş ve fetihler etrafında anlatılan efsanelere olay-şahıs-mekân kavramları açısından bakıldığında bu efsaneler, belirli bir tarihî olaya veya şahsiyete bağlansın ya da bağlanmasın Anadolu topraklarında yüzyıllardan beri süregelen mücadelelerin (savaş, fetih, sefer, istila, işgal) insanlarda meydana getirdiği olumlu ve olumsuz etkileri barındırmaktadır. Coğrafi olarak da Anadolu'nun büyük bölümünü içine alan bu efsanelerde, yaşanmışlıkların insan psikolojisindeki izleri hâkimdir.

SONUÇ

Savaş ve fetih olguları bağlamında teşekkül eden Anadolu sahası Türk efsanelerini bilimsel bir bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tuttuğumuz bu araştırmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Savaş ve fetih olguları Anadolu sahası Türk efsanelerinin oluşumunda önemli bir yere sahiptir. Kesik başlar ve şehitler başta olmak üzere yer adları; göl, pınar ve havuzlardaki balıklar; şekil değiştirmeler ve dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin hayatları etrafında teşekkül eden efsanelerde bu durum açık bir şekilde görülmektedir.

2. Genellikle tarihî bir zemin (olay-şahıs-mekân) üzerinde teşekkül etmiş olan savaş ve fetih efsaneleri, edebiyat-tarih ilişkisini belirgin bir şekilde ortaya koymasının yanında, *tarihsel belleğin oluşumuna katkıda bulunma; millî, dinî ve ahlaki değerleri ön plana çıkarma; kültürü gelecek nesillere aktarma* gibi birtakım toplumsal işlevleri de yerine getirmektedir.

3. Dinî büyüklüğüne inanılan kimselerin (olağan zamanlarda olduğu gibi savaş ve fetihler sırasında da insanlara yardım etmeleri dolayısıyla) Anadolu insanının düşünce dünyasındaki koruyucu ve kurtarıcı yönüne vurgu yapan savaş ve fetih efsaneleri, bu şahsiyetlerin toplum üzerindeki manevi nüfuzunu ön plana çıkarmaktadır.

4. Tarihsel olarak Anadolu'nun Türk vatanı hâline gelmeye başlamasından, bu coğrafyada kurulan hâkimiyetin korunma ve güvence altına alınmasına kadar geçen süreci (Türklerin Anadolu'daki ilk fetihlerinden Millî Mücadele sonrasına kadar) kapsayan savaş ve fetih efsaneleri; Türk milletinin vatan, din, bayrak ve bağımsızlık gibi kutsal değerler için verdiği mücadeleler etrafında anlatılmaktadır.

5. Kıbrıs Barış Harekâtı ve Kore Savaşı etrafında da anlatılan bu efsaneler, Türk milletinin Kıbrıs adasındaki varlığını

korumanın yanı sıra dünya barışına katkı sağlamak için de mücadele etmekten çekinmediğinin bir göstergesidir.

6. Özellikle yer adları, kesik başlar ve şehitler etrafında teşekkül eden fetih efsaneleri, 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra yoğun ve planlı bir şekilde Türklerin akın ve fetih hareketlerine sahne olan Anadolu coğrafyasının, Rum diyarından Türk vatanı hâline dönüşme sürecini halkın düşünce dünyasındaki yansımalarıyla ortaya koymaktadır.

7. Şekil değiştirme motifli savaş efsaneleri ise tarih öncesi çağlardan beri büyük savaş, istila ve işgallere sahne olan Anadolu'da, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sırasında yaşanan işgal ve saldırıların insanların bilinçaltında meydana getirdiği duyguları (korku, kaygı, çaresizlik, vb.) barındırmaktadır.

8. Anadolu Türk tarihinin seyrini değiştiren savaş ve fetih hadiselerinin şekillendirdiği bu efsaneler, bünyesinde barındırdığı millî ve manevi değerlerle Türk milletinin tarihî ve kültürel geçmişinden izler de taşımaktadır.

ARAŞTIRMADA KULLANILAN EFSANELERİN KAYNAKLARI

Araştırmamızda kullandığımız efsanelerin kaynak bilgilerini içeren bu başlıkta; efsanenin adı, alındığı kaynak ve sayfa numarası yer alacak, aynı kaynaktan birden fazla efsane kullanılması durumunda ise efsanenin bulunduğu kaynağın yazarının soyadı, kaynağın yayın yılı ve efsanenin yer aldığı sayfa numarası verilmiştir.

1. **Ayn-ı Ali Dede:** Gürol Pehlivan (2009), “Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar”, *Millî Folklor*, 11 (83), Güz, 94.
2. **Ayran Dede:** Tuba, Uysal (2007), *Karaman Folklorundan Örnekler*, (lisans tezi), Konya, 38.
3. **Bakırbaş Dede:** Rahime Özdoğan (2006), *Amasya’da Adak Yerleri ile İlgili Halk Anlatıları*, (yüksek lisans tezi), Samsun, 206.
4. **Bayındır Baba:** İsmet Alpaslan (2010), *Ağrı Efsaneleri*, İzmir, 156-157.
5. **Bilal Baba:** Yahya Özdemir (2003), *Gazi Antep Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, (yüksek lisans tezi), Gazi Antep, 200.
6. **Bursa’nın Fethi:** Alpaslan Gönenc (2006), *Antalya Efsaneleri*, (lisans tezi), Konya, 39.
7. **Çal Baba:** Özdoğan (2006), 125.
8. **Çelebi Tekkesi:** Murat Sevinç (2008), *Akdağmadeni Folkloru*, (yüksek lisans tezi), Konya, 27-28.
9. **Deli Aziz:** Ruhi Kara (1993), *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, 71.
10. **Derviş Ali Baba:** Cengiz Gökşen (1999), *Giresun Efsaneleri*, (yüksek lisans tezi), Trabzon, 56.
11. **Derviş Aziz Baba:** Gökşen (1999), 48.
12. **Duman Baba:** Mehmet İpsileli (1977), “Yatırlar-Evliyyalar: Duman Baba”, *Sivas Folkloru*, S57, 22.
13. **Fetih Şu Kuyu Başındaki Çocuğa Nasiptir:** Hasan Turyan (1982), *Bursa Evliyyaları ve Tarihi Eserleri*, Bursa, 134.
14. **Genç Ağa:** Necati Demir (2006), *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları IX (Efsaneler, Masallar, Maniler ve Etnografik Malzemeler)*, Ankara, 34.
15. **İmam Misâli Efendi (Güllü Baba):** Bayram Sönmez (1994), *Niğde Efsaneleri (Tahlil ve Metinler)*, (yüksek lisans tezi), Kayseri, 334.
16. **Gülнар’da Şeyhömer:** Gündüz Artan (1965), “Gülнар’da Şeyhömer Efsanesi”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 9 (189), Nisan, 3705.

17. **Hoca Kayo Hasan:** Kaya Yılmaz (1998), *Giresun Folkloru*, (lisans tezi), Elâzığ, ?'dan Gökşen (1999), 69.
18. **Karaca Ahmet Dede:** Halil Altay Göde (2010), *Isparta Efsaneleri*, Isparta, 384.
19. **Kara Şeyh:** Bilge Seyidoğlu (1985), Erzurum Efsaneleri-Erzurum'da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde İncelemeler, Ankara, 61-62.
20. Kıbrıs Çıkartmasındaki Ahmed-i Hânî: Alpaslan (2010), 152-153.
21. **Kıbrıs'taki Gazi:** Saim Sakaoglu (2004b), *101 Türk Efsanesi*, Ankara, 154-155.
22. **Kurtboğan:** Özdoğan (2006), 157.
23. **Mehmet Baba:** Ali Berat Alptekin (1993), *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*, Antakya 26-27.
24. **Molla Arap:** Yusuf Olgun (1989), *Tarihî Bursa Efsâneleri (Derleme-İnceleme)*, (doktora tezi), Bursa, 193.
25. **Paşa Pınarı:** Cahit Kavcar-Mehmet Yardımcı [hızl.] (1990), *Efsanelerimiz İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması*, Malatya, 68-69.
26. **Seydi İbrahim:** Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği (1975), *Efsane Derlemeleri*, İstanbul, 61-63.
27. **Seyit Baba:** Muhsine Helimoğlu Yavuz (2007), *Diyarbakır Efsaneleri (Derleme-İnceleme)*, İstanbul, 353.
28. **Sucu Dede:** Refiye Okuşluk (1994), *Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)*, (yüksek lisans tezi), Adana, 135.
29. **Suşehri'nin Çobanbabası:** Mehmet Önder (1970), *Bitmez-Tükenmez Anadolu (Hikâyeleri, Efsaneleri ve Destanlarıyla)*, Ankara, 57-58.
30. **Şemnel Gazi:** Zekeriya Karadavut (1992), *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, (yüksek lisans tezi), Konya, 239.
31. **Şerife Nine:** Hasan Basri Alkaya (2006), *Bursa Çevresindeki Ziyâret Yerleri Bunların Etrafında Oluşan Dînî İnançlar*, (yüksek lisans tezi), Bursa, 48'den Gülenay Pınarbaşı (2010), *Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın*, (yüksek lisans tezi), İstanbul, 140.
32. **Şeyh Ali Semerkandi:** Mehmet Erol (1996), *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, (yüksek lisans tezi), Kayseri, 105.
33. **Şeyh Cüce:** Gönenç (2006), 42.
34. **Şeyh Derviş Efendi:** Alptekin (1993), 23.
35. **Şeyh Gözesi:** Alpaslan (2010), 294-295.
36. **Kore Gazisinin Şehit Haberi (Şeyh Mustafa):** Alpaslan (2010), 203-204.
37. **Şeyh Ömer Türbesi:** Erol (1996), 124.
38. **Şeyh Zekeriya Türbesi:** Erol (1996), 127.
39. **Tiryaki Koca:** Göde (2010), 388.
40. **Topçu Baba:** Sönmez (1994), 346.

41. **Toğgacı Kadın:** Okuşluk (1994), 133-134.
42. **Uzun İdris Dede:** Gül İnce (2009), Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler, (yüksek lisans tezi), Sakarya, 113.
43. **Veli Baba:** Göde (2010), 386.
44. Veli Baba'nın Orduyu Doyurması: Göde (2010), 379.
45. **Yalman Dede:** Erol (1996), 120.
46. **Yedi Kardeşler Ziyareti:** Zekiye Çağım lar (1994), *Adana Yöresi Yatır Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler*, (yüksek lisans tezi), Adana, 196.
47. **Yeşilli Baba:** Seyidoğlu (1985), 87-88.
48. **Yunus Emre:** Demir (2006), 73.
49. **Ardıçlık Mevkii:** Saim Sakaoğlu (2004a), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara, 97-98.
50. **Bardaklı Baba:** Erman Artun (1978), *Tekirdağ Folklor Araştırması*, İstanbul, 69.
51. **Celâl Baba:** Sakaoğlu (2004a), 243-244.
52. **Çökelez Dağı:** Sakaoğlu (2004a), 245-246.
53. **Hacı Osman Efendi:** Hilal Akbulut (2003), *Bayburt Masal ve Efsaneleri*, (lisans tezi), Konya, 13.
54. **Hasan Dede:** Seyidoğlu (1985), 22.
55. **Kesikbaş:** Göde (2010), 373.
56. **Kesik Baş:** Neşe Işık (1998), *Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma [Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri]*, (yüksek lisans tezi), Trabzon, 141.
57. Konya Kal'ası Önünde Başını Vermeyen Şehit: Önder (1970), 226-228.
58. **Saldır Şeyh Horasanî:** Mehmet Naci Önal (2003), *Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)*, Muğla, 174-175.
59. **Turhal Üzerine:** Önder (1970), 182-183.
60. **Çoban Taşı:** M. Öcal Oğuz- Petek Ersoy (2007), *Türkiye'de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri (Mekânlar ve Anlatılar)*, Ankara, 96.
61. **Fatmacık Kayası:** Kudret Yıldırım Yağbasan (1991), *Malatya Efsaneleri (Metinler ve İnceleme)*, (yüksek lisans tezi), Malatya, 255.
62. **Gelin Kayası:** Kavcar-Yardımcı (1990), 175.
63. **Gelin Kayası:** Oğuz-Ersoy (2007), 35.
64. **Gelin Kayası:** Oğuz-Ersoy (2007), 29.
65. **Gelin Kayaları:** Alpaslan (2010), 112-113.
66. **Gelinle Damat Taşı:** Okuşluk (1994), 170.
67. **Gelin Taşı:** Seyidoğlu (1985), 193.
68. **İffet Kayası:** Oğuz-Ersoy (2007), 48.

69. **Kırk Kızlar:** Oğuz-Ersoy (2007), 54.
70. **Kızlar Sinisi:** Kavcar-Yardımcı (1990), 176.
71. **Koca Karı Taşı:** Oğuz-Ersoy (2007), 143.
72. **Sırçalı:** Karadavut (1992), 182.
73. **Şehit Ağacı:** Alpaslan (2010), 292-293.
74. **Taş Kesilen Çoban:** Kavcar-Yardımcı (1990), 210.
75. **Tekke Taşı:** Oğuz-Ersoy (2007), 113.
76. **Yedi Asker:** Oğuz-Ersoy (2007), 115.
77. **Ziyaret:** Alpaslan (2010), 139.
78. **Ağgelin Köyü:** Seyidoğlu (1985), 134.
79. **Almalı:** Artun (1978), 68.
80. **Anadolu Adı:** Mehmet Önder (1972), *Şehirden Şehire I (Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler)*, İstanbul, 9-11.
81. **Anaoğlu Köyü:** Artun (1978), 67.
82. **Avutmuş:** Gökşen (1999), 136.
83. **Burdur İçin “Burada Dur” Demişler:** Önder (1970), 77-78.
84. **El Tepesi:** Demir (2006), 75-76.
85. **Gavurdöndü Yaylası:** İsmail Atasever (2001), “Gavurdöndü Yaylası”, *Hamle*, S 7473, 1-2’den Önal (2003), 226.
86. **Gelendost:** Göde (2010), 297.
87. **Kanlı Dere:** Nilgün (Başaran) Karaçay (1988), *Çanakkale’de 1987-1988 Yılında Yaşayan Çanakkale Savaşı Gazilerinin Hatıraları*, (İsans tezi), Ankara, 221-222’den Ali Yakıcı (1994), “Çanakkale Savaşları Çevresinde Oluşan Menkıbelerin Türk Folkloru İçindeki Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10 (30), Kasım, 602.
88. **Kastamonu’nun Aşkı:** Önder (1970), 28-29.
89. **Keçi Kalesi:** Sönmez (1994), 402.
90. **Murat Suyu:** Işık (1998), 66.
91. **Mut:** Erol (1996), 143.
92. **Nurilik:** Alpaslan (2010), 182-183.
93. **Ot Bitmez Tepesi:** Gökşen (1999), 159.
94. **Otlukbeli Kanlıçayır:** Kara (1993), 100.
95. **Paşa Pınarı:** Okuşluk (1994), 207.
96. **Sağır Köyü:** Göde (2010), 308.
97. **Sorgun Adının Efsanesi:** Karadavut (1992), 210.
98. **Sarıköz Tepesi:** Necmi Akyalçın (1998), *Balıkesir Yöresinde Yatır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Balıkesir, 21.
99. **Şeref Meydanı:** Alptekin (1993), 82.
100. **Türklerin Tokadı:** Önder (1970), 128-129.
101. **Yığıntepe:** Alpaslan (2010), 235.
102. **Dedeoğlu:** Kavcar-Yardımcı (1990), 121.
103. **Mehmet Baba:** Göde (2010), 387.

104. **Hüseyin Hakkı Baba:** Hüseyin Akgül (1995), *Turgutlu Evliyâ Menkıbeleri*, Manisa, 30-31.
105. **Şeyh Lütü Ziyareti:** Yavuz (2007), 259.
106. **Şeyh Abdurrahman Türbesi:** Yavuz (2007), 91-92.
107. **Veli Baba:** Göde (2010), 385.
108. **Murtaza Dede:** Kavcar-Yardımcı (1990), 58-61.
109. **Şeyh Ahmet Pekevi:** İsmail Görkem (2006), *Elâzığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Elâzığ, 147-148.
110. **Nazlı Baba:** Seyidoğlu (1985), 69-70.
111. **Şeyh Karpuz:** Kara (1993), 36-37.
112. **Evliya Baba:** Görkem (2006), 145-146.
113. **Hamza Baba:** Görkem (2006), 158-159.
114. **Hacı Zeynel Dede:** Akgül (1995), 26.
115. **Ese (İsa) Dede:** Özdoğan (2006), 168.
116. **Şeyh Kerametdin Hazretleri:** Gökşen (1999), 99.
117. **Hacı Mesut:** Nezihe Araz (1988), *Anadolu Evliyalari*, İstanbul, 136-138.
118. **Hicâbî Baba:** Özdoğan (2006), 186.
119. **Ese Dede:** Özdoğan (2006), 167-168.
120. **Şeyh Çoban:** Hikmet Tanyu (1967), *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara, 281.
121. **Karataş Dede:** Çağımalar (1994), 289.
122. **Hasan Dede Türbesi:** Işık (1998), 48.
123. **Ellez Dede:** Seyidoğlu (1985), 51.
124. **Şeker Baba Ziyareti:** Recai Bazancir (2010), *Bingöl Efsaneleri*, (yüksek lisans tezi), Van, 70.
125. **Topçu Dede:** Özdoğan (2006), 203.
126. **Korkutun Mağarası:** Gönenç (2006), 45.
127. **Çiçek Baba:** Önal (2003), 380.
128. **Topçu Baba:** Görkem (2006), 161.
129. **Turna Dağı:** Ali Berat Alptekin (1994), "1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Anadolu Efsânelerindeki İzleri", *Erciyes*, 17 (195), Mart, 22.
130. **Yeşil Sarıklılar:** Saim Sakaoğlu (2009), *Efsane Araştırmaları*, Konya, 223-224.
131. **Erenler:** Önal (2003), 383.
132. **Şahveli:** Cemil Cahit Güzelbey (1964), *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep, 78.
133. **Samut Baba:** Kutlu Özen (2001) *Sivas Efsaneleri*, Sivas, 162.
134. **Şeyh Ömer Veli Dede:** Sönmez (1994), 335.
135. **Yavuz ve Dede Molla:** Önder (1970), 166-168.
136. **Koca Haydar Yatırı:** Özen (2001), 81-83.

137. **Pisili Hoca:** Önal (2003), 339.
138. **Şeyh Sâdi:** Özdoğan (2006), 171.
139. **Niyet (Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani):** Kavcar-Yardımcı (1990), 186-188.
140. **Kasım Dede:** Tanyu (1967), 118.
141. **Hoşavcı Ahmet Baba:** Özen (2001), 68-69.
142. **Sarı Ana:** Önal (2003), 336.
143. **Ali Dede:** Çağım (1994), 269.
144. **Burcu Celâleddin Dede:** Sönmez (1994), 343.
145. **Şeyh Kasım:** Erol (1996), 110.
146. **Şeyh (Postacı) Ziya Baba:** İnce (2009), 112.
147. **Mahsenli Ali Efendi:** Alptekin (1994), 22-23.
148. **Nurani Görünümlü İhtiyar:** Alptekin (1994), 23.
149. **Ahi Baba:** Gönenç (2006), 44.
150. **Abdal Musa:** Gönenç (2006), 41.
151. **Şeyh Ahmet:** Ali Duyamaz (1989), *Bingöl Efsâneleri (İnceleme-Metinler)*, (yüksek lisans tezi), Elâzığ, 291'den Alptekin (1994), 23.
152. **Çiçek Baba:** Önal (2003), 380.
153. **Ağa Yusuf:** Sönmez (1994), 383.
154. **Kaşıkçı Dede:** Abdurrahman Güzel (1997), "Türk Edebiyatı'nda Çanakkale Savaşları ve Zaferi ile İlgili Menkabe, Destan, Şiir, Anekdot ve Efsaneler", *Türk Kültürü*, XXXV (409), Mayıs, 2674.
155. **Hamza Baba:** Akgül (1995), 18.
156. **Şeyh Ali Semerkandi:** Erol (1996), 104.
157. **Bir Testi Su:** Mehmet İhsan Gençcan (1990), *Çanakkale Savaşlarından Menkıbeler*, Ankara, 41-42.
158. **Şeyh Kemal Baba:** Efsane Derlemeleri (1975), 19-23.
159. **Geyikli Baba:** Olgun (1989), 189.
160. **Geyikli Baba:** Araz (1988), 19.
161. **Şeyh Zekeriya ile Yedi Gardaşlar:** Erol (1996), 109.
162. **Hacı Bayram Veli:** Araz (1988), 154.
163. **Dülük Baba:** Önder (1970), 111-112.
164. **Sam Şeyhi:** Güzelbey (1964), 54.
165. **Şeyh Şaban:** Güzelbey (1964), 104.
166. **Gelin Taşı:** Seyidoğlu (1985), 189.
167. **Hamile Kadın Dağı:** Oğuz-Ersoy (2007), 126.
168. **Nenekaya:** Kavcar-Yardımcı (1990), 261.
169. **Koşukavak Taş Kesilme:** Oğuz-Ersoy (2007), 88.
170. **Gelin Kayası:** Oğuz-Ersoy (2007), 131.
171. **Kırmızı Ebe:** İbrahim Yurtoğlu (2006), *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, (yüksek lisans tezi), Ankara, 317'den Pınarbaşı (2010), 240.

172. Erzurum Kalesi'nin Fethi: Önder (1972) 94-95.
173. **Şebinkarahisar Kalesi:** Hayri Akyüz (1954), Şebinkarahisar Kalesi, *Türk Folklor Araştırmaları*, 3 (62), Eylül, 988.
174. Ünye Kalesi'nin Fethi: Demir (2006) 74.
175. Zengibar Kalesi: Önder (1970) 151-153.
176. Keçilerle Kaleyi Fetheden Bey: Akbulut (2003), 24.
177. **Üç Kızlar:** Seyit Emiroğlu (1993), *Konya Efsaneleri* (İnceleme-Metin), (yüksek lisans tezi), Konya, 299.
178. **Çift Kızlar:** Alpaslan (2010), 277.
179. **Şehitlik:** Işık (1998), 128.
180. **Ulubatlı Hasan:** Sakaoğlu (2009), 179.
181. **Kırkızlar:** Demir (2006), 18-19.
182. Bayraklı Baba Menkabesi: Güzel (1997), 274.
183. Somuncu Baba'nın Balıkları: Alptekin (1993), 45-46.
184. **Kurtuluş Savaşı'na Katılmış Balıklar:** Pertev Naili Boratav (1994), *Türk Halkbilimi II - 100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul, 60-61.
185. **Balıklı Göl:** Seyidoğlu (1985), 171.
186. **Gazi Balıklar:** Kavcar-Yardımcı (1990), 195.
187. **Balıklı Pınar:** Karadavut (1992), 194.
188. **Ulu Pınar:** Seyfi Bozkurt (2007), *Kahramanmaraş Efsaneleri (Derleme)*, (lisans tezi), Konya, 26.
189. **Balıklı Çeşme:** Akyalçın (1998), 119.
190. Balıklı Havuzu ve Sarı İsmail: Efsane Derlemeleri (1975), 14-17.
191. Pamukçu Köyü ve Balıkları: Sakaoğlu (2004b), 168-169.

KAYNAKÇA

- Afyoncu, Erhan (2007), "Otlukbeli Savaşı" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 34, 4-6, İstanbul.
- Ağcalar, Aslı (2009), *Silifke Halk Kültürü Araştırması*, Mersin (yüksek lisans tezi).
- Aka, İsmail (2012), "Timur", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 41, 173-177, İstanbul.
- Akgül, Hüseyin (1995), *Turgutlu Evliyâ Menkıbeleri*, Manisa.
- Akyalçın, Necmi (1998), *Balıkesir Yöresinde Yatır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Balıkesir.
- Akyüz, Hayri (1954), "Şebinkarahisar Kalesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, 3 (62), Eylül, 988.
- Alagöz, Cemal Arif (1984), "Türkiye Yer Adları Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri 11-13 Eylül 1984*, Ankara, 11-23.
- Albayrak, Nurettin (2002), "Kesik Baş Destanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25, 308-309, Ankara.
- Alkaya, Hasan Basri (2006), *Bursa Çevresindeki Ziyâret Yerleri ve Bunların Etrafında Oluşan Dini İnançlar*, Bursa (yüksek lisans tezi).
- Alpaslan, İsmet (2010), *Ağrı Efsaneleri*, İzmir.
- Alptekin, Ali Berat (1993), *Fırat Havzası Efsaneleri (Metinler)*, Antakya.
- Alptekin, Ali Berat (1994), "1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Anadolu Efsânelerindeki İzleri", *Erciyes*, 17 (195), Mart, 21-24.
- Alptekin, Ali Berat (2005), *Türk Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara.
- Alptekin, Ali Berat (2012), *Efsane ve Motifleri Üzerine*, Ankara.
- Altan, Ebru (2002), "Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı'nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri", *Türkler*, 6, 630-634, Ankara.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer [hızl.] (2011), *Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (2004a), C 8, İstanbul.
- AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (2004b), C 19, İstanbul.
- Araz, Nezihe (1988), *Anadolu Evliyalari*, İstanbul.
- Arda, Erhan [ed.] (2003), *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*, İstanbul.
- Artan, Gündüz (1965), "Gülнар'da Şeyhömer Efsanesi", *Türk Folklor Araştırmaları*, 9 (189), Nisan, 3705.
- Artun, Erman (1978), *Tekirdağ Folklor Araştırması*, İstanbul.
- Atar, Fahrettin (2010), "Şehid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 38, 428-431, İstanbul.

- Atasever, İsmail (2001), “Gavurdöndü Yaylası”, *Hamle*, S 7473, 8 Ağustos, 1-2.
- Aydın, İbrahim Hakkı (2005), “Molla Fenârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30, 245-247, İstanbul.
- Aydın, Mahir (1994), “Doksanüç Harbi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 9, 498-499, İstanbul.
- Ayva, Aziz (2001), *Anadolu Göl Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya (yüksek lisans tezi).
- Azamat, Nihat (1996), “Hacı Bayrâm-ı Veli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14, 442-447, İstanbul.
- Balcıoğlu, N. R. (1951), “Yerlere Atfedilen Hikâyeler: Gerdek Kayası ve Havuz Başı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 1 (21), Nisan, 333-334.
- Bascom, William R. (2005), “Folklorun Dört İşlevi”, *Halkbiliminde Kuram ve Yaklaşımlar 2*, (çev. Feyza Çalış), Ankara.
- Bayat, Fuzuli (2007), *Türk Mitolojik Sistemi I (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*, İstanbul.
- Bazancir, Recai (2010), *Bingöl Efsaneleri*, Van (yüksek lisans tezi).
- Boratav, Pertev Naili (1994), *Türk Halkbilimi II-100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul.
- Bozkurt, Seyfi (2007), *Kahramanmaraş Efsaneleri (Derleme)*, Konya (lisans tezi).
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986), C 7, İstanbul.
- Çağmlar, Zekiye (1994), *Adana Yöresi Yatır-Ziyaret ve Ocaklarla Bunlara Bağlı Anlatılan Efsaneler*, Adana (yüksek lisans tezi).
- Çağırıcı, Mustafa (2000), “İbrâhim Hakkı Erzurûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21, 305-311, İstanbul.
- Çay, Abdülhaluk (1983), “Karamıkbeli (Myriokephalon) Savaşının Yeri”, *Şükri Elçin Armağanı*, Ankara, 303-312.
- Çelikkaya, Hasan (1997), “Melek Orduları”, *Tarih ve Medeniyet*, 42, Eylül, 52-53.
- Çobanoğlu, Özkul (2010), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara.
- Çoruhlu, Yaşar (2002), *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul.
- Demir, Gonca Kuzay (2011), “Kosova’da Anlatılan Kesik Baş Efsaneleri”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/4, Sonbahar 2011, 77-86.
- Demir, Necati (2006), *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları IX (Efsaneler, Masallar, Maniler ve Etnografik Malzemeler)*, Ankara.
- Duymaz, Ali (1989), *Bingöl Efsâneleri (İnceleme-Metinler)*, Elâzığ (yüksek lisans tezi).

- Ekici, Metin (2007), *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*, Ankara.
- Ekici, Metin (2010), “Kuramlar ve Yöntemler”, M. Öcal Oğuz (ed.), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 57-92, Ankara.
- Emecen, Feridun M. (2002), “İstanbul’un Fethi”, *Türkler*, 9, 312-321, Ankara.
- Emecen, Feridun M. (2011), *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-I (Bayezid II-Yavuz-Kanuni)*, İstanbul.
- Emiroğlu, Seyit (1993), *Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya (yüksek lisans tezi).
- Eraslan, Cezmi (2002), “I. Dünya Savaşı ve Türkiye”, *Türkler*, 13, 339-360, Ankara.
- Ergin, Muharrem (2004), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara.
- Ergin, Muharrem (2005), *Orhun Abideleri*, İstanbul.
- Ergun, Metin (1997), *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi-I*, Ankara.
- Erol, Mehmet (1996), *Taşeli Platosu Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Kayseri (yüksek lisans tezi).
- Eröz, Mehmet (1984), “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri 11-13 Eylül 1984*, Ankara, 42-53.
- Fayda, Mustafa (1995), “Fetih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 12, 467-470, İstanbul.
- Gençcan, Mehmet İhsan (1990), *Çanakkale Savaşlarından Menkıbeler*, Ankara.
- Göde, Halil Altay (2010), *Isparta Efsaneleri*, Isparta.
- Gökşen, Cengiz (1999), *Giresun Efsaneleri*, Trabzon (yüksek lisans tezi).
- Gönen, Sinan (2007), “Tayyimekân ve Tayyizaman Bağlamında Ladikli Ahmet Ağa ile İlgili Efsanelerin Çözümlemesi”, *Millî Folklor*, 10 (76), Kış, 173-176.
- Gönen, Sinan (2008), “Türk Halk Kültüründe Şehitliğin Yeri”, *Erciyes*, 31 (363), Mart, 47-50.
- Gönenç, Alpaslan (2006), *Antalya Efsaneleri*, Konya (lisans tezi).
- Görkem, İsmail (2006), *Elâzığ Efsaneleri (İnceleme-Metinler)*, Elâzığ.
- Günay, Umay (2008), *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara.
- Güvenç, Ahmet Özgür (2009), “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerinde Bir İnceleme”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 16 (41), 85-97.
- Güzel, Abdurrahman (1997), “Türk Edebiyatı’nda Çanakkale Savaşları ve Zaferi ile İlgili Menkabe, Destan, Şiir, Anekdote ve Efsaneler”, *Türk Kültürü*, XXXV (409), Mayıs, 268-285.
- Güzelbey, Cemil Cahit (1964), *Gaziantep Evliyalari*, Gaziantep.

- Hañçerliođlu, Orhan (1996), *Toplumbilim Sözlüğü*, İstanbul.
- Işık, Neşe (1998), Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma [Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri], Trabzon (yüksek lisans tezi).
- İnalçık, Halil (1992), “Bursa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6, 445-449, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2003), “Mehmed II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28, 395-407, Ankara.
- İnalçık, Halil (2006), “Murad II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31, 164-172, İstanbul.
- İnalçık, Halil (2007), “Orhan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 33, 375-386, İstanbul.
- İnan, Abdülkadir (1998), *Makaleler ve İncelemeler I*, Ankara.
- İnan, Abdülkadir (2006), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara.
- İnce, Gül (2009), Hatay’da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler, Sakarya (yüksek lisans tezi).
- İpsileli, Mehmet (1977), “Yatırlar-Evliyalar: Duman Baba”, *Sivas Folkloru*, S57, 22.
- Kafadar, Cemal (1997), “Gazâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 13, 427-429, İstanbul.
- Kafesoğlu, İbrahim (1984), *Türk Millî Kültürü*, İstanbul.
- Kalafat, Yaşar (2006), “Siirt Yöresinde Yatırlar Etrafında Şekillenmiş Halk İnançları ve Kesik Baş Motifi” Uluslararası Siirt Sempozyumu 19-21 Eylül 2006, Siirt, http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/kalafat_siirt.pdf (ET: 10.03.2013).
- Kaplan, Mehmet (2005), *Hikâye Tahlilleri*, İstanbul.
- Kara, Ruhi (1993), *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara.
- Karaçay, Nilgün (Başaran) (1988), *Çanakkale’de 1987-1988 Yılında Yaşayan Çanakkale Savaşı Gazilerinin Hatıraları*, Ankara (lisans tezi).
- Karadavut, Zekeriya (1992), *Yozgat Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Konya (yüksek lisans tezi).
- Karadavut, Zekeriya - Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2007), “Anadolu-Türk Folklorunda Geyik”, *Millî Folklor*, 10 (76), Kış, 102-112.
- Kavcar, Cahit - Yardımcı, Mehmet [hızl.] (1990), *Efsanelerimiz* İnönü Üniversitesi Efsane Derleme Yarışması, Malatya.
- Kitabı Mukaddes (1981), *Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul.
- Korkmaz, Esat (2003), *Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul.
- Köksal, Hasan (1984), *Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara.
- Köprülü, Orhan F. (1988), “Abdal Mûsâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1, 64-65, İstanbul.

- Köy Öğretmenleri ile Haberleşme ve Yardımlaşma Derneği (1975), *Efsane Derlemeleri*, İstanbul.
- Küçük, Cevdet (2005), “Millî Mücadele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 30, 76-83, İstanbul.
- Meydan Larousse (1981a), C 4, İstanbul.
- Meydan Larousse (1981b), C 11, İstanbul.
- Niyazi, Mehmed (2007), *Türk Devlet Felsefesi*, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1989), *Türk Folklorunda Kesik Baş (Tarih-Folklor İlişkisinden Bir Kesit)*, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1996), “Geyikli Baba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14, 45-47, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1997), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2007), *İslâm-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, İstanbul.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2009), *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul.
- Oğuz, M. Öcal - Ersoy, Petek (2007), *Türkiye’de 2006 Yılında Yaşayan Taş Kesilme Efsaneleri (Mekânlar ve Anlatılar)*, Ankara.
- Okuşluk, Refiye (1994), *Adana Efsaneleri Araştırması (Derleme-İnceleme)*, Adana (yüksek lisans tezi).
- Olgun, Yusuf (1989), *Tarihî Bursa Efsâneleri (Derleme-İnceleme)*, Bursa (doktora tezi).
- Oring, Elliot (2012), “Folklorun Üç İşlevi Halk Bilimsel Tanım Olarak Geleneksel İşlevselcilik”, (çev. Aslı Büyükokutan), *Millî Folklor*, 12 (96), Kış, 267-278.
- Ögel, Bahaeddin (1991), *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (2003), *Türk Mitolojisi I (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (2006), *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*, Ankara.
- Önal, Mehmet Naci (2003), *Muğla Efsaneleri (Araştırma-İnceleme)*, Muğla.
- Önal, Mehmet Naci (2010), “Halk Anlatılarında Kahramanın Kimliğini Gizlemesi”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/1, Kış, 1271-1285.
- Önder, Mehmet (1970), *Bitmez-Tükenmez Anadolu (Hikâyeleri, Efsaneleri ve Destanlarıyla)*, Ankara.
- Önder, Mehmet (1972), *Şehirden Şehire I (Efsaneler, Destanlar, Hikâyeler)*, İstanbul.

- Özaydın, Abdülkerim (2002), “Miryokefalon Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25, 399-403, Ankara.
- Özdemir, Yahya (2003), *Gazi Antep Efsaneleri (İnceleme-Metin)*, Gazi Antep (yüksek lisans tezi).
- Özdoğan, Rahime (2006), *Amasya’da Adak Yerleri ile İlgili Halk Anlatıları*, Samsun (yüksek lisans tezi).
- Özen, Kutlu (2001) *Sivas Efsaneleri*, Sivas.
- Pehlivan, Gürol (2009), “Dini Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar”, *Millî Folklor*, 11 (83), Güz, 88-96.
- Pınarbaşı, Gülenay (2010), *Anadolu Efsanelerinde Dindar Kadın ve Ermiş Kadın*, İstanbul (yüksek lisans tezi).
- Pirverdioğlu, Ahmet (2000), “Dede Korkut ve Şamanizm”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri 19-21 Ekim 1999*, Ankara, 293-299.
- Sakaoğlu, Saim (1980), *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (1997), “Bir Efsane, İki Tip, Bir Motif: Şeyh Bilecen ve Memik Dede Efsaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 4, 181-190.
- Sakaoğlu, Saim (2004a), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (2004b), *101 Türk Efsanesi*, Ankara.
- Sakaoğlu, Saim (2009), *Efsane Araştırmaları*, Konya.
- Schummel, Annemarie (2011), *Sayınların Gizemi*, (çev. Mustafa Küpüşoğlu), İstanbul.
- Sevinç, Murat (2008), *Akdağmadeni Folkloru*, Konya (yüksek lisans tezi).
- Seyidoğlu, Bilge (1985), *Erzurum Efsaneleri-Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde İncelemeler*, Ankara.
- Sönmez, Bayram (1994), *Niğde Efsaneleri (Tahlil ve Metinler)*, Kayseri (yüksek lisans tezi).
- Şeker, Mehmet (2007), *Fetihlerle Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması*, Ankara.
- Tanyu, Hikmet (1967), *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara.
- Tanyu, Hikmet (1968), *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Ankara.
- Tecemen, Ahmet (1998), *Halkedebiyatı Verileri Zemininde Türk Kimliği II*, Niğde.
- Turan, Osman (2000), *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Târîhi I-II*, İstanbul.
- Turan, Osman (2010), *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul.
- Turyan, Hasan (1982), *Bursa Evliyalari ve Tarihi Eserleri*, Bursa.
- Türe, Fatih (2008), “Medeniyet ve Savaş”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 20, Bahar, 193-204.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara.

- Türkiye Bilimler Akademisi (2011), *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü-Sosyal Bilimler*, İstanbul.
- Uludağ, Süleyman (2002), “Kerâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 25, 265-268, Ankara.
- Uysal, Tuba (2007), *Karaman Folklorundan Örnekler*, Konya (lisans tezi).
- Üçer, Müjgân (1994), “Kösedag Savaşının 750. Yılında da Dikilen Askerler”, *Türk Kültürü*, XXXII (380), Aralık, 761-763.
- Yağbasan, Kudret Yıldırım (1991), *Malatya Efsaneleri (Metinler ve İnceleme)*, Malatya (yüksek lisans tezi).
- Yakıcı, Ali (1994), “Çanakkale Savaşları Çevresinde Oluşan Menkıbelerin Türk Folkloru İçindeki Yeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10 (30), Kasım, 599-608.
- Yaldız, Adem (2002), *Hayvanlarla İlgili Efsaneler*, Konya (yüksek lisans tezi).
- Yaman, Ahmet (2009), “Savaş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 36, 189-194.
- Yavuz, Muhsine Helimoğlu (2007), *Diyarbakır Efsaneleri (Derleme-İnceleme)*, İstanbul.
- Yıldırım, Dursun (1984), “Coğrafya’dan Vatan’a Geçiş ve Vatan ile Göç Ediş Problemi”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri 11-13 Eylül 1984*, Ankara, 157-168.
- Yılmaz, Kaya (1998), *Giresun Folkloru*, Elâzığ (lisans tezi).
- Yılmaz, Ziya (2006), “Murad IV”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31, 177-183, İstanbul.
- Yurtoğlu, İbrahim (2006), *Kızılcahamam ve Çevresinin Halk Bilimi Ürünleri Üzerine Bir Araştırma*, Ankara (yüksek lisans tezi).

Elektronik Kaynaklar:

- http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kore_savasi/kore_savasi.htm (ET: 10.03.2013).
- http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kumyangjang_ni_zaferi/kumyangjang_ni_zaferi.htm (ET: 10.03.2013).
- http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kibris_baris_harekati/kibris_baris.htm (ET: 10.03.2013).
- <http://www.kahramanmaras.gov.tr/Tarihce.aspx> (ET: 10.03.2013).
- <http://www.kibris1974.com/c-164-be-351-parmak-da-287-lar-305-ndaki-efsane-tank-t1789.html> (ET: 10.03.2013).

Tarih öncesi çağlardan beri çok sayıda toplum ve medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu yarımadası, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla büyük istila, işgal, savaş, fetih ve göçlere sahne olmuş, yaşanan bu olaylar ise Anadolu insanın hem maddi hem de manevî dünyasını büyük ölçüde etkilemiştir.

Anadolu sahası Türk efsanelerinin teşekkülünde savaş ve fetih olgularının rolünü ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmamız; 1071 Malazgirt Savaşı ile 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı arasındaki (Kıbrıs Barış Harekâtı dâhil) zaman diliminde, Anadolu coğrafyasında yaşanan savaş ve fetihlerin şekillendirdiği efsaneleri, buldukları kaynaklardan (tez, kitap, dergi, vb.) bir araya toplayıp bilimsel bir bakış açısıyla inceleme düşüncesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

ISBN 978-625-634-557-7

9 786256 345577

